

ЛННБ України ім.В.Стефаніка

01159536 (U)

2012

В. 2595/2

ТВОРИ
СТЕПАНА РУДАНСЬКОГО.

ТОМ II.

У. 113,

Впорядкував

А. Кримський

ВИДАННЄ ВАСИЛЯ ЛУКИЧА.

У ЛЬВОВІ, 1896.

Коштом редакції „Зорі“.

З друкарні Наукового Товариства ім. Шевченка,
під зарядом К. Беднарського.

B-2595/2 ^{3.80p}

Збірка М. С. ВОЗНЯКА

**Львівська бібліотека
АН УРСР
№ И-36340**

~~И. 21481/2~~

З передмови (ст. 8) читач побачить, що увесь рукописний матеріял, котрий маєть ся в моїх руках, я сподївав ся вмістити в один друкований том, завбільшки такий, як т. I. Та вже серед друку мусїв я зміркувати, що моїх рукописів стало-б може й на три таких томи. Отож я й шан. Василь Лукич поклали розбити мій матеріял на дві частинї: одна половина — писання Руданського до 1857-го року — іде в оцей том (т. II), а писання з 1857-го р. до літа 1859-го р. становити муть собі зовсім окремиї том (т. III). Через такий розпорядок дальші поетові твори, які містять ся в рукописах д. Василя Лукича, підуть уже не в третій том (як сказано на ст. 9), а в четвертий.

А. Кримський.

28 серпня 1896-го р.

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.

Дивна історія з писаннями Руданського! Не можна надумати кращого порівняння над те, яке зробив автор „Історії літератури рускої“, що, мов, „порвалося і порозсицалося дороге намисто, покотилися зерна геть далеко, і довелося збирати їх по одному“. Двацять п'ять років [а на правду — так і трицять п'ять!] відбувалося тее збираннє, та на нашу втіху вибиралися нарешті вже всі перлини, не стає тільки одної, але хто знає? може колись і вона знайдеться так само несподівано, як познаходилися всі опрочі.¹⁾

¹⁾ А саме іменно: не стає дуже гарної [як кажуть] поеми: „Цар-соловей“. Та ще у когось на Україні мусить бути переклад Ілїяди або цілої, або половини. Д. Ів. Мандичевський [„Зоря“ 1886, стор. 120] каже, що він бачив „здаєсь переклад цілої Ілїяди“, та й сам відіслав його до Київа, 1880-го року. А д. В. Лукич [ibid., стор. 136] згадує тільки про дванацять пісень. Здебільша Ілїяду вже видруковано; а в тім, хоч би вона і вся була забулася, то це не велика втрата, бо Руданський — нема де прав-

Хто досі вивів на світ Божий найбільшу пайку писань Руданського, дак це д. Комар. В „Зорі“ 1893—1895 він надрукував цілу сотку доти невідомих пісень та приказок Руданського. Заходом невинного працівника на ниві українсько-руського письменства шан. Василя Лукича — їх видано тепер у світ осібною відбиткою: „Твори Степана Руданського“, т. I, Львів 1895. Ніхто торік або позаторік не міг іще знати, що незабаром відшукаєть ся ще більше „списьмовок“¹⁾ або краще сказати — відшукають ся

ди подіти — звіршував її таки поганенько. У мене є невеликий шматок його перекладу, де в середину Драгоманів вложив 36 віршів свого перекладу, гексаметричного [з датою: 16 листопада 1866 року]; порівнянне виходить не на користь Руданському, дарма, що його мова краща, ніж у Драгоманова; але-ж той нудний метр [мішанина ямбів та амфібрахів] псує всю справу!

¹⁾ Д. Комар, в передмові до I-го тому „Творів Руданського“ [стор. 5—6] думає, що термін: „списьмовка“ — Руданський видумав уже пізнійше, бо в тому рукописови, який був у д. Комара, всі приказки звуть ся „приказками“, а не „списьмовками“. — Що приказка, то собі приказка, а що списьмовка, то собі списьмовка! Остатній термін — ширший від першого, бо і приказки [звісно, котрі віршовані], і пісні, і романтичні поеми [„Небилиці“], і історичні поеми, і народня віршована біблія [„Світотіві байки в сьвівах“] — усе те „списьмовки“; і так воно стоїть на найраньших поетових рукописах. Наша громада, в тім числі і д. Комар, чомусь повстає

всі, які вважали ся доги загубленими. Тим-то хоч тепер спосіб Комарового видання може нас не задовольнити [воно ані хронологічне, ані систематичне], та тоді випадало друкувати саме так, як зробив д. Комар, се-б то по просту опубліковати обидва рукописи так, як вони були, і не мудрувати лукаво. [Дуже шкода, що д. Комар, не знаючи, якого року що написано, поставив скрізь дату: 1860]. А втім, впорядкувати згадані пєси хронологічно д. Комар навіть і не міг би, бо в його рукописах в одному не було дат, а в другому датовано самий рік, а днів та місяців не зазначено.

Аж от сього 1895-го року в червні приїхав я в Київ до дорогого свого вчителя Павла Гнатовича Житецького. Він від-

проти цього дуже гарного терміну: „сьпівомовка“; та не знати чому? Коли в галицькій кузні куєть ся що дня тисяча недоладніх слів і вони входять в нашу літературну мову, то такий неологізм, як „сьпівомовка“ [= вірш], повинен уважати ся за дуже щасливе придбання. Вірш справді стоїть на середині між звичайною мовою та співом; проф. Ом. Огоновський доволі добре вияснив, що „сьпівомовка“ = „сьпівна мова“. Кажу „доволі добре“, бо складне слово для „сьпівної мови“ було-б „сьпівомова“; а „сьпівомовка“ значить: „*т.с.* що говорить ся співкою, співочою мовою“. З 1864-го року, зачавши перекладати Гомера, Рудавський міг тримати ся свого терміну ще й через те, що Музу звав Співною.

дав мені велику купу всяких рукописів з тво-рами Руданського. Що правда: як перегля-нув я тую купу гаразд, то вона мусіла по-менчати, навіть переполовинити ся; декотрі зошити були там зовсім ідентичні, тільки з тою відміною, що одні з них писав сам поет власною рукою, а другі — то були собі дословні копії з тих автографів. Певне, що про ті копії я міг би і нічого не казати чи-тачам, дак коли-ж одна зпоміж них уже має за собою цікаву історію. Це — невеличкий зошит [див. його зверхній опис у „Зорі“ 1886 р., стор. 195], куди п. Стрільчевський [може з пам'яті] записав 1869-го року в Петербурзі 60 приказок, котрі йому найбільше припали до вподоби, — записав доволі недбало, плу-таючи правопись, не вважаючи часто на ритм, додаючи власні слова проти метру, або й проминаючи не то що слова, аж цілі ря-дочки! Зверху Стрільчевський власною рукою надписав: „С.-Петербургъ. 5 марта 1869 года“. На біду рука Стрільчевського ніби трохи скидаєть ся на руку автора „Приказок“. Тим-то 1886-го року, як дістав ся був той списочок в руки мому шан. приятелеви, д-рови Франкови, то він подумав, буцім це автор-ський автограф, та й так се і заявив, друку-ючи веі ті приказки в „Зорі“ 1886-го року. Що-ж до дати: „С.-Петербургъ 1869 года“ [Руданський був тоді в Ялті], то Франко

вияснив собі це так, що треба розуміти тут 1859-ий рік, бо мабуть ті слова писано не тією самою рукою, якою увесь зшиток. [А як на правду, то тією самою. До речі: Руданський ніколи не звав Петербурга Петербургом, тільки Петрополем]. Друкуючи той „авторський автограф“, др Франко мусів часом його виправляти,¹⁾ а одну приказку [„Що кому годить ся“] зложив сам наново, бо Стрільчевський здорово таки перекрутив її. Про все це я згадую на те, щоб хтось побачивши тепер приказки, які друкують ся із справж-

¹⁾ От, на приклад, у списочку стоїть [ч. 59]:

— Смашне, каже той.

Якъ разъ таке, якъ то часомъ

Въ осени буває борщъ зъ хвасолею,

Або цибуля съ квасомъ.

У Франка [„Зоря“ 1886, стор. 313]:

— Смашне, пане, — каже той, —

Таке. якъ то часомъ

Въ осени борщъ зъ хвасолею

Та цыбуля зъ квасомъ.

А в автографі Руданського [ч. 202]:

— Смашне, пане, каже той,

Саме якъ то часомъ

Въ осени буває борщъ

Съ квасолею разомъ.

Зрештою, Франкова перерібка — краща навіть від оригіналу.

нього авторського рукопису, не здивував ся часом, що вони відрізняють ся від друкованого тексту 1886-го року. — Оце про тую копію. Що-ж до автографів Руданського, то про них я вже дещо сказав у кінці I-го тому „Творів Степана Руданського“ [стор. 175 — 177]. Найбільше я радю з того, що в мене є два чернеткові [звісно, автографічні] томи творів 1851—1859 рр., бо все, що складав Руданський, записано в ті томи хронологічним розпорядком, і коло кожної неси є точна дата; часом зазначено й місце, де тоді був автор; дуже часто в скобках зазначено, під впливом якого [звичайно польського] твору писав автор; одно слово — це ніби поетичний щоденник Руданського. В тих двох томах є от що нового: 1) 75 досі невідомих приказок; 2) скількись пісень, се-б то ліричних співомовок; 3) ціла низка романтичних поем або балад, що Руданський звав їх „Небилицями“; 4) довга поема: „Сьвітові байки в співівах [= „віршами“]“ з рівнобіжним додатком: „Сьвітові байки в людських оповідках [= „прозою“]“. Далі, в мене є дивосьпів [= оперетта]: „Чумак“, писана в Ялті 1862-го року, а виправлена [в особнім зошиті] весною 1871-го року; про неї досі навіть і згадки не було ніде. Іще-ж єсть у мене „Омирової Іляди пісня друга“ [недрукована] та дуже цікава

передмова до пісні першої, звідки ми між иньчим довідуємося, що на Руданського мав вплив Драгоманів [1864-го року] і заохочував його до праці. Єсть у мене і два листи Руданського до його брата Грицька: з Петербурга 5. липня 1859 та з Ялти 21. грудня 1861; перший лист кидає ярке світло на хатні стосунки Руданських, на Степанові соціальні та національні погляди і то що. Нарешті є в мене частина з чистового рукопису 1859 року; туди вписано тільки поему „Світлові байки в співках“, а другий шматок рукопису — у д. Комара; ото-ж ізвідти він і друкував „Пісні“ та „Приказки“ в „Зорі“ 1893—1895. Нема чого спорити ся, що чистовий список — то річ дуже важлива: в ній є деякі стилістичні виправки проти чернетки; але до нього повходили не всі пісні, які були в чернетці, та й ті, котрі повходили, то вже без дат і не по порядку, а посортовані по рубриках.

Оце такі в мене рукописи. Та ще знайшов я в „Вѣстникѣ Юго-Западной Россіи“ [1864. т. I, липень, стор. 25 і далі] патріотичний вірш Руданського: „Ой ізза гори, ізза кручі“, невідомий нашим бібліографам. Не стільки цікавий буде для нас той вірш, скільки полеміка редакції, звідки ми бачимо, що пісні Руданського ще за живота авторового розходились поміж народом: „Это пѣсенка

одна изъ числа многихъ, разсѣваемыхъ украинофилами въ простонародьѣ“, — каже якийсь українофоб „Малороссъ А. Восточенко“. На мою думку, писано її в червні 1860-го року, або трошечки пізнійше.

Трохи передше, ніж як П. Гн. Житецький дав міні згадану колекцію рукописів, др Франко віддав В. Лукичеві свій том „Співомовок“ Руданського з творами 1859—1860 рр. Це буде 3-ій чернетковий том, продовження моїх двох; натурально, він — з точними датами і писаний хронологічним порядком. Частину його [тільки, мабуть, не з того рукопису] оголосила колись друком О. Пчілка в Києві 1880-го р.: „Співомовки Ст. Руданського. Выдавъ Н—й Г—ъ Волинський“. Потім, 1886-го р., скількись приказок з того рукописного тому видрукував др Франко в „Зорі“, потім деякі історичні поеми помістив наш редактор Василь Лукич в „Календарях Просьвіти“ і т. и., а багато зостало ся такого, що іще й ніде не друкувало ся. [Докладний опис того рукопису див. у „Зорі“ 1886, стор. 195]. Порозумівшись я і шан. Василь Лукич поклали опублікувати наші рукописи, улаштувавши їх хронологічним порядком. Я взяв на себе редакцію творів, писаних з 1851-го р. до літа 1859-го р. [це буде другий том „Творів“], а про все те, що писало ся з літа

1859-го р. та далі, дбати ме вже Вас. Лукич, і це буде третій том. Як бачимо: дякуючи Вас. Лукичеви, наша українсько-руська громада незабаром мати ме вже перед собою цілого воскресшого Степана Руданського, та й вийде, що не помиляв ся поет, пишучи до свого брата: „Заказують мені мою рідню мову, не слухає батько мої мови, — за то, може, мене і по смерті послухають штирнадьцять мільонів моїх ідномовців“.

Хронологічного порядку ми тримаємось через те, що такий спосіб видання — добрий для всякого автора, а для Руданського — просто аж неминучий. Такого розкиданого автора, який є він, тільки тоді й можна зрозуміти, коли його читати хронологічно та стежити його розвиток ступінь за ступенем. Часом такий спосіб читання робить нам поета симпатичнішим. Подивімо ся, на пр. в систематичній спис його творів, що я його опублікував в томі I, на стор. 177—188, — ми побачимо в кожній рубриці якінебудь погані порнографічні вірші; стрічаючи поруч тої гидоти якісь вірші патетичні, чутливі, навіть наївно-сентиментальні, ми ладні вважати їх за нещирі, а автора за лицеміра. А як читати мем Руданського тим самим порядком, яким писав ся його „поетичний щоденник“, то пересвідчимо ся, що це була натура таки справді дитяче-чутлива

і чиста душею, а всі порнографічні пєси писано в три або в чотири дні; з тих виключних трох-чотирох моментів, коли молодика напала *gauloiserie*, ми ще не сьміємо нарікати його циніком. Для життєпису Руданського наш спосіб видання теж має чималу вагу. От, на пр., з підписів під віршами можна довідати ся, де коли був автор, а звідти видко, що учившись у семінарії Руданський не кожне літо їздив до дому, а звідти можна догадати ся, що з батьком не було в нього лагоди [про це сьвідчать і його листи]. Батько Руданського видко з творів, був попом у селі Хомутиці, винницького повіту на Поділлі.¹⁾ В дома Степан дуже любив приятелювати з наймитами і слухав їхні оповідання. Писати Руданський зачав, здаєть ся, під впливом Шевченковим, а теми для своїх віршів брав на першій час із Жуковського та польських романтиків. Польський вплив спершу був у нього дуже міцний, польські вірші та пісні він знав на память і очевидячки не стільки з книжок, скільки з живих слів, бо як доводилось йому часом написати те саме по польськи, то він раз-у-раз робив багацько

¹⁾ Винницький повіт — на межі з Волинню, а село Хомутинець — недалеко від Бердичева; тимто в Руданського мова зближаєть ся до середньо-української.

помилоч проти правописи.¹⁾ Бувши студентом у Петербурзі Руданський жив десь на болоті у бідної вдови, та й иноді не мав гарячої їжі аж два місяці [див. „Студент“, песу, яка в чистовий список не увійшла]. На літо з Петербурга до дому він не їздив, а ставав у когось за вчителя для дітей, та й виїздив разом із панською сімєю кудись на село під Петербургом, у Новгородську губервію. Норови та звичаї, серед яких студент жив на селі в панській родині, певне були не дуже чисті, — звичайно: в багатій сім'ї за часів крѣпацтва; в літку 1859-го р. Руданський якось-то цілими днями сидів був та складав стидкі приказки, очевидячки дратуючи себе ними... От які малюнки відразу і самі собою намалювались мені через хропольоґічне читаннє, хоч я не звертав на все це умисної уваги; а хто схоче пильно переглянути твори Руданського умисне на те, щоб повитягати з них біоґрафічні дати, тому будуть жнива рясні; і подякує він нам за наш спосіб видання.

Очевидячки ті твори, які вже подано в I-ім томі [з рукопису Комарова], до II-го

¹⁾ В тих віршах, які видав д. Комар, теж було помилоч проти польської правописи чимало, та хтось [чи сам д. Комар, чи „Зоря“] повиправляв їх для друку.

та III-го тому не увійдуть. Але, пропускаючи їх, я на відповіднім місци таки за них згадувати му, що от, мовляв, тут або тут повинна надходити з черги така або така пєса. Такою самою голою згадкою я зазначати му на відповіднім місци стидкі вірші Руданського, яких надрукувати не можна. Отже читач мати ме перед собою суцільний, повний образ поетового розвою і могти ме вистежити його ступінь за ступенем. А вже-ж для другого видання творів Руданського [сподіваємо ся, що його доведеть ся дождатись не багато літ] мої коротенькі зазначки будуть дуже придатні.

Правопись у нашім виданню така, як у „Зорі“, але в самого Руданського вона була не така. Спершу він держав ся російської правописи [ы зам. нашого и, и — зам. і, — на пр. „диты“]. За часів „Основи“ він засвоїв собі „і“, та не відразу кинув „ы“; в листі до брата з Ялти 20. грудня 1861 р. він пише: „сиділа“, „на лысті“. Оперету „Чумак“ [вересень 1862] уже написано справжнього Кулішевою правописю, без „ы“. Держачись якої-небудь одної ортографії зпоміж цих трох, Руданський держав ся її] вже дуже послідовно. Всі оці мої викази про правопись здадуть ся на той злучай, що може кому трапить ся якийсь недатований автограф Руданського, — то можна буде більше-менше означити час його

написання. От і др Франко не був би зробив відомої помилки з рукописом Стрільчевського, як би був знав, коли Руданський тримав ся якої правописи. Стрільчевський вживає трох букв: ы, и, і [та й плутає їх, чого не було у Руданського], — Франко міг би тоді зміркувати, що як на Руданського, то для 1859-го року така правопись [з „і“] буде ще порання, а для 1869-го року [з „ы“] — вже пізня, а звідти само собою випливало-б, що то не може бути автограф Руданського.

На тім кінчаю свою передмову. Коли треба буде зробити ще деякі уваги, то я вже їх робити му паралельно з текстом, в долині.

Звенигородка, в Київщині.

18 $\frac{10}{VIII}$ 95.

А. Кримський.

1851.

←♦♦♦→
Д В А Т Р У П И.

[Розбійник].

I.

Так то було на Україні
Давньою порою!...
Над дорогою могила
Заросла травою.

На могилі хрест високий
На бік похилив ся.¹⁾

¹⁾ „Похилив ся“ — форма виправлена, а в Руданського стоїть „похелив ся“. Треба запримітити, що Руданський систематично пише: „хелити ся“, „меленький“, „лебонь“, „розвенеть ся“, „техенько“, „лехе“, „еноді“, „девити ся“, — ставлячи „е“ замість „и“; так само: „лижати“, „чикати“, „чирвоний“, „висіля“, де „и“ зам. „е“; иноді зам. „не“ пише він „ни“ в таких словах, як „небога“. Я дозволив собі виправити всі оці написання, але маю за обовязок оголосити це згори. Про всякі інакші виправки згадувати му на своїм місці. — А. К.

Під хрестом, як голуб — сивий
 Дід старий молив ся.
 Свита в поросі біліє,
 Поясок із лика
 Через плечі подорожня
 Торба невелика.

Він із Криму утікає
 Від орди лихої.
 Ізнеміг — і в Бога просить
 Помочі сьвятої:

„Вивів Ти мене з неволі
 Сильною рукою:
 Не карай же на чужині
 Смертю лихою.

„Як умру я на чужині,
 Хто мя поховає?
 Хіба ворон чорнокрилий
 Тіло общинає!...

„Як умру я на чужині,
 Хто буде молитись?
 Чим буде душа голодна
 По смерті живитись?

„Запровадь мене до дому
 Меж мою родину:
 Там без жалю і без скарги
 Білий сьвіт покину.

„Там мої холодні очі
 По смерті закриють
 І бездушне моє тіло
 В тихий гріб заріють.

„І хоть раз на рік за душу
Грішную згадають
І на гріб мій поноїсти
Старців покликають.

„Боже вічний! Боже дивний!
Боже, дай мні силу
Повернутись, повидати
Родинопьку милу“.

І забив він три поклони,
І перехрестив ся,
І в далеку дорогу
Знов іти пустив ся.

Всюди тихо, всюди ясно,
Вітерок лиш віє,
Іздалека край дороги
Чорний ліс синіє.

II.

Повійнули вітри буйні,
Хмара наступила
І по небі розвинула
Свої чорні крила.

Сумно шенче ліс дрімучий,
Ворони літають
І, здаєть ся, своїм криком
Бурю накликають.

Серед ліса стара лина
Віки доживає,

А під линою розбійник
Думоньку гадає: ¹⁾

„Не шуми ти надо мною,
Липонько старая.
Не шуми! най розвинеть ся
Дума молодая!

„Я з думою молодою
Усе позабуду
І з проклятою журбою
Незнакомий буду.

„Позабуду, як Татари
Батька полонили;
Позабуду, як провадив
Неньку до могили,

„Як рідня мене цуралась,
Як я ріс в недолі,
Як чужії надо мною
Знучались доволі.

„Я скитав ся сиротою,
Гірко мені було!
Та тепер моє все горе
Счезло, проминуло!...

¹⁾ По цих словах ідуть три строфи замазані, бо вони тільки затягують оповідання. От, на пр., перша з них:

Коло него на травиці
Острий ніж блищить ся;
Ізза липи виглядає
Чорная рушниця. — А. К.

„Я щасливий! маю хату,
 Маю батька, неньку,
 І до сього щастя всего
 Жінку молоденьку:

„В мене хата — ліс чорненький,
 Жінка — ніч темненька!

В мене батько — ніж остренький,
 А рушниця — ненька.

„Чи хто їде, чи йде пішки, —
 Віддає,¹⁾ що має:
 Душу лиш бере з собою,
 Тіло покидає.

„Лиш сьогодні, як на теє,
 Щастя не ведець ся.

Либонь мені без вечері
 Спати доведеть ся.

„Але ні!... іде дідуньо
 Та ще й з калитою.
 Що-ж, дідуню? поділю ся,
 Або що, з тобою?...“²⁾

І підняв ся, за рушницю
 Живо ухватив ся!...

Бах, рушниця! дід валить ся,
 От і повалив ся...

¹⁾ В першому списку: „вітдає“ [витдає]. — А. К.

²⁾ В першій редакції останні два рядки читали ся ось як:

„Певне має гаряченькі
 Пирого з собою...“ — А. К.

III.

Зашуміла дїбровонька
 Листом зелененьким.
 Заплакала чорна хмара
 Над дїдком стареньким.

Та без серця і без жалю,
 Без сльози гіркої,
 Поспішає розбіяка,
 До добичі свої.

Прибігає, нахилив ся,
 Побілів, змінив ся
 І на землю сировую
 Деревом звалив ся:

„Убив батька!... Що-ж ти вдїяв?!
 Що вчинив, небоже?!
 Годі, годі в сьвітї жити!
 Убий мене, Боже!...“

А тим часом чорна хмара,
 Як орда, збиралась
 І над лісом, як безодня,
 Раптом розірвалась.

На мінуту чорне небо
 Запалахкотїло
 І погасло, і по небі
 Страшно загремїло!...

Вдарив в лину грїм трїскучий, —
 Лина розкришилась,
 І луна крутом по лісі
 Дико розкотилась...

І полив ся дощ із неба
 Цілою рікою,
 І що було, мало бути —
 Все закрив собою!...

.

Через день на білім сьвітї
 Все повеселїло.
 Пролетїли чорні хмари,
 Небо засніло...

Тихо-тихо по діброві;
 Вітерок не віє,
 Лиш під линою старою ¹⁾
 Два умерших тліє.
 І ніхто їх не ховає,
 І ніхто не плаче!

¹⁾ Чорнилом написано: „розбитой“, але зверху олівцем надписано: „старою“. Рука самого Руданського. Даючи замість першого друге слово, автор очевидячки вважав закінченне „ой“ за москалізм. Проти такого москалізму він боров ся сам з собою дуже часто. Коли не можна було відразу замінити його, то Руданський замазував цілу строфу та складав другу. Зпоміж численних прикладів я наведу тільки один, та характерний: в першій строфі з поєми „Вечерниці“ насаперед стояло було:

Жила бабка із дочкой,
 Із Оляной молодой.

Жила бабка Гнибіда,
 З нею дочка молода.
 Бабка в гріб уже ступала
 Ізсохла, ізівяла,
 І лишила ся краси,
 Як билина без роси,
 Серед поля на пісочку!...
 Но погляньте-но на дочку, —
 Що за чудо і краса!...
 Русая її коса
 Всю головоньку обвила,
 Рука личенько покрила,
 Очі — ясні як кришталь
 І, як та холодна сталь,
 Тонуть в серце!... Стан тоненький,
 Ручки повні і біленькі,
 А брівоньки — як шнурок!...
 То дівча не з тих дівок!...

* * *

Хлопці часто задивлялись
 І до неї женихались,

нем „іі“, де два склади, або з закінченням „і“, де не стає „й“. На пр. „в невеликій хатині“ і „в невеликій хатині“, „в тій справі“ і „в ті справі“, „добрій дівчині“ і „добрі дівчині“. Першої форми [двохскладової] я віде не чіпаю, але другу змінюю скрізь на закінчення „ій“, бо без того часом важко буває зрозуміти вірш. Та треба пам'ятати, що таких форм, як „добрій“, „тій“, у Руданського знайдеться [в моїх рукописах] дві-три, не більше. — А. К.

Та Оляна на біду
 Всім казала: „Не піду!!...“
 А любила лиш одного:
 Хлопця Гриця молодого,
 І любила не на гріх. —
 Він найкращий був за всіх.
 То був хлопець чорноокий
 І хороший і високий
 І рум'яний на лиці,
 Молодець із молодців!...

* * *

Гриць з Оляною кохались;
 І на празник, як прощались.
 Перед коршмою колись,
 Обіцяли ся зійтись,
 Як начнуть ся вечерниці,
 У Тетяни ¹⁾ молодіці.

II.

За дубиною село.
 Сонечко уже зайшло.
 В небі зорі показались,
 І дівчата позбирались,
 До Тетяни побрели!...

* * *

Наварили, напекли,
 Стіл накрили, посідали,

¹⁾ В першому місці всюди: Титяна. — А. К.

Парубків лиш тільки ждали.
 От приходять парубки,
 Дались чути і скрипки,
 І підківки забряжчали
 У дівчат і парубків...

* * *

Тільки Гриць їден сидів
 І не думав танцювати...
 — „Що з тобою, Грицьку брате?“
 Говорили парубки :
 „Єсть музики і дівки, —
 Ще чого тобі не стало?!...“

* * *

Но то все не помагало :
 Гриць сидів, не танцював,
 Знать Оляни він чекав...
 Та даремне! час уходить,
 А Оляна не приходить!...

* * *

Вже й вечерю ¹⁾ подали,
 Вже й ізїли й запили,
 Знов зачали танцювати, —
 А Оляни не видати...
 Не дотримав справи Гриць
 І утік із вечерниць...

¹⁾ В первописі: „вечеру“. Так само з твердим „Р“ Руд. пише: „порадок“, „бражчати“, „горувати“, „буру“, „рад“, „встрагла“, „прямо“. — А. К.

III.

А Оляна гарно вбралась,
Завинулась, впerezалась
І пустилась до села...
Нічка темная була,
Ліс шумів і зьвірі вили,
Щось не добре ворожили...
Та для неї все пустяк:
Смерть, — не тільки переляк.
Лиш би Гриця повидати!...
Стала ліс уже минати;
Ще лиш цвинтар, — і село!...
Страшно дівчині було!
А чого? — сама не знала,
І вона молитись стала!...
От і цвинтар!... глини! — хрести!...
Меж хрестами щось рости
В тій мінуті починає...
Холод душу огортає.
Дівка в ноги! — а біда
Так і бєть ся по слїдах
І заводить, і голосить,
Почекати дівку просить...
От в село дівча біжить!...
Дивить ся! огонь горить.
Прямо в сїни — і до хати! —
Стала двері відчиняти.

IV.

А у хаті чорний гріб,
 А на гробі сіль і хліб.
 У ногах псавтор лежала.
 Сумно сьвічка догоряла.
 Та не було десь людий!
 А тим часом до дверей
 Друге лихо добувалося...
 З страху серце надривалося.
 Що робити? всюди ніч!
 І дівчинонька на ніч!
 У куточок заховалася...
 Страшно хата зашаталася;
 Двері рухнули їдні,
 Відмикають ся й хатні!...
 Бе північная година,
 Затрясла ся домовина!...¹⁾
 Віко спало — і вмерлий
 Підійняв ся як живий.
 І нечистії сченілись
 І заводили і бились...
 Аж тут півень закричав;
 І которий де стояв,
 Щоб на волос постунив ся —
 Так на місци й повалив ся.

¹⁾ В першій редакції всюди: „домовина“. — А. К.

До схід сонця люди йдуть,
В ряднах трунів два несуть.
Колом груди їм прогнали,
На границі поховали.

Тихий вечір. Дзвін гуде!
Тільки піп та дяк іде
І провадять домовину,
В домовині — ту дівчину,
Що бажала вечерниць,
І над нею тільки Гриць,
Як над тілом своєї мами,
Заливав ся весь сльозами.

Тільки тиждень перейшов,
Знов лиш піп та дяк ішов.
Він провадив із дубини
Неньку бідную дівчини.

23-го січня 1852-го року.
Каменець-Подольск.

*
* * * *
* * * * *

Сиротина я безродний,
Десь загину в чужині,
І ніхто очий холодних
Не закриє там мені.

І не рідною рукою
Буду в землю я зарит,

„Прийде милий, поцілує
 В білеє личенько.
 Скаже: Люблю тебе, мила,
 Любеє серденько!...

„Ой Івасю, серце моє!
 Забарись годину!...

Як умиюсь — не пізнаєш
 Любую дівчину!...

„Як умиюсь — заплету ся,
 Квітками вберу ся;
 То ді скажеш: Люблю тебе,
 Милая Гануся!...“

І скунала ся Гануся
 В чистенькому Бугу,
 Заплела ся, похожає
 По рівному лугу.
 Квіточки вона збирає.
 Назвати не вмю,
 Лиш здаєть ся, що збирає
 Руту та шальвію.

II.

То не місяць, то не сонце
 Сходить зза дубини:
 То Івась так виїзжає
 До свої дівчини.

Ой він їде, промовляє:
 „Любеє кохання!
 Не даєш ти мні покою
 З раня до смеркання.

„Я від раня до смеркання
З коня не злізаю
І біленьких ніжок своїх
З стремен не виймаю.

„Ніжок з стремен не виймаю,
Повід не спускаю,
Що день Божий — до дівчини
Свої виїзжаю,

„До дівчини Ганусеньки,
Що пасе корови,
Подивитись на її личко,
На чорнії брови.

„Бо то личко як калина,
Брови як шнурочки,
Очі чорні, ще чорніщі
Осіньної ночки.

„Як погляне — сам не знаю,
Що зо мною діє!
Мила думка в головоньці,
І серденько мліє“.

III.

— „На добрідень, Ганусенько!
Ой, як ся-ж ти маєш?
Ой, чи спиш ти, чи що робиш,
Чи мене чекаєш?“

„Ой не сплю я, мій Івасю,
А думу гадаю:
Як я тебе, мій миленький,
Повидати маю?“

— „Позволь, позволь, Ганусенько,
 Із коника злізти,
 З коня злізти вороного,
 Коло тебе сісти“.

„Най пасеть ся на лугочку
 Кінь твій вороненький:
 Сядь зо мною, мій Івасю,
 Голубе сивенький“.

— „Позволь, позволь, Ганусенько,
 Себе обійняти.

Позволь, позволь рум'янеє
 Личко цюлувати“.

„Не дозволила-б нікому,
 Та тебе кохаю
 І для тебе, мій Івасю,
 Я то дозволяю!...“

Ой пасіть ся, не дивіть ся,
 Сірії корови,
 Як цюлує біле личко
 І чорнії брови!

IV.

— „Забари ся, сонце ясне,
 Іще хоч годину:
 Нехай же я надивлю ся
 На любу дівчину.

„Нехай же я надивлю ся
 На любу дівчину,
 Бо щось нудно на серденьку:
 Либонь же я згину...“

„Що то, милий? що то, милий?!

Що то?! Бог з тобою!

А хто-ж то нас розлучає,

Як рибку з водою?...“

— „Ніхто, мила, ніхто, люба,

Тільки твоя мати:

Вона мене напосілась

З світа ізігнати.

„Ніхто, мила Ганусенько,

Тільки твоя тітка:

Счарувала, — і я сохну

Як рутвяна квітка.

„Може завтра, після завтра,

Я життя скончаю, —

Скажу тобі на остатку,

Що тебе кохаю!...“

„Кохав тебе я, Ганусю,

Вдовинюю дочку,

Кохав тебе і кохаю

Як вишню в садочку!...“

„Може завтра, після завтра,

Треба умирати,

Та тебе я і по смерті

Все буду кохати...“

V.

В кінці поля єсть тополя;

Могила під нею;

Там присинали Івася

Сирою землею.

На високій тополі
 Чорний ворон краче.
 Над могилою сирою
 Ганусенька плаче :

„Не сьвіти так, сонце, ясно
 З крутенького неба !

Заховай ся в чорній хмарі,
 Мні тебе не треба.

„Ой не вийте, вітри буйні,
 Дощу не зганяйте :
 Слізеньками ту могилу
 Проросити дайте !

„Може слізка пробереть ся
 По землі сирії,
 Прoberеть ся і западе
 В груди молодії !

„І забеть ся його серце
 Як билось недавно :
 Може він ще спогадає
 За дівчину Ганну !...“

— „Ой, Ганусю моя мила !
 Не плач надо мною :
 І в могилі серце моє
 Беть ся за тобою !...

„Йди, миленька, в луг зелений,
 Йди, моя Ганусю :
 В завтра рівно ¹⁾ пополудні
 До тебе явлю ся !...

¹⁾ В оригіналі: „рiмно“, де зам. „в“ стоить „м“, — вимова діалектична. — А. К.

„І з полудня до півночі
 Будеш ти мнї мила;
 Від півночі до полудня —
 Темная могила...“

VI.

— „На добридень, Ганусенько!
 Ой як ся-ж ти маєш?
 Ой, чи спиш, моя Ганусю?
 Чи мене чекаєш?“

„Ой не сплю я, мій миленький,
 Не сплю, не дрімаю,
 Тільки тебе виглядаю
 Та думу гадаю.“

— „Щож ти, мила Ганусенько,
 Щож ти так гадаєш?
 Що за думку, що за гадку
 На серденьку маєш?“

„Ой Івасю, серце моє!
 Щож маю гадати?
 Хіба теє, що в могилі
 Дуже зле лежати!“

— „Ні! Ганусю моя мила!
 Лучше мені в гробі,
 Лучше мені в тихім гробі,
 Ніж на сьвітї тобі“.

І щолує Ганусеньку,
 К серцю пригортає,
 На остаток дівчиноньці
 Стиха промовляє:

— „Будь здорова, Ганусенько!
 Північ наступає,
 Зорі сьвітять, місяць сходить,
 І півень сьпіває!...“

VII.

Сіла дочка край куточка,
 Сльози проливає.
 Стала мати серед хати
 Рученьки ламає:

„Утопила-сь мене, донько,
 В холодную воду:
 Погубила здоровячко
 І мшую вроду!...“

„Де ті личка повненькїї??
 Де краска дівалась??
 Стала жовта на личеньку
 Ніби змалювалась!“

„Де ті очі чорні, ясні,
 Що огнем¹⁾ палали?
 Затягнулись в лоб далеко
 І там повгасали!“

„Утопила-сь мене, донько,
 В холодную воду:
 Віддала-сь²⁾ нечистому
 Здоровя і вроду!“

¹⁾ В первописі: „вогнем“. — А. К.

²⁾ В первописі: „віддала“. — А. К.

„Ой, сусіди! допоможіте!
Скажіть, щó робити!
Нехай же я перестану
Серденько вялити.

„Єсть у мене василечки,
Що я посвятила:
Кажуть, того ненавидить
Нечистая сила.

„Заплету я її в косу,
Покроплю водою.
Може як змилюсердить ся
Господь надо мною“.

І заплела в коси зїлля
Від злої напасти
І послала на лужочок
Знов корови пасти...

VIII.

Пасе дівча коровоньки
До темної ночі,
Виплакала за миленьким
Свої ясні очі.

Не видати миленького!
Щож то за причина?
Чи вже-ж йому не милая
Гануся дівчина?!

Йому мила Ганусенька,
Та зїлля лякає:
Через зїлля сьвяченеє
Приступу не має.

І розплелася дівчина
 Ніби на весілля;
 І розплелась: витрясає
 Сьвяченеє зїлля!...

Появився зараз милий
 В лужку зелененьким.
 Він приїхав по милую
 Конем вороненьким.

— „Як ся маєш, моя мила?
 Поїзжай зо мною!
 Зле тобі на сьвітї жити,
 Возьму тя з собою!...

В мене хата тепленькая,
 Всєго їсти-пити!
 Ідь зо мною, Ганусенько:
 Будем разом жити!“

І сїдає дівчинонька
 В годину лихую.
 Везе вмєрлий неживого:
 З неживим живує.¹⁾

¹⁾ Тут далі автор замазав аж 7 строф, цікавих для нас через те, що вони дуже пагадують відповідні місця в „Лєнорі“ або „Свѣтланѣ“ Жуковського. [„Лєнора“ — переклад з Біргєра].

— „Місяць сьвітить над горою,
 Опир поглядає;
 А тебе то, Ганусенько,
 Ні чуть не лякає?“
 — „Да чим мені лякати ся?
 Якою марою?“

І приїхав над могилу.
 Могила розкрилась.
 Там з Івасем Ганусенька
 На смерть положилась.

ІХ.

В кінці поля є тополя;
 Могила під нею.
 Там Гануся із Івасем
 Лежать під землею!...
 І над ними чорний ворон
 Сидить та чекає:
 Коли сонечко з полудня
 Повертати має?...

Коли я, Івасю милий,
 Іду із тобою“.

Потім вони їдуть далі, стрічають багато страховидів, а Іван знов каже до Ганни:

— „Місяць сьвітить над горою,
 Опир поглядає;
 А тебе то, Ганусенько,
 Ні чуть не лякає?“
 Вона каже: „Не лякає“,
 А тимчасом милий
 Везе свою дівчиноньку
 До свої могили.

Що Жуковського Руданський читав і навіть учив у семінарії на память, дак це річ певна, тільки-ж варто було-б притягти до порівняння ще баладу Залеського: може там більше буде схожости з Руданським, ніж у Жуковського? Я Залеського зараз не маю під руками. — А. К.

Під лісом тим їдна гора ;
 На ній хрест малий блескучий.
 Замерло все коло гори,
 Жива душа тудя не ходить,
 Лиш ворон краще без пори
 Та зьвірина їдна заводить.

I.

Назад тому за двісті літ
 Гора миленько зеленїла ;
 І на горі, де хрест стоїть,
 Колись хатинонька біліла.
 Від хати рівно до води
 Стояли сходки камінні,
 І коло сходок в два ряди
 Шуміли лини молодїї.
 В кінці тих линів, над Дніпром,
 Скала розбитая стояла,
 А із під неї джерелом
 Вода погожа витїкала.

В хатинї жив старий рибак.
 Він називав ся Лободою.
 А давнїх літ — то був козак,
 Знакомий з Польщою, з Москвою.
 Ходив не раз і за Дунай
 І Туркови в знаки удав ся :
 І там крутий його нагай
 Над бісурманами звивав ся.

Багатий був старий рибак,
 Доволі мав ся¹⁾ він увсеґо,
 Та то багатство все пустяк
 Було для баби і для него.
 У них іще дочка була,
 Дочка хороша Акилина.
 Вона лиш-тільки розцвіла
 І була чари — не дівчина!...
 Румяна, гарна на лиці,
 Хороша, з чорними бровами,
 Вона сушила молодців
 Своїми ясними очами.
 На кого очі навела —
 Пронав спокій на віки, а́міль!
 Та от сама коса найшла
 І зачепила ся на камінь.

II.

Врочисте сьвятонько бу́ло
 (Здаєть ся, бу́ло Миколая),
 І от до церкви на село
 Пішла дівчина молодая!
 Сьвічок у церкві без ліку́,
 В попа кадильниця курилась.
 І Акилина при боку
 Межи²⁾ дівчатами молилась.

¹⁾ Так у Руданського, зам. „мав си“. — А. К.

²⁾ У Руданського скрізь: „миже“. — А. К.

І задивились молодці,
Де та дівчинонька стояла.

А у дівчини на лиці
Згасала краска і згасала.

І стала біла як стіна,
Замовкла губа, не молилась.
Ще мінута -- і вона
Без сил на землю повалилась.

А як поглянула на сьвіт —

І дэ вона, сама не знає!

Над нею парубок стоїть

І снігом личко відтирає...

Хороший, гарний, молодий,
Смуглявий, з чорними очима!...

— „Скажи мені: ти хто такий?“ —

Його спитала ся дівчина.

„Як хочеш знати, я Трохим“, —

До неї парубок озвав ся

І з словом сим пропав як дим

І більш до неї не являв ся.

І встала дівчина, якось

До свого дому повернула.

Та з того часу вся чогось

Вона задуманая була!

III.

Снуєть ся тихо ясна ніч,

Спливає місяць над горою,

І тисячі на небі сьвіч

Палахкотять над головою.

Погасло сьвітло в слободі,
 І все тихенько коло хати.
 Лиш на долині край води
 Чогось дівчиноньку видати.
 На камінь сперла ся, стоїт,
 Вона думу свою гадає,
 Не дивить ся на білий сьвіт
 І сумно-сумно промовляє:
 — „І ненька спить, і батько спить,
 І все заснуло в полуночі!
 Та сон миленький не морить
 Мої заплаканії очі.
 „Тяжка на серденьку печаль,
 Сльозами личко обмиваю,
 Чогось нема, чогось ми жаль...
 Чого-ж? чого? — сама не знаю!...
 „Гірки моїх шістьнадцять літ,
 Гірке моє гірке кохання.
 Я сумно дивлю ся на сьвіт
 Від того раня до смеркання!...
 „Мене не бавить соловей,
 Квітками рано не вбираюсь;
 Від батька, неньки і людей
 Я утікаю і ховаюсь.
 „А лекше-ж мні хоть що-нибúдь,
 Коли нікого я не бачу?!
 Тугою тужить моя грудь,
 Сльозами я гіркими плачу!
 „Трохима милий! Ти спокій
 Відняв від серця молодого!

Прийди-ж, прийди-ж на голос мій,
 Прийди на голос серця мого!“
 Та тут Трохим ізза плечий
 Дає поклін свій Акиліні!...
 Полились сльози із очий,
 І стало весело дівчині!...

IV.

Настав Великдень. Зинов Трохим
 З своїми чорними очима!...
 По службі божій щиро з ним
 Поцюдувала ся дівчина.
 І писанок, і крашанок,
 Всього Трохиму надавала.
 Із поликами рушничок
 В Зелені Сьвята ¹⁾ обіцяла.
 І повернула ся назад,
 Рушник зачала вишивати,
 І вишила, й Зелених сьвят
 Зачала дівчина чекати.
 В Зелені Сьвята — прибралась
 На сватання як на весілля:
 Умилась, гарно заплелась,
 Розсипала татарське зїлля.
 Чекає тільки старостів
 І виглядає їх як Бога!
 І от візок загуркотів
 Коло новенького порога!...

¹⁾ Росіянізм, зам. „на Зел. Сьв.“. — А. К.

Злізають живо старости,
 Ведуть Трохима із собою.
 І стали хармани плести
 Перед багатим Лободою!
 І сплила мова, як вода,
 І просять дочку за Трохима.
 Тут як підняв ся Лобода,
 Як подививсь на них очима!
 — „То що?! на кшч берете нас?!
 Ніби Трохима ми не знаєм??...
 Вертайтесь, люди, в добрий час!
 За бахура дочки не маєм!“
 Набрались старости встиду,
 Трохим нещасний похилив ся,
 Ідуть із хати, — й на біду
 Гарбуз за ними покотив ся!...

V.

Повіяв вітер — і шумить,
 Шумить зелена дубина;
 І край дубини тихо спить
 Під туманом їдна долина.
 На тій долині драбняк,
 І огничок ¹⁾ малий згасає.
 А коло нього парубчак
 Думу тяженькую гадає.
 І тяжко, тяжко він здихнув
 Залив ся гіркою сльозою:

¹⁾ В первописі: „вогничок“. — А. К.

Свою він долю спомянув
 І розмовляє сам з собою :
 — „Ой доле, доле ти моя!
 Чого-ж я гірко так горюю?
 Чого жию на сьвітї я
 І тончу землю сировую!...
 „Даремне йдуть мої літа,
 Не виджу щастя за собою :
 Я від коліски сирота
 І піду в землю сиротою.
 „Гіркая доле ти моя!
 Тебе я, доле, проклинаю!
 Щасливі всі, їден лиш я
 Не виджу щастя і не знаю.
 „Створив мене Ти на біду,
 Забув мене Ти, сильний Боже!
 Та я такого ще найду,
 Що і в біді мені поможе!...
 Піду удам ся до чортяк!“ —
 І от на ноги ісхватив ся!...
 Прийшла мінута — й парубчак
 На роздорожі опинив ся!...

VI.

І свиснув раз і свиснув два.
 Зірвав ся вітер з полуночі,
 І зашуміла голова,
 І порохом замело очі.
 І свиснув ще остатній раз, —
 Із некла куций показав ся :

— „Чого зовеш, Трохиме, нас?“

Він того парубка спитав ся.

Трохим від страху задрожав,

Та годі!... тра відповідати.

Ото він сьмілости добрав

І став до куцого казати:

„До тебе просьбу маю я.

Вчини мою остатню волю.

Гірка долянька моя,

Переміни мою недолю!...“

— „Ти не жури ся!...“ біс сказав:

„Для тебе все чинити мушу.

Та тра, щоб ти мні записав,

Як знаєш сам, і тіло й душу...“ —

„Як тра, то тра! но ти гляди:

Я терміну не назначаю.

Тоді по душу приходи,

Як своєю смертю скончаю“.

— „Ну, на-ж перо, папір і ніж“, —

Говорить біс: „лихе з тобою!

Бери, мізинця свого віж,

І напиши контракт зо мною!...“

І взяв Трохим і написав

І куций гарно поклонив ся.

Узяв папірчик і пропав,

А той у коршмі онинив ся!...

„Гей, старости! сюди! сюди!...“

Кричав Трохим перед корчмою:

„Буду женитись в Лободи

З його хорошою дочкою...“

І старости самі ідуть
 Та все багаті із чортами ¹⁾
 І досьвіта його везуть
 До Лободи за рушниками.
 І от дістав, чого хотів,
 Чого душа його бажала :
 Прийняли добре старостів,
 І рушники дівча подала.
 Пройшла іще від того дня
 Їдна щасливая неділя,
 І позбирала ся рідня
 До Акилини на весілля.
 Заграла скрипка, тугий бас,
 Бренчає решето, цимбали ;
 І молоду в веселий час
 Дівки до шлюбу убирали.
 І от до церкви повели
 І руки їм перевязали,
 Навкруг престола обвели
 І їх на вічне обвінчали.
 Від сего дня Трохим зачав
 У Лободи хазяювати,
 І що задумав-загадав —
 То куций мусів виновняти.

VII.

Прийшла весна. Пішла вода,
 І недалеко під горою

¹⁾ Мабуць „багатий із чортами“ — те саме, що „багатий до чорта“, се-б то „дуже багатий“. — А. К.

Втонув старенький Лобода.

А баба згнула зімою...

Остав ся лиш їден Трохим

Да молодая Акилина...

Багатство єсть, да менше з тим!

Душі пронащая година!...

І було думок без ліку:

„Як грішну душу відписати?“

І пригадали: на горбку

Сьвятую церкву збудувати...

І збудували на стовнах,

І хрест із золота стопили.

І стали в церкві. І в сльозах

За душу Госнода просили.

І з неба голос Божий внав:

„Трохима душу я прощаю.

За то, що церкву збудував,

І вас і церкву я приймаю...

„І ви, коханки, жийте тут,

Аж поки б́уде сьвіт стояти,

Аж поки люди не буд́уть

На страшніім¹⁾ суді стояти.

¹⁾ Архаїчна форма, зам. „страшнім“. Після „н“ я поставив „і“ [не „ї“], вважаючи на великоруське [новгородське] „страшноемъ“; до того-ж і моє природне чуття підказує мені, що „і“ після „н“ не зовсім тут м'яжке. Зрештою, вважаючи на церковно-словянське „страшнїемъ“, ми могли би сподівати ся тут „і“ м'яжкого, се-б то форми „страшніім“. — А. К.

„Позволю вам на рік лиш раз
 На сьвіт поглянути, де люде;
 Та й те не більше, як на час,
 Дивити ся вам можна буде...“

І встрягла в землю церква та;
 Лиш на горі тій хрест видати.
 І от плинуть-плинуть літа,
 А тих коханків не видати.
 Лиш на Великдень до зорі,
 Як служба Божая зачнеть ся,
 Виходить церква до гори,
 Сама собою відімкнеть ся.
 І вийде з милою Трохим,
 І щось обоє розмовляють,
 І через час із сьвітом сим
 Прощають ся і покидають.
 І стрягне в землю церква та,
 Лиш на горі тій хрест видати.
 І от плинуть, плинуть літа,
 А тих коханків не видати.

2—4 січня 1854. Кам.-Под.

ТИ НЕ МОЯ, ДІВЧИНО МОЛОДАЯ.

Див. том I, стор. 11.

19 лютого, 1854. Каменець-Подільський.

[„Колодїй“, що про нього згадуєть ся в строфі
 2-ій, то „бабське сьвято у попаді“. Див. *Основа* 1861,
 жовтень, стор. 62. — *А. К.*]

МЕНЕ ЗАБУДЬ!

Мене забудь, моя дівчино!
 Спокойно жий, щаслива будь,
 Цвіти як ружа, як калина,—¹⁾
 Мене забудь, мене забудь!...

Мене забудь — і тяжким смутком
 Не розбивай біленьку грудь.
 Шукай собі коханка хутко,
 Мене забудь, мене забудь!
 Мене забудь! мене не треба!
 Та як би я коли-небудь
 Тебе забув... — о, Боже з неба
 Мене забудь, забудь!...

19 лютого.

Р О З М А Й.

[Примушене кохання].

I.

Був ранок. Сонечко зійшло.
 Збудилось сонне село.
 По коминах димочок вить ся.
 Дівчина з відрами несець ся,
 Іде поволі до води.
 І коло своєї череди

¹⁾ Спершу було: „хоть ружой, хоть кали-
 ной“. — А. К.

Вертять ся хлопці і сьміють ся
 І за сухий сніданок бють ся...
 Серед села тече ріка.
 Над берегом коло горбка
 Стоїть з цебринами керниця ;
 В керниці чистая водиця...
 Над нею дівчина стоїть ;
 Її чогось не милий сьвіт :
 Головоньку сумну схилила
 І праву руку притулила
 До свого серденька. Вона
 На личеньку чогось блідна,
 І дума тяжкая на лобі,
 І в серці сумно як у гробі.
 Ізняла відра із плеча
 І на коромисло дівча
 Оперла ся, думу гадає
 І все за греблю поглядає.

II.

Там білий домичок стоїть
 Наокруга густенький пліт
 І на колах горшки новенькі...
 І хата і будинки всенькі
 Обшиті на-ново були...
 Перед воротами росли
 Дві липи гарних і широких.
 А на току стіжків високих
 Стирчало щось мало не пять.
 Ще хазяї, здаєть ся, сплять :

Не ринає бігун частенько,
 І дим із комина тоненько
 По яснім небі не летів...
 Та от бігун і заскринів,
 І сонні двері відімкнулись...
 Дівчини думи стрепенулись:
 „То він іде! коханий мій!
 То він іде, душа Гордій!...“
 І за порогом показав ся,
 Що Гордійом, знять, називав ся.
 Він сонні очі протирав,
 В руках збанок пустий держав
 І до керниці йшов помало!...

III.

Що дівчину тоді займало?
 Не знаю я! Вона стоїть,
 І з неї то горохом піт
 На личенько сумне валить ся,
 То так сама чогось мінить ся,
 То стане біла як стїна,
 То синяя як бузина,
 То як калина счервонїє,
 То знов, як глина побіліє...
 Тим часом парубок прийшов,
 Пустив на вітер кілька слов,
 Покпив ся з неї, що Тетяна¹⁾
 В селі дівчинонька погана,

¹⁾ В первописі є всюди: Титана. — А. К.

І глечиком води набрав
 І знов собі помандрував...
 А дівчина сама зосталась,
 Сльозами гіренько залялася
 І, як той нень німий, стоїть.
 І думає: „На що мні сьвіт?
 „На що мні більш у нему жити,
 Коли не хочуть мя любити?“
 І відченила свій фартух
 І завязала очі вдруг.¹⁾
 І до керниці головою!

IV.

— „То що, дівчино?? Бог з тобою!!“
 Охриплий голос закричав...
 Фартух з очий дівчини снав,
 І край Тетяни вже стояла
 Їдна бабусенька старая!...
 „Чого ти топиш ся, дівча?
 Скажи: яка тобі печаль?
 Яка вчинила ся причина?“
 І розридала ся дівчина:
 — „Бабуню! серденько моє!
 На що мені життя моє?
 Гордїй любити мя не хоче,
 Сьмієть ся з мене і регоче!“

¹⁾ „Вдруг“ = як стій, раптом, несподівано. Може це й не москалізм, бо в Київщині є зовсім оригінальна форма: „вдрўжку“. — А. К.

„Пустеє, донько!... не журись!...
 Полюбить він тебе колись,
 Та не минеш ти і весілля,
 Лиш дай йому їдного зілля!...
 Ти знаєш, як цвіте розмай?
 Возьми, розмаю накопай
 І дай із'їсти, або спити, —
 І він зачне тебе любити!...“
 Сказала так, — та і пішла
 Дорогою повздовж села.
 А дівчина пішла шукати,
 Де-б того зілля накопати.
 І накопала у ліску
 Під білим каменем в піску,
 І стала вечерниць чекати,
 Щоб Гордія нагодувати.

V.

От вітер буйний повійнув,
 З дерев повяле листя здув
 І зачинає сніг котити.
 Стають дівчата говорити
 За вечерниці, / де будуть...
 Аж слухають: Тетяна тут
 Спершу до себе запрошає.
 Село дивуєть ся, не знає,
 Що в голову її влило!
 Та дармо! як там ни було,
 Настали тільки вечерниці! —

Дівчата, хлопці, молодиці,
 Всі до Тетяни побрели.
 І от музики загули!...
 І хлопці жвавїї танцюють
 Дівчат голублять і милують.
 За час уже вогонь в печі
 Та на черенї калачі
 Як сонце яснее печуть ся.
 Вареники із маслом тнуть ся.
 От все готово. Шум затих.
 Стіл застеляєть ся у них,
 І показала ся горілка,
 І деренївка, і вишнївка,
 І мед, і пиво та і квас,
 Як часом водить ся у нас.
 От і вареники з'явились.
 Веселі хлопці похмелились,
 За стіл сїдають і їдять
 І все Тетяноньку хвалять.

VI.

У Гордія своя тарілка :
 Вареників на нїї кількa ;
 Сама Тетяна подала :
 В варениках йому спекла
 І той розмай, що наконала.
 Багато влила вона сала,
 Щоб заохотити до них...

І от Гордій все лиг, та лиг.¹⁾
 І тільки добре налигав ся —
 Вже до Тетяни засьміяв ся,
 Заговорив на вухо щось,
 Вже й по плечі Тетяну: лось!
 Вже й обійняв, поцілував ся.
 І всякий тому дивував ся...
 — „А що! — подумала собі: —
 Завдала хмілю я тобі?
 Таким ти будеш аж до віка.
 Будú я мати чоловіка“.

* * *

Та от великий піст настав, —
 Гордій щось сохнути начав.
 Бідняка він! За неділь кілька
 Зісох, зівяв, як тая квітка!...
 Минула Вербна — і в Четвер
 На саму Страль Гордій умер.

* * *

Сьвятки веселії настали.
 Дівчата хлонців цілували
 І віддавали крашанки.
 Тетяна лиш меж парубки
 Як тїнь смутненькая шаталась
 Та ні з котрим не цілувалась.
 Її обходив хто йно йшов.

¹⁾ = лигав, їв.

Так перший день її пройшов!...
 На другий день її не було.
 На третій день село почуло,
 Що вже Тетяна не живе;
 Що і вона життя своє
 На того гробі положила,
 Которого сама згубила.

21 лютого, 1854.

Каменець-Подільський.

ЧОРНИЙ КОЛЬОР.

Див том I, стор. 11. Переклад з польського.

18 марта, 1854. Каменець-Подільський.

П І С Н Я.

Не дивуйтесь, добрі люди,
 Добрі люди, ви, сусіди,¹⁾
 Що задумуюсь між вами,
 Що журюся я завсігди.
 Літа мої — молодії...
 Що-ж по тому? що-ж по тому,
 Як без щастя, як без долі,
 Жити в світі молодому!
 Моє щастя за горами,
 Може, другим помагає.

¹⁾ В автографі: „сосіди“, а трохи далі вже „сусіди“. — А. К.

Моя доля враз з Дунаєм
 В синє море уливає.
 Життя моє! життя моє!
 Ти — покошена¹⁾ нива.
 Не зосталась, не пригнулась
 Жадна квіточка щаслива.

Серце сохне, серце чахне,
 Душа рада в холодочок.
 А де гляну-подивлю ся —
 Тільки камінь та пісочок.

Серце сохне, серце чахне,
 Як в полю білина тая,
 Поки його не пригорне
 Де могила сирова.

І пригорне могилюнька!...
 Хто-ж рідненький там заплаче?
 Хіба ворон чорнокрилий
 Пролітаючи заграче.

І пригорне могилюнька!...
 Хто-ж за мене спогадає?
 Як подумаю за сеє,
 З жалю серце рознукає.

Не дивуйтесь же ви, люди,
 Не дивуйтесь ви, сусіди,
 Що задумуюсь меж вами,
 Що журю ся я завсїгди!

29 червня, 1854.

Каменець-Подільський.

¹⁾ = „покошаная“.

ЛЮБА.

[Край печери два дубочки].

I.

Тече річка невеличка,
 Гори підмиває,
 А над річкою могила
 Мохом поростає.

Недалеко від печери
 Стоять два дубочки,
 За дубками понад річку
 Тягнуть ся горбочки.

На горбах кущами взялає
 Вільха і ліщина.
 За горбами став глибокий
 І кругом долина.

І в долині край дороги
 Там хати біліють;
 За хатами коло ставу
 Сади зеленіють.

Нічка тиха; зорі сьвітять;
 Місяць впливає;
 Туман встає по долині,
 Село вповиває.

І сповилось село тихе
 Сном опочиває.
 Лиш в їдній іще хатині
 Сьвітло не згасає.

Та хатина невеличка,
 Гарна і біленька

В нїї жила коло неньки
Люба молоденька.

Стара ненька вже давненько
На постелі спала,
А дівчина ще сиділа,
Косу заплітала,¹⁾

Русу косу заплітала...
Каганець блищав ся,
І від него блиск нерівний
В личко відбивав ся.

Личко було як калина,
Брови як шнурочок,
Губка сьвіжа як та ружа,
Очі²⁾ як терночок.

Ручки повні, шия біла,
Груди ще біліщі.
Тільки шкода, що каганчик
Не блищав ясніше!

¹⁾ Інтересна первісна редакція цієї строфи. Руданський її переробив мабуть тому, що вона йому здала ся дуже непоетичною. Бо там було от що:

Ненька спала на постелі,
Спала і хропіла,
А дівчина молода
На землі сиділа. — А. К.

²⁾ В рукописі стоїть: „Очи“. На скільки можу згадати, це має бути єдиний приклад, де Руданський написав „очи“, а не „очі“ [зглядно: „очы“, а не „очи“]. — А. К.

II.

Люба косу заплітає,
Тяженько вдихнула,
Взяла кісоньку русяву
К личку пригорнула.

— „Ой ти, косо русявая!“

Дівчинонька каже: —

„Ой, кому ти достанеш ся?

Хто тебе завяже?

„Ненька каже, що — Данило...

Та хрестом клену ся:

Буду він свій дівувати —

З ним я не зійду ся!...

„Що по тому, що я буду

В золоті ходити?

А він буде моє серце

Молоде вялити!...

„Боже! Боже милосердний

З неба високого!

Подаруй мені Якіма,

Хлопця молодого!

„Він не має срібла, злота,

Не оре плугами:

Він лиш серце добре має

Від доброї мами.

„Я від него молодого

Серденька не чую,

Та зійти ся з ним не можу

Через неньку злую.

„Та даремне!... Над рікою
Єсть печера давня,
Коло неї розвинеть ся
Нашеє коханя!

„Буду в церкві і попрошу,
Як Бог дасть дождати.

А Данила коцюбою
Вижену із хати“.

І гадала дівчинонька,
І так ізробила:
Того вигнала із хати
Того запросила.¹⁾

III.

Тихо листям край печері
Два дубки шептали.

Та ще тихше два коханки
Милі розмовляли.

— „Покленись“, їдно сказало,
„Правду говорити!

¹⁾ Остатні 4 рядки написано пізнійше, щоб вони замінили собою аж 8 строф; ті 8 строф були становили собою цілий розділ, але Руданський безжалісно замазав їх, щоб підживити оповідання, бо він любив, щоб у його менше було оповідання, а більше драматичности. Та нумерацію розділів він покинув первісну, тим-то я вже сам наново нумерую розділи; те, що в нашій виданню буде розділ 3-ий, те в рукописі зветь ся 4-ий. = А. К.

Поклени ся, що мя любиш
І будеш любити!“

„Присягаю“, каже друге,
І хрестом клену ся
Лиш тебе їдну любити:
В другу не влюблю ся!...

„Хоть бим видів тисяч кращих,
На жадну не гляну,
Бо не хочу, щобим зрадив
Дівчину кохану“.

— „Присягаю й я, Якиме,
Лиш тебе любити
І з тобою умирати
І для тебе жити.

„Сьвідок Бог присяги мої!“ —
Люба прошентала
І обручку з себе зняла
І Якому дала...

Аж тут раптом за плечима
Корчі затріщали,
І коханки полякались,
Раптом повставали.

І живенько від пещері ¹⁾
Стали утікати:

¹⁾ Це слово Руданський раз склоняє м'яким
склоненням, раз твердим. На мою думку, я не мав
права змінювати сее та впроваджувати одностай-
ність. — А. К.

Той — долинов ¹⁾ понад річку,
Та — в гору до хати.

IV.

Знов долина край печері
Стихла, оніміла.

Лиш їдна душа живая
Край дубків ходила.

То уражений Данило
Ходить-похожає,
Кругом себе поглядає,
В злості промовляє:

„От де ви, мої коханки,
Сходитесь з собою!...
Не будéте-ж ви тут більше!
Ложу головою!...“

„Ще лиш ніч — і більш Якима
На світі не буде!...
Там в печері тій страшній
Бог його забуде.“

„Прийдеш ти сюда, небого,
З ним поговорити,
Та даремне будеш звати,
Рученьки ломити.“

„Лучше-б ти його не знала,
Лучше-б не любила:
Будеш знати, як-то гнати
Царубка Данила!...“

¹⁾ В першому списку: долиной. — А. К.

І окинув ще раз оком
 Милії дубочки
 І, як вовк, побрів до дому
 Через два горбочки.

V.

В другу нічку меж дубками
 Дівчина стояла
 І Якіма молодого
 Сумно виглядала.

Йде Яким, дівчину видить,
 Став до себе звати,
 А дівчина до печері
 Стала утікати.

Він за нею; та — в печеру
 Та й живо за двері!
 Яким швидче незабаром
 І сам до печері!

Але тільки хтів обняти,
 Аж ніж появив ся
 І по самую колодку
 В груди затонив ся.

І пробив ся місяць повний
 Через хмари в двері
 І розкрив, що там робилось
 В сировій печері:

На землі Яким убитий;
 Кров іще буркоче,
 Ніж кривлею закинає,
 І клінають очі.

А Данило препоганий
 Стоїть у куточку,
 Розбираєть ся з запаски
 І бере сорочку.

І зібрав ся препоганий ¹⁾
 У лиху годину
 Тай побрів до свого дому
 Вздовж через долину !...

VI.

Лиш Данило счез в тумані,
 Аж ізза горбочка
 Иде дівчина молодая
 До свого дубочка.
 І прийшла !... Нема нікого...
 Сіла і чекає,
 В руках квіточку тримає,
 Листя обриває.
 І повіяв вітерочок,
 Став листки змитати,
 По долині понад річку
 З ними улїтати.
 Так кохання улїтало ;
 Та вона не знає

¹⁾ В першому списку: „припоганий“. Я виправив
 теє „при“ на „пре“, бо перша часточка ослабляє
 силу приложника, а друга прибильшує. Та й у перед-
 нійшій строфі ми маємо: „препоганий“. — А. К.

І Якіма миленського
 Весело чекає.
 От година по годині
 Стала упливати,
 А Якіма не слухати,
 Видом не видати.
 Ба й сьвітати починає;
 Тумани зріділи;
 Вже й стадами до печері
 Ворони летіли.
 А нема усе Якіма!
 Що-ж то за причина?
 Не згадає, не зміркує
 Бідная дівчина!...
 І вернула ся до дому,
 Стала добиватись,
 Що Якіму перебило
 З нею повидатись?...
 Та нема, нема Якіма,
 Да і не видати! —
 І зачала бідна Люба
 Рученьки ломати.

VII.

Жива були й проминули.
 Осінь наступає.
 Вітер віє-повіває,
 Листя обриває.
 Сумні дні короткі стали,
 Розляглись тумани,

І пташки за синє море
 Понеслись стадами.
 Стали й дощики спадати,
 Руна прикропляти,
 Ба й зачали від Покрови
 Сніжки пролітати.

От настало і Андрея.
 Дівоньки гадають :
 То на щастя по кошарах
 Баранів шукають,
 То виходять за ворота
 І трясуть ложками,
 То звивають ся з нитками
 Помежи колами,
 То до річки йдуть по воду,
 В губу набирають,
 Розглядають, що попалося,
 І по тім гадають,
 То замісюють на солі
 Коржик маненькі
 І їдять їх, щоб приснив ся
 Сужений ¹⁾ миленький.

VIII.

Затишула й бідна Люба
 Свого серця рани,

¹⁾ Закінченне „ений“ [для причастника пасивного] чергуєть ся у Руданського з закінченнем „аний“. На пр., „втомлений“, але і „втомляний“; „уражаний“, „сужаний“. — А. К.

Загадала на Андрея,
 Ді Яким коханий?...

Загадала на Якіма
 В темненькую нічку
 І побігла до печері
 Над биструю річку.
 Прибігає над ту річку,
 Голову схилила,
 Бере воду, і з водою
 Ще щось захопила.

Захопила та до дому!
 Воду виливає,
 Коли дивить ся: з водою
 Кістка випадає!
 То суєтася чьогось пальця,
 Відна чиясь ручка;
 На суєтасі ще держить ся
 Вбогая обручка.

І обручку на свій палець
 Люба наложила,
 А на мутній водиці
 Коржик замісила.
 І спекла його, із'їла,
 Богу помолилась,
 І на лавоньці дубовій
 Спати положилась.

І заснула дівчинонька,
 І так її снить ся!
 І про що вона гадала,
 То її і снить ся.

IX.

Снить ся дівчині пещера
 І Яким миленький;
 В його серце молодеє
 Впив ся ніж гостренький;
 Він розкажує дівчині,
 Що його згубило:
 Як на нему відімстив ся
 Парубок Данило.

Як потому його тіло
 Ворони склювали
 І сустави від суставів
 Порозволікали.

— „Да і ти“, сказав до неї,
 „Палець мій увзяла
 Гляди-ж, мила, щоб за тебе
 Кості поховала...“

Пробудилась і обручку
 Рідною пізнала.
 Прибігає до пещері,
 Рученьки зломала:
 У пещері сьвіжі кості
 Вітер обвіває.
 Межи ними ніж широкий
 Іржа доїдає.

І вернула ся дівчина,
 Людям розказала,
 І Данила вся громада
 З ока не спускала.

X.

На Великдень всі зібрались
 На тую долину,
 Щоб Якимової смерти
 Звідати причину.

Застелили під дубками
 Килимок новенький
 І поклали на той килим
 Кісточки сухенькі.

І казали, щоби всякий
 Йшов їх цюлувати:
 І маленький, і старенький
 Вбогий і багатий.

Бо то кажуть, що душі тій
 Которая винна
 Непремінно кров із носа
 Бризнути повинна.

І зачали цюлувати.
 Спершу стала Люба,
 Заридала, цюлувала
 І пішла за дуба!...

Потім ненька номолчилась
 І поцюлувала,
 І за нею вся громада
 Цюлувати стала.

На остаток і Данило
 Голову схиляє,
 Затрусили ся коліна,
 Серце обмирає.

І схилив ся, і до кости
 Губа притулилась, —
 Аж із черепа сухого
 Гадина з'явилась.
 І Данилу кругом шиї
 Раптом обмоталась,
 Укусила і меж кості
 Знову заховалась.
 І підняв ся раз Данило,
 І знов покотив ся,
 І — як плюнути на воду —
 Він душі лишив ся!

XI.

Розійшли ся добрі люди,
 Потім знов зійшли ся.
 Шип, кадило і могила
 Для вмерлих знайшли ся.
 Засьвітили люди сьвічі,
 Шип зачав кадити,
 І зачали за умерлих
 Господа молити.
 Засьпівали: „вічна пам'ять“,
 Думають спускати,
 Та дівчина Люба рветь ся
 Ще поцюлувати.
 Не пускали... Та відчілась ¹⁾
 Дівчина зубами

¹⁾ В оригіналі дуже виразно стоїть: „видчи-
 лась“ [правоп. рос], — слово, якого я не розумію.

І схватилась за ті кості
 Обома руками.
 І вченилась і зачала
 Гіренько ридати,
 Сухі кості цюлувати,
 К серцю пригортати.
 Бог із нею! видно доля
 Так її судила:
 І дівчину на остаток
 Гадина вкусила.
 І вмирала та дівчина
 І проговорила:
 „Аж тепер я буду разом
 З тим, кого любила!...“

XII.

Вмерла Люба. „Со сьвятими“
 Знов дяки начали
 І в долині: „Вічна пам'ять“
 Третій раз сьпівали.
 „Отче-наш“¹⁾ всі зговорили,
 „Пресьвятая Діво“,
 Опускають в гріб Якима
 І кладуть на ліво...
 А на право положили
 Грішного Данила;

Може треба тут читати: „відбилась“, або „вчепилась“.
 [Порівняй початок дальшої строфи]. — А. К.

¹⁾ В первописі: „Оче-наш“. — А. К.

Межи ними помістилась
 Дівчинонька мила...
 І піп яму запечатав,
 І вмерцям на груди
 Кинули піску по жмені
 Всі хрещені люди.
 І на сьвіжую могилу
 Витряс піп кадило.
 І остатній раз кадило
 Вмерців окурило...

Заросла вже та могила,
 І дубки схилились.
 Вже померли й тії люди,
 Що за них молились.
 Но, прохожий! хто-б ти не був,
 Не забудь, небоже:
 Хоть подумай іздихнувши:
 „Помяни їх, Боже!...“

2—3 серпня 1854.
 Каменець - Подільський.

1856.¹⁾

З О З У Л Я.

[Переклад з польського].

Див. том I, стор. 18. де не стає двох
остатніх строф:

По тім небі, дівчинонько,
Полети, лети зіронько!
Лети, лети, голубонько,
По тім небі, дівчинонько!
Та дівчина не вертає:
Її мила Україна,²⁾

¹⁾ За 1855-ий рік не маємо жаднісінької поезії від нашого автора: мабуть тому, що кінець семінарського курсу та перший піврік у Медич. Академії забирали в нього багато часу. — А.

²⁾ Це слово написано в Руданського малою буквою. Колись була мода: писати власні ймення не великою, а малою буквою. Я дозволяю собі змінити таку правопис на сучасну, раз тому, що й Руданський не тримав ся її послідовно, постійно [пор. „Україна“ і „україна“, „Петропіль“ і „петропіль“, „Давид“ і „давид“, — часом це буває в одній і тій самій строфі], а друге — тому, що такі зміни [а надто згори вказані] не вважають ся за щось ненаучне. От, на пр., з усіх видавців Пушкінових сам іно Анненк в надрукував скрізь: „горацій“ і т. и., а всі опрочі змінювали на „Горацій“. — А. К.

Її иньший ¹⁾ пригортає...
Ох, невдячная дівчина!

16 січня 1856.

СПБ. [= Санкт-Петербург].

П І С Н Я.

Повій, вітре, на Україну,
Де покинув я дівчину,
Де покинув чорні ²⁾ очі...
Повій, вітре, з полуночі.
Меж ярами там долина;
Там біленькая хатина;
В тій хатині голубонька,
Голубонька-дівчинонька...
Повій, вітре, до схід сонця,
До схід сонця, край віконця.
Край віконця постіль біла,
Постіль біла, дівча мила.
Нахили ся нишком-тишком
Над рум'яним білим личком,
Над тим личком нахили ся,
Чи снить мила — подиви ся.

¹⁾ В першому: „гивний“. — А. К.

²⁾ Як відомо, ця пісня зробила ся народньою, та й — звичайно, народня! — в неї влізло багато інтерполяцій або змін. Цікаво, що в усіх варіантах, які я маю під руками, замість „чорні“ сьпіваєть ся: „карі“. — А. К.

Як спить мила, не збудилась, —
 Згадай того, з ким любилаєь:
 З ким любилаєь і кохалаєь
 І кохати присягалаєь.

Як забеть ся ї серденько,
 Як дівча здихне тяженько,
 Як заплачуть чорні очі,
 Вертай, вітре, к полуночі!

А як мене позабула
 І нелюба пригорнула,
 Ти розвій ся край долини,
 Не вертай ся з України...
 Вітер віє, вітер віє,
 Серце тужить, серце мліє.
 Вітер віє, не вертає:
 Серце з жалю розпукає.

24 липня 1856. С. П. Б.³⁾

ПРОБА ПО МОСКОВСЬКИ.

[Є тільки самий заголовок, а „пробу“ видерто з рукопису геть. Було тієї проби мабуть одна сторінка або дві. — А. К.]

¹⁾ З цієї дати ми бачимо, що д. Комар зробив помилку, кажучи в т. I, стор. 5. буцім „Повій, вітре“ писано в семінарії та ще 1855-го року. Навіть як би в нас не було цієї дати, то слова „Повій, вітре, на Україну з полуночі“ виразно показували-б, що поет був тоді не в Каменці і не на Україні. Опроче д. Комар зробив на тій самій сто-

БАЙКИ СЪВІТОВІЇ.

[Ліричксові думи].

а) Байки съвітовії в съпівах.

Преслівля.

На полудні, де Карпата
Кинула відноги,
Вколо Смотричом повив ся
Камянець убогий.

Бідне місто! тільки війни
Тяжкі споминає,
А само в собі ні виду,
Ні краси не має.

Там нема широких улиць,
Пишного палацу,
Для проходки садів славних
Широкого пляцу.

Доми збились і споїлись
Кунами-рядами.

І від льоху аж до даху
Всі кишать жидами,

Малий ринок серед міста —
Тільки то і пляцу.

рінні ще одну помилку: він запевнює, ніби в сї „Небилиці“ — то ранні твори Руданського, писані ще в семінарії. З дальших частин нашого тому читач побачить, що деякі з „Небилиць“ [= балад] зложено аж 1859-го року, в период поетичного розцвіту Руданського. — А. К.

Старий дім губернаторів —
Тільки і палацу.

Та ще бульвар над скалою
Що й ніщо дивитись:
Тільки й місця Кам'янецьким
Сидням проходитеся.

І все місто комашнею
К скалі припадає,
Ніби зрубленого щастя
На ній шукає.

І над тою комашнею
Тільки храми Божі,
Як які великани,
Стоять на сторожі.

І високо у повітрі
Верхи підіймають
І хрестами золотими
Як зорями сяють.

Та найкращий ¹⁾ із тих храмів —
Голова висока
Хранителя сего міста
Івана Пророка;

І будова — так пристойна!
Церква і ті бані
Так і кажуть, як хрестив ся
Господь в Іордані:

Бо камінная дзвіниця,
Рівна та висока,

¹⁾ В першому списку: „найкраща“. А. К.

Пригадує над водою
 Сьвятого Пророка;
 А на церкві сьвятій баня
 [Нижче тої бані]
 Пригадує Христа-Бога
 В воді в Іордані.

Наодокола собору
 Стисняне подвіря;
 На подвір'ї пригорнулось
 Вбогее будівля.¹⁾

А в будівлі того храму
 Слуги проживають
 І, по колії, Сьвятому
 Службу відбувають.

Кругом церкви на подвір'ї
 Трава зеленіє:
 Тільки камінь край дзвіниці
 Скругляний біліє.

І той камінь, як та кістка,
 Прахом зітліває
 І у храму у сьвятого
 Притулку шукає.

Бідна кістко земляная!
 Як життя ти брала,
 Чи тебе вогонь виводив,
 Чи вода роджала?

¹⁾ У Руданського „будівля“ [= „будівле“] ніколи не буває жіночого роду, а раз-у-раз ніякого. — А. К.

Чиї руки тебе, кістко,
 З тіла добували,
 Добували і тесали?
 І на що тесали?

Чи до церкви на підпору
 Мали готувати?

Чи до палацу якого
 Іанок підширати?

Ти й тримав-єсь, підширав-єсь,
 А тепер ізбитий
 Ти білієш, трупом тлієш
 Нічим непокритий.

Так на сьвітї й чоловіка,
 Поки силу має,
 Всякий любить і витає,
 Всякий поважає.

А прийде година злая,
 Силоньки не стане,
 І на него як на камінь
 Ніхто не погляне...

* * *

Много в Кам'янці народу,
 Та життя немає,
 І від раня до смеркання
 Кам'янець дрімає.

І на вулицях, на ринку
 Всюди пусто, тихо;

Хіба бідну ¹⁾ писарину
 Перетягне лихо;
 Та школярі, бідні діти
 Сердитої долі, ²⁾
 Пройдуть на день разів кілька ³⁾
 Дорогу до школи.
 Ще під вечір, як ударить,
 Семая година,
 Оживить ся на мінутку
 Бідна бульварина:
 На вулицях на широких
 Світилиці ходять,
 На них ітахи перельотні
 Шкелками наводять.
 Після них купецькі дочки:
 Тлусті, чорнобриві;
 З ними ходять їх кохайки,
 Світиники сиві.
 Потім ще яка пошівна
 Несьміливо ходить,
 І єї учитель школи
 Або школяр водить.

¹⁾ Ми-б сподівали ся: „бідного“, бо кажемо:
 на пр. „бідний хлопчина“, а не „бідна хлопчина“;
 тільки-ж у Руданського раз-у-раз стрічаємо: „бідна
 бульварина“, „вірная конина“ і т. п. — А. К.

²⁾ В чернетці стоїть: „штіри рази“. — А. К.

³⁾ „Долі“, з закінченням „ї“, стоїть у чисто-
 вому списку; а в чернетці ми бачимо: „доли“,
 і так воно виходить до рими. — А. К.

Тільки й воску, тільки й сьвітла
 На тіснім бульварі!
 Хіба в закутках ще ходять
 Школярі по парі,
 Та бідная писарина
 У куток забеть ся
 І із лиха набе люльку,
 Димом затягнеть ся.
 Та і ті, як девять вдарить,
 Бульвар покидають.
 А всі, решта, кілька тисяч,
 Носа не являють.

* * *

Много в Камяниці народа,
 Та життя не мають.
 І від раня до смеркання
 Вулиці дрімають.
 Но й для Камяниця сумного
 Сьвятенько буває,
 Коли весь він веселіє,
 Життям відживає.
 І те сьвятенько для него,
 Та пора кохана
 Наступає що рік Божий
 Літом на Івана.

* * *

Ото раз, недавних часів,
 Сьвято наступило,

Ціле місто пробудилось,
 До світа ожило.
 Всюди гамір, всюди говір,
 Повно скрізь народу,
 І нема нігде проїзду
 Нема і проходу.
 Вздовж по ринку в рядів кілька
 Все вози стояли.
 Там всякую усячину
 На гурт продавали:
 То полотна у півситках,¹⁾
 То масла діжками,
 Сир і бриндзю кадубами,
 Вишні коновками.
 Збіг ся Камянець жаденний,
 Все то закупає,
 В свої нори, як в безодню,
 Без сліду ховає.
 А поперек того ринку,
 Напротив²⁾ дзвіниці,
 З ненабожним і з набожним
 Сидять молодиці:
 Там обручки і перстені,
 Хрести й образочки,
 І коралики, й коралі,
 Ковтки і ковточки.

¹⁾ В первописі: „півсетках“. — А. К.

²⁾ В первописі: „напротів“. — А. К.

Все то ніби сріблом сяє,
 Золотом блищить ся.
 А набожна молодиця
 Ще й не дорожить ся.
 І йдуть хлопці та торгують,
 Платять та купують,
 Та дівчатам-молодицям
 Жменями дарують.
 Коло них двома возами
 Стали Пелепони ¹⁾
 І розклали — на папері
 Писані ікони.
 Тут і пекло, і суд Божий,
 І райська птиця,
 І Миколай „Літній“ голий,
 „Зимній“ в рукавицях.
 І „Духовная аптека“,
 І козаки донські,
 А на возі — із ложками
 Миски пелепонські.
 І до них народ зібрав ся
 Не так купувати,
 Як святаго Миколая
 Й пекло оглядати.
 І усюди гамір, говір.
 Ще й діди сьпівають

¹⁾ Пелепонами або пилипонами звать ся на
 Україні не тільки роскольники-„филипповцы“, а всякі
 Великороси. — А. К.

І на лірі „Миколая“
Та „Варвари“ грають...¹⁾

* * *

Аж тут бам! В соборі дзвонять! —
Люди зворушились,
Шапки набожно підняли
І перехрестились.

І знов грішні розпочали
Грішне відправляти,
Купувати, торгувати,
Своє продавати.

А тим часом у соборі
Дзвонили, дзвонили,
Пони правили молебні,
Та воду сьвятили.¹⁾

Богомільні уклякали,
Щиро сповідались,
А слабії серед церкви
Крижом крижувались.

Перед церквою офірки
Баби продавали,
І дідів стояло кілька:
Грошика чекали.

І церковних пісень голос,
І здохи печалі,

¹⁾ У Руданського цей рядок починаєть ся словом: „То“. Се не помилка, тільки провінціалізм, тому то я змінив його на „Та“. — А. К.

Вічний говір край офірок,
 І убогих жалі, —
 Все то враз із гудом дзвона
 У їдно зливалось
 І таємним і незгадним
 Бути видавалось...
 Бам-балам!! — всі дзвони дзвонять!
 І в ту пору саме
 Архирей¹⁾ із своєї церкви
 Вийшов з образами.
 Сьпіваки йдуть попереду,
 Тропарі сьпівають.
 В два ряди поши у ризах
 Образи тримають.
 Архирей іде позаду;
 На нім митра сяє,
 А диякон коло него
 Кадило тримає.
 І йдуть поважним ступом,
 Сьпіваки сьпівають;
 Перед ними пляц вузький
 Люди заливають.
 От пройшли, у церкву входять;
 Дзвони замовчали;
 І у церкві службу Божу
 Правити почали.

¹⁾ В чернетці у Руданського написано: „Архирій“, — форма рідко де уживана, але з фільольогічного погляду дуже правильна, ба навіть правильніша, ніж „Архирей“. — А. К.

І почалась служба Божа.
 Їдні люди входять,
 Помолять ся і виходять,
 Другії надходять.

Аж прийшли жебрущі люди,
 Хрест сьвятий поклали
 І від брами до притвори
 У два ряди стали.

Бідні люди! хто їх видів,
 Серце каменіло.

Всі обшарпані, обдерті,
 Аж сьвітить ся тіло.

У їдного криві руки,
 Той ноги не має,
 Той їдно лиш око має,
 І те випливає.

Той горбатий ізігнув ся,
 Той старий схилив ся,
 В того рани по всім тілі,
 В того рот скривив ся.

Їдним словом: всяка нужда,
 Яка в сьвіті була,
 Десь на себе взяла тіло
 Та сюди прибула.

І так жаль, як спогодаєш,
 Що ніяка сила
 Тої нужди не улїчить,
 А хїба — могила!

За дідами край притвори
 Лірник прислонив ся,

Уклякнув і щиро-щиро
 Господу молив ся.
 Свита вбога, но цілая;
 Постоли новенькі,
 І волоками привиті
 Онучки біленькі.

На ремені через плечі
 Ліра під полою,
 І торбина коло него
 З жовтою смолою.

Шмаття чисте, хоч на него
 Прядано і грубо.
 Куди глянеш, — хоч убогий,
 А дивитись любо.

Сам старий, як голуб сивий,
 Літ сімдесять буде,
 Борода широка, сива,
 Сходить аж на груди.

Чоло ясне, твар черствая,
 Ще в ній краса грає,
 Ніби в небі як під вечір
 Сонячко згасає.

Лиш сліпий він, невидючий,
 І очий не має;
 А як сплили тії очі,
 Лиш Бог їден знає.

Коло него стоїть рядом
 Літ семи дівчина,
 Вона старця сего водить,
 Відна сиротина.

Із ним ходить, його водить,
Його шанку носить,
І в набожних перехожих
Милосердя просить.

Вона дбає за старого,
Старий за ню дбає
І як рідною дитину
Людяно вбирає.

На ній біла нова свитка,
Крамна спідничина,
Хвартушок новий біленький,
Біла сорочина.

Коралики з образочком
Шню обвивають
І червонії кісники
Коси улітають.

Сама мила, невеличка,
І очі сивенькі,
Коси довгії русяві,
Личенька повненькі.

Стоять діди край притвори.
Служба закінчилась
І високая дзвіниця
Дзвонами залилась.

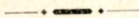
Вийшов архирей, поїхав.
Пани розійшли ся.
Коло старців тільки прості
Люди остали ся.

Остали ся прості люди,
 Старців обділили,
 А лїрника коло церкви
 Кругом обступили.

Обступили і просили
 Сьпіву засьпівати
 І зачали в його шапку
 Мідяки кидати.

І взяла за руку старця
 Сиротина мила
 І на камінь край дзвіниці
 Стиха посадила.

І дід сїв, настроїв лїру
 І зачав сьпівати,
 Зачав сьпіву їм сьпівати
 Та на лїру грати:

I.

ПОЧАТОК СЬВІТА.¹⁾

I.

До початку сего сьвіта,
 Ще до чоловіка,
 На престолі Бог великий
 Жив із перед віка.

¹⁾ В чернетці заголовок інакший: „Дума-перша. Адам [Початок сьвіта]“. — А. К.

І престолом було небо,
Невидиме нами.
І те небо в нас хрещених
Зветь ся небесами.

Під ним друге було небо,
Що зоветь ся раєм;
І коли воно почалось,
Того ми не знаєм.

Тільки знаєм, що в тім небі
Ангели літали
І сьвятії пісні Богу
День і ніч сьпівали.

І Сатанайл архангел
Був їх старшиною
І у Бога називав ся
Правою рукою.

Все він відав, всім він радив,
Всім розпоряжав ся,
І рай цілий його власним
Небом називав ся.

А під райом, його небом,
Наше небо було.
Та по нему ані разу
Сонце не мигнуло.

Лиш по нему чорні хмари
Громом розривало,
А під ним тьма стояла
Й море клекотало.

II.

І задумав Бог і наше
 Небо освітити
 І під небом нашу землю
 Грішину сотворити.

І приходить Він до раю,
 Взяв Сатанаїла
 І пішов під синє небо,
 Де бездна кипіла.

Синє небо туманіло,
 Вітри бушували,
 І під небом чорні хмари,
 Громи розривали.

Все чорніло і темніло...
 Аж Бог появив ся! —
 Розійшли ся чорні хмари
 І грім зачинив ся.

Засніло небо наше,
 Сонце засяяло.
 Стало тихо, лиш глибоко
 Море клекотало.

І зійшов Господь над море.
 Море утихає;
 І Сатанаїла в бездну
 Господь посилає.

Посилає його в бездну
 Піску жменю взяти,
 Щоб на морі, як на камії,
 Землю збудувати.

— „І як вложиш, -- Господь каже,
 Руку у безодню,
 Скажи: беру тебе, земле,
 На славу Господню“.

І пішов той поїд море,
 Ходить, розважає:
 „А ну й себе помяну я!
 Хто теє пізнає?!...“

III.

І спустив ся в саму бездну,
 Руку опускає,
 Бере землю та й до бездни
 Стиха промовляє:

— „Ти розкрий ся, розверни ся,
 Темная безодне!
 Беру землю в імя своє
 І в імя Господне!“

І узяв; іде водою,
 Жменю затискає.
 Лиш даремная робота:
 Все вода змиває!

Поки вигулькнув із моря,
 Змило все водою,
 І явив ся він до Бога
 З голою рукою.

Бог і каже: „Не хитри ся,
 Не задумуй злого!
 Іди знову, тільки імя
 Не приточуй свого!“

Пішов знову, й під водою
 Знов над Богом кпив ся.
 І знов з голими руками
 На верху з'явив ся.

І розгнівав ся Бог Сильний:
 Небо задріжало,
 Море спінилось, забилося
 І заклекотало.

І в минуті той ізчезнув
 В морі під водою,
 Найшов бездну, бере землю
 Правою рукою.

І говорить: „Ти розкрий ся,
 Темная безодне:
 Беру з тебе тепер землю
 Во імя Господне!“

І щаслива йому стала
 На сей раз дорога,
 І в минуті він з землею
 Вийшов перед Бога.

IV.

І взяв Господь тую землю,
 Ходить, розсїває.

А Сатанайл невдячний
 Думоньку гадає:

Щоб землі собі у Бога
 Вкрасти, заховати,
 А потому в своє імя
 Землю збудувати.

І роздумав свою думу
 На взиск чи на згубу :
 Тільки Господь відвернув ся, —
 Хвать землі у губу !

А Бог ніби і не знає :

Ходить, засіває.

І засіяв, як годить ся,

І благословляє.

— „Рости, рости, моя земле,

Куди зглянуть очі :

Від восхода до полудня

І до полуночі!“

І земля рости зачала

І кінця не мала ;

І зелена травичка

Землю устеляла.

Та і тая, що у губі,

Свого Бога знає :

Росте живо, виростає,

Губу розпирає.

І зачав той нечестивий,

Харкати, плювати,

І почали з того скали

Й гори виростати.

І земля землею стала,

Тільки посьвятити.

Але нічка наступала :

Тра було спочити.

V.

Закотилось сонце красне

За високі гори.

І синіє небо ясне

Як синєє море.

І тихенько в небі ходять

Ангели сьвятії

І засьвічують над небом

Сьвічі восковії.

І ті сьвічі, ясні зорі,

Сьвітять на все поле,

Доки Господь Милосердний

Виспить ся доволі.

І спить Господь серед поля,

Сили відновляє.

А Сатанайл над Богом

Думоньку гадає.

І поглянув кругом себе:

Пишно було всюди.

І, як камінь, йому зазлість

Падає на груди.

„Не буду я більше з Богом!“ —

Став він говорити;

„Хоч сам згину, розсяду ся,

Хоч Йому не жити!

„Він заснув, не має сили, —

Що-ж я туманію?!“

Возьму втоплю Його в морі, —

Сьвітом завладію“.

І підняв на руки Бога
 І води шукає.
 Але-ж земля розросла ся
 І границь немає!
 Вдарив ся на штири ¹⁾ боки, —
 Моря не видати!
 І вернув ся він, і з Богом
 Положив ся спати.

VI.

Рано сонячко піднялось,
 Позгасали зорі,
 І у росу, як в діямент,
 Повбирались гори.
 І Сатанаїл підняв ся,
 Бога став будити:
 „Вставай, Боже! годі спати!
 Землю тра сьвятити“.
 І збудив ся Господь Сильний
 І, здихнувши, каже:
 — „Що хитриш ся предо мною,
 Вічний ти мій враже?!...
 „Був я всюди сеї ночі,
 Від края до края, —
 І нема чого сьвятити:
 Вся земля — сьвятая.
 „Ти хотів мене, невдячний,
 В морі утопити.

¹⁾ В первописі всюди: „штири“. — А. К.

За то вічне будеш змієм
Під землею жити“.

І звинулись тому руки,
І звинулись ноги,
Довге рило натягнулось,
Висунулись роги.

І Сатанайл невдячний
Став на вік змією,
Зашипив і з перед Бога
Слизнув під землею.

І стогнала земля дуже,
Де змії пробирав ся,
І там всюди ліс дрімучий
Поверх неї взяв ся.

VII.

І зняв Господь з себе ризу
І махнув на право, —
І, як маку, різних птахів
Всюди залітало.

Махнув в ліво, — і на диво
Всюди гадь завилась.
Розстелив на землю ризу, —
Зьвіринá з'явилась.

І пішов Господь над море,
Ризу опускає, —
І в годині ціле море
В рибі закипає.

Так з'явились в білім сьвіті
Зьвірина і птахи,

Різні гади, різні жаби,
 Риби й черепахи.
 Лиш медведі (а), свині (б), коні (в),
 І кроти (г) не були;
 Та ще боцяна (д) не було,
 Скоїки (е) та камбули (ж).¹⁾
 І став Господь над водою,
 Ризу убирає,
 І із моря з середини
 Рибу викликає.²⁾
 І сказав Господь тій рибі
 Землю підпирати,
 Щоб земля на своїм місці
 Все могла стояти.
 І та риба держить землю;
 І як стрепенеть ся,
 То застогне земля наша
 І вся затрясеть ся.

VIII.

І вернув ся Бог до раю
 На престіл сідає

¹⁾ (а) 5. XIV. (б) 5. XXVII. (в) 1. XXI. (г) 5. XVIII. (д) 5. XI. (е) 5. XXII. (ж) 5. XXXIII. Всі оці примітки, які поробив сам автор, треба розуміти от як: Дума пята, розділ 14-ий; Дума пята, розділ 27-ий; і т. п. — А. К.

²⁾ Другі українські перекази говорять не про одну рибу, ба про три, та й звать їх китами. Певне й Руданський, кажучи про „велику рибу“, мав на думці не що, як кита. Пор. польське: wieloryb. — А. К.

І всіх ангелів до себе

З раю зазиває.

І злетілось перед Бога

Ангелів без ліку,

І настало сьвято в Бога,

Перше з передвіку.

Триста тисяч пісні піли,

А сімсот кадили,

А тьма тьмуца через небо

Бога проносили.

І горіло небо в славі,

Тухнуло кадило,

І все воїнство небесне

Богови служило.

Служба Божая кінчалась.

Бог благословляє

І всіх ангелів до себе

Ще раз зазиває.

І всі ангели злетілись,

Богу помолились

І сьвятому Його трону

Низько поклонились.

І махнув Бог своїм слугам

Правою рукою

І говорить: „Будьте, діти,

Вічне ви зо мною.

„Де ви були, там поставлю

Жити чоловіка.

А Сатанаїл невдячний

Проклят будь до віка!“

І основи сьвітовії
 Страшно задріжали.
 А на небі тихо-тихо
 Ангели сьпівали.

IX.

І сьпівали і кінчили
 Пісню ту сьвятую.
 І Бог каже їм принести
 Чашу золотую.
 І говорить: „Ви зберіть ся,
 Ангели сьвятії,
 І стріпніте над ту чашу
 Крила золотії“.
 І стріпнулись над ту чашу.
 Бог їх посилає
 На схід сонця в праву руку,
 Де роса спадає.
 Полетіли слуги Божі, —
 І їх ясні крила
 Роса чиста як діямент
 В десенї¹⁾ покрила.
 І до Бога прилетіли
 З чистою росою
 І їще раз стрепенулись
 Над чашою тою.

¹⁾ Се-б то узори, — польськ. desen, франц. dessin. — А. К.

І зійшов Бог з свого трону
 І зачав місити,
 Замісив — і чоловіка
 З того став ліпити.

Виліпив, зачав стругати,
 Дивне Боже діло!

І обстружки пригодились
 На грішнєє тіло.

І дихнув Господь на него, —

То він відживив ся,
 Підняв очі свої к Богу
 Щиро помолив ся.

І повів його Бог всюди
 По небеснім краю
 І заводить на остаток
 До самого раю.

X.

Серед раю йшла дорога
 Меж двома садами.
 Ту дорогу замикали
 Дві залізних брами.

Їдна брама — на схід сонця
 В небо підіймалась.

Друга в ліво — на заході —
 В землю опускалась.

При дорозі — два садочки,
 Що вбирають очі:
 Іден прямо на полудень,
 Другий к полуночі.

І садок той, щó к полудню,
Річка вперезала,
І місточок через річку
Брамка замикала.

А за річкою дерева
Цьвіли, відцьвітали,
І родили, й опадали,
Знову зацьвітали.

В сїм садочку на початку
Ангели спасались;
І спасли ся-ж, і на небо
Вище підійнялись.

Тут Адам і Єва їли
Золотїі груші.

[І тепер тудя відходять
Праведнїі душі].

Тай у другім у садочку,
Щó на полуночі,
До-ситу було усього,
Чого серце хоче.

Тільки пахнуло від него
Не добром, — бідюю:
Кругом него так і лилось
Полумя рікою.

XI.

І привів Господь Адама,
Ходить, похожає,
І як жити він повинен
Його навчає.

І звернув у праву руку,
 Перейшов місточок;
 Відімкнулась перед Богом
 Брамка у садочок.

І в садочку Бог зриває
 Грушку золотую,
 Дав Адаму половинку,
 А собі другу.

І промовив: — „З сего часу
 Я буду з тобою,
 Як сії дві половинки
 Були меж собою“.

Тай і вийшли з того саду,
 Пішли до другого;
 Розділилось на дві частини
 Полумя пред Богом.

Походили й там доволі.
 То був сад ще кращий;
 Та хто тільки їв із него,
 Був на вік пропаций.

І сказав Господь Адаму,
 Щоб остерігав ся,
 І Адам в тім перед Богом
 Клятьбою заляв ся.

І по клятьбі розійшли ся.
 Бог пішов до неба,
 А Адам пішов шукати
 Чого серцю треба.

XII.

І ходив Адам по раю,
 Всюди находив ся
 І в шовковій травниці
 Спати положив ся.

І скотилось сонце в захід,
 Спить і не блищить ся,
 І заснуло все навкола; —
 Адаму не спить ся!

Йому душно; йде до річки,
 На беріг сїдає,
 Схилив голову на руку
 І думу гадає.

І просидїв так до ранку.
 День зазолотив ся.
 Адам сидить коло річки,
 Аж Бог появив ся.

— „Що, Адаме, так сумуєш?“
 Каже Бог до него:

„Чого тобі не достало
 Ще до того всего?“

Адам глянув, поклонив ся
 І говорить: „Боже!
 Що йно тільки Ти содіяв,
 Все то менї гоже.

„Та я тужу і сумую
 І в раю журю ся:
 Я їден тут як той палець,
 Де не поверну ся“.

XIII.

— „Не жури ся!“ Господь каже :

„Будеш друга мати :

Взавтра вийди до схід сонця

Руки умивати.

„Вмочи в росу малий палець

І тріпни рукою,

Лиш на відворіть не трінай,

А перед собою“.

І з сим словом віддалив ся ;

А Адам став ждати,

Коли час йому настушить

Руки умивати.

І от нічка проминула,

Ранок наступає,

А він бідний чи забув ся,

Чи Бог його знає :

Як помочив усі пальці

Ранньою росюю,

Так на відворіть і тріпнув-

Цілою рукою !

І з'явилось пять чортяків.

Адам — утікати,

А вони давай всі разом

Пазюри мачати.

І мачають і махають

Обома руками, —

Другі родять ся чортяки,

Роблять теє-ж саме.

І робота не кінчалась,
 І роси ставало, —
 І намножилось чортяків —
 Аж небо тріщало!

XIV.

Аж явив ся Бог до раю.
 І все затихає;
 Він усіх чортів із раю
 В бездну виганяє.
 І чорти як тая хмара
 З неба полетіли,
 І де Бога спомянули —
 Там вони і сіли:
 Хто на небі, хто під небом,
 А хто над землею;
 Много на воді осталося,
 Много під землею.
 Та хоч зразу з переляку
 Бога споминали,
 Та потому всі до змія
 Як їден пристали.
 А тепер чорти на сьвіті
 Лихо виробляють;
 Домовії всіх у хаті
 До гріху склоняють.
 Лісовії й польовії
 Водять Бог де знає;
 Водяний людий частенько
 В воду затыгає.

А хто вішати ся хоче —
Тому помагають
Ті чортяки, щó в повітрі
Край землі літають.

XV.

Піднебеснії чортяки
Бога не боять ся
І, як в хмарі Господь ходить,
З Господом дражнять ся.
Господь на них і пускає
Громовії стріли;
І стріла їх скрізь находить,
Де-б вони не сіли.

Иньший ¹⁾ часом ізмінить ся, ²⁾
Залетить за кого, —
То грім разом забиває
Чоловіка того.

Але за то [я не знаю,
Кажуть старі люде]:
Кого грім лиш забиває,
Той безгрішний буде.

А як в небі загорять ся
Сьвічі восковії,
Ті чортяки, щó на небі,
Сьвітять смолянїї.

¹⁾ В першописі: „гинший“. — А. К.

²⁾ В чернетці краще: „Часом мухою чорт стане“. — А. К.

Тогдї ангели там ходять,
Сьвічі відіймають
І на землю їх з чортами
З неба іскидають.

І не раз у ясну нічку
Видко, як спадає.
І де впаде — там смолою
Земля запливає.

XVI.

І говорить Бог Адаму:
— „Сину мій, Адаме!
На що-йсь ¹⁾ трінав позад себе
Мокрими руками!?...

„Ой! від сего стережи ся
Поки будеш жити,
Тай і дітям ²⁾ своїм тес
Закажи робити!“

[І тепер те памятають
Всі хрещені люде,

¹⁾ У Руданського „єсь“ ніколи не обертаєть ся в „сь“, тільки в „йсь“. Хоч це дуже вузкий провінціалізм, та я його ніде не дозволяю собі змінювати, бо він добре мирить наріче галицьке з українським; раджу нашим письменникам звернути увагу на це „йсь“. [Для історії словянських мов наше „йсь“ є теж дуже півний факт. — Порівн: Miklosich: „Vergl. Gramm.“ 1², 7.52.18]. — *А. К.*

²⁾ Анахронізм: іще ж у Адама немає навіть жінки. — *А. К.*

Та і послї мир хрещений
Памятати буде].¹⁾

Пізнав Господь Милосердний,
Що Адаму гоже:
Що Адаму в його тузі
Жінка лиш поможе.

І в годниї сон на него
Господь насплає
І над сонним чоловіком
Думоньку гадає.

І гадає і міркує,
Звідки ²⁾ що почати:

„З голови возьму“, подумав: —
„Буде за лоб брати;

„Возьму руку — жінка мужу
В вік не дасть покою;
Возьму ногу — сама в мужа
Буде під пятою.

А вона лиш чоловіка
Повинна кохати!“
І подумав і ребро став
Лівеє ломати.

¹⁾ В чернетці йде ще одна строфа:

Лиш жида їдні, погані,
Не ідуть за нами:

Вони вірують у чорта

И тягнуть за чортами. — *А. К.*

²⁾ В першій: „звітки“. — *А. К.*

XVII.

І з живого ребра того
Жінка із'явилась.

Поглянула на Адама,

З боку положилась.

І іде Господь до неба,

Їх благословляє,

А там собі край Адама

Єва засинає.

І Адаму снить ся, снить ся,

І все так миленько,

І обняв він сонний Єву

І здихнув легенько.

І здихнув — і пробудив ся...

Милая година!

Коло него, як калина,

Сонная дівчина.

І зрадїло його серце,

Душа звеселилась.

Аж і Єва незабаром

Стиха пробудилась.

І обоє меж собою

Щиро поглянули,

Поглянули, обійнялись

І за все забули.

І пройшла для них година

Першого кохання —

І прийїє Адам для Єви

Яблук на снідання.

І посідали обоє
 І пішли вздовж раю
 І їм сонячко спочило
 У самого краю.
 І обоє вони стали,
 Богу помолились
 І під деревом крилатим
 Спати положились.

XVIII.¹⁾

Спить Адам, та змії лукавий
 Сну чогось немає
 І до себе на пораду
 Всіх чортів скликає.
 І злетіли ся чортяки,
 Бездну всю зайняли
 І, як слуги перед паном,
 Перед змієм стали.
 І говорить їм лукавий:
 — „Діти мої, діти!
 Полетіть мені до раю,
 Вісти принесіте.

¹⁾ В прозаїчних „Людських оповідках“, що йдуть далі, нема навіть натяку на оцей розділ XVIII, а він нагадує відповідне місце у Мільтона. Через те ми маємо повне право бачити в цім розділі Мільтонів вплив на Руданського. Тільки-ж той вплив не був дуже великий, бо зараз таки, в розд. XIX, ми бачимо вже зовсім самостійну, дуже оригінальну композицію [Сва — щира Українка]. — А. К.

„Чогось скучно мені стало,
 Нічого робити, —
 Тра щось думати, гадати,
 Щоб людей зрубити!“
 І сто тисяч підійнялось,
 З бездни полетіло,
 Полетіло, понесло ся,
 Де сонячко сіло.
 І в годині повернулись,
 Змію розказали,
 Що у раю край дороги
 Адам-Єва спали.
 І підняв ся змії лукавий,
 Зо всіма простив ся,
 І ще досвіта, до раня
 У раю з'явив ся.
 І звинув ся й перескочив
 Річку вогньовую
 І в садочку обвинув ся
 На яблуньку злую.

XIX.

Сонце встало, засяяло.
 Єва пробудилась,
 Пішла, стала коло річки,
 Як годить ся вмилась.
 Пішла собі за місточок,
 Вийшла на дорогу
 І ходила меж садами
 І молилась Богу.

І поглянула на ліво,
 Де вогонь палив ся:
 Цілий сад там в золотії
 Яблучка облив ся.

І почала лиш гадати,
 Як би їх достати, —
 Коли слухає: до неї
 Хтось почав казати:

— „Не жури ся, молоднице!
 Хто устане з раня,
 Тому з саду можна дати
 Яблук на снідання!“

І до неї нара яблук
 Золотих скотилась.
 Сва взяла, скотувала —
 Ніби похмелилась.

Ба й Адам тут показав ся,
 З нею поділив ся.
 Ото вони вже й ковтають,
 Аж Бог появив ся.

Ніщо діяти! ковтати!
 Сві тее вдалось,
 А Адаму в самім горлі
 Яблуко осталось.

І про тее, що осталось,
 Добре люди знають,
 Бо всі мають знак на горлі,
 Лиш жінкі не мають.

XX.

Согрішив Адам безгрішний,
 Єва согрішила,
 Та всему змія виною:
 Змія підкусила.

І вона ще була в раю,
 Як Господь з'явив ся,
 І на нюю, на лукаву,
 Перший гнів ізлив ся:

Кругом саду того злого
 Подумя піднялось,
 Підійнялось і, як море,
 По саду розлялось;

І зайняв ся сад нещасний,
 І не погасає,
 І вогонь той мир хрещений
 Пеклом називає;

Там на вік змія палить ся,
 І палитись буде,
 І із нею всі чортяки
 І грішні люде.

Незабаром відімкнулась
 І північна брама
 І промовив Бог до Єви —
 Єви і Адама:

— „А ви, люди! — не хотіли
 В раю шануватись:
 Тепер будете сльозами
 Хліба дороблятись“.

І дав жменю їм насіння,
 Заступ, дві лопати,
 І послав на землю жити,
 Землю обробляти.
 І пішли вони із раю,
 І сльозами вмилсь :
 Вони чули, як за ними
 Брами зачинились.

XXI.

Виміняв за шило швайку !
 Нічого діяти, —
 Давай заступ і лопату,
 Треба працювати !
 І працює і горює
 Адам серед поля,
 Та не просить, щоб на поміч
 Стала Божа воля.
 А диявіл тому й радий :
 Що Адам сконає —
 То він за ніч вверх травною
 Поперевертає.
 Той працює і горює,
 А все зиску мало.
 Далі видить : кенське діло !
 Силоньки не стало.
 Болять крижі, болять руки,
 Голова не може, —
 І сказав він іздихнувши :
 — „Поможи мні, Боже!“

І поміг Господь Небесний
 Поле ісконати,
 І узяв Адам насіиня
 І став засівати.
 І засіяв і волочить,
 Із під шкури ниєть ся,
 А чорт йому на бороні
 Сидить та сьмієть ся.
 Аж тихенько з обротею
 Ангел появил ся:
 Схватив чорта, — і на диво
 З него кінь зробив ся.
 І запріг Адам коняку
 І став волочити
 І за поміч за велику
 Господа хвалити.

XXII.

От уже Адам і Сва
 Кілька літ прожили,
 Позабули свої жалі,
 Землю полюбили.
 А тим часом дав Бог діти.
 Сини хліб збирали,
 Дочки в дома коло мами
 Шили, вишивали.
 Тільки-б жити, поживати,
 Та Богу молитись,
 Аж тут раптом на Адама
 Тра біді звалитись!

Була осінь, і зачали
Дошки спадати
І поїхали два брати
Сіно забирати.

І зачали меж собою
Очередуватись,
Кому сіно подавати,
А кому остатись.

І сварили ся і бились,
Далі вила взяли
І в півночі помеж очі
Вилами совали.

І брат брата взяв на вила...
Лєть ся кров рікою!
І Господь підняв їх в небо
Правою рукою.

І місяцем стали братя
І пішли по небу,
І ще досі в небі сьвітять
Людям на потребу.

І тепер на місяць гляньте:
Дивна Божа сила!
На нїм видно, як два брати
Взяли ся на вила.

XXIII.

Гірко було для Адама,
Що сини пропали.
І довгенько Адам-Сва
Плакали, ридали.

І ридали їй перестали:
 Тра було забути,
 Бо вмерлого, як то кажуть,
 З гробу не вернути.

І забули свої жалі
 І весело жили,
 Працювали, їли, пили,
 Господа хвалили.

І розжив ся наш прапрадід,
 Вмирати байдуже,
 І говорить: „Не умру я,
 Бо я сильний дуже!“

А Бог з неба йому їй каже:
 — „Сину, не хвали ся!
 Хоч ти сильний, а зі смерти
 Ти даремне киши ся.

„Надійде година злая:
 Руки заболіють,
 Голова вся розійдеться ся,
 Ноги обімліють.

„Пожовтіють твої кости,
 Помертвіють жили,
 І тогді ти, як дитина,
 Будеш край могили“.

Трудно було віру дати:
 Сила бушувала.
 Та от рантом годиночка
 Чорная настала.

XXIV.

Заболіло всеньке тіло,
 Ноги защеміли,
 Засушило його кости,
 Жили оніміли.

Голова вся розійшла ся,
 І смерть наступає.
 Адам видить, що не жарту, —
 Сина закликає.

І чуть дихає й говорить:
 — „Сине, вірний сине!
 Піди, сину, на край світа,
 Вийди в небо сине.

„І скажи там слугам Божим,
 Котрі коло раю,
 Що слабій я, на постелі,
 Що я умираю.

„Попроси їх з того раю
 Що-небудь подати.
 Ой, мій сину! тото гірко,
 Гірко умирати!“

І заплакав наш прапрадід,
 Сльози проливає
 І в далекую дорогу
 Сина посилає.

І враз з батьком син заплакав,
 Помолив ся Богу,
 Поклонив ся батьку й неньці
 Та й пішов в дорогу.

І Адаму ніби й легше :
 Він надію має,
 Що достануть йому з раю,
 Чого він забажає.

XXV.

А синок пішов Адамів
 Куда вели очі,
 І приходить на край світа
 Близько полуночі,
 Де зливалось небо ясне
 З темною землею,
 І за небом спочивало
 Сонце над водою.
 І говорить він до сонця :
 — „Сонце, Боже сонце !
 Покажи ти мені, сонце,
 До раю віконце !“
 Показало йому сонце
 Те віконце з краю,
 І проліз синок Адамів
 І пішов до раю.
 І приходить він до раю :
 Брами під замками,
 Коло брами херувими
 З гострими мечами.
 І говорить син Адамів :
 — „Ангели святії !
 Поступіть ся, відімкніте
 Ворота райської.“

„Та що-небудь з раю дайте :
Батько умирає!“

Аж ідеи із херувимів

Йому відвічає:

— „Раді-б ми, Адамів сину,

Брами відчинити,

Та ключі не в нас, а в Бога, —

Нічого чинити.

„Іднаково для Адама:

Віддаю що маю!...“

І дав прут, що Бог Адама

Виганяв із раю.

XXVI.

Повернув ся син до дому:

Вся сім'я стрічає,

А Адам посеред хати

Слабий умирає.

І кивнув на свого сина

І став говорити,

Щоб йому із того прута

Обручі зробити.

І на троє прут розтяли,

Обручі зробили

І на голову Адаму

Міцно положили.

І, говорять, перестало

Голову ломити.

Але дармо наш прапрадід

Дунав вічне жити.

Надаремне ї снн таскав ся
 В далеку дорогу:
 Ще до раня Адам бідний
 Віддав душу Богу.

І зібрались його діти,
 Правнуки і внуки,
 І зробили домовину,
 Підняли на руки.

І понесли ї поховали,
 В землю закопали,
 І на першій могилі
 Гірко заридали.

Заридали і могилу
 Слізми оросили.

І ті обручі з могили
 Парости пустили.

І з тих паростів потому,
 Де Адам і Єва,¹⁾
 Стали кинарис, кедрина
 Ї треблаженне древо.

19—22 серпня 1856-го року.
 Дора [Новгород. губ.].

¹⁾ В чернетці: „Над Адамом-Євой“. — А. К.

II.

ВЕЛЕТНІ.¹⁾

I.

Були люди — великани,²⁾

В пів верстви ступали

І руками мало-мало

Неба не сягали.

Ні по чому³⁾ для них були

Гори і долини;

Ліси гнулись під ногами,

Як тонкі білини.

Були люди — великани,

Та згорділи з сили,

Загорділи і гріхами

Господа гнівили.

Раю Богу не молились,

Посту не тримали,

Їли, пили і гуляли,

Сьвят не шанували.

Стали баби чарувати,

Дочок научати,

Батьки волю синам дали

Пити та гуляти.

¹⁾ В чернетці: „Дума друга. — А. К.

²⁾ Треба розуміти: „Всі тодішні люди були велетнями“. — А. К.

³⁾ = Ніщо, байдуже. — А. К.

І піднялись син на батька,
 А дочка на неньку;
 Брат з сестрою провозали
 Ніченьку теменьку.
 Кров як воду проливали,
 Різали, вбивали
 І гріхами сьвяту землю
 Всюди укривали.

II.

І збудили гріхи в небі
 Господа сьвятого,
 І поглянув Господь сильний
 З неба високого.
 І поглянув і задумав
 Цілий сьвіт згубити,
 Тільки Ной зачав безгрішний
 Господа молити:
 „Не губи їх, сильний Боже,
 Може обратять ся:
 Нехай тільки перед ними
 Чуда появлять ся!“
 І послухав Господь Ноя:
 Кару відкладає
 І на небі ясне сонце
 Кровю обливає:
 І в полудень ясне небо
 Страшно потемніло,
 І як шибка серед неба
 Сонце червоніло;

І стемніла земля ціла,
 Стала як могила,
 І стадами меж хатами
 Зьвіринá бродила.

І говорить Ной правдивий:
 „Кайтесь, сильні люди!
 Сонце гасне, зьвірі бродять, —
 Конець сьвіту буде!“

Але дармо! грішні люди
 Того не вважають:
 Пють, гуляють, розбивають,
 Бога прогнівляють.¹⁾

III.

І задумав ся Бог сильний,
 Став думу гадати,
 Яку кару грішним людям
 За гріхи їх дати.

І придумав на всім хлібі
 Колос стеребити
 І всіх грішних нечестивих
 Голодом зморити.

І хлібá тогді на сьвіті
 Дивнії бували:

¹⁾ Далі в чернетці йде розділ про п'ятницю та неділю, а в чистовику його нема. Ми подамо той проминений розділ і деякі другі в кінці цілої поеми. — А. К.

Всю стеблину аж до низу
Зерна ¹⁾ обливали.

І зійшов Господь із неба,
Зшморгує колоса,
Аж на щастя в полі бути
Ною довело ся.

Ухватив він кожний колос
На верху рукою
І промовив: „Ще раз, Боже,
Молюсь пред Тобою.

„Ми не варті Твого хліба,
Ми то добре знаєм,
Та, як схочеш, то й без того
Всі ми повмираєм.

„А не буде нас на сьвітї,
Все же будуть люде; —
Нехай колос на стеблині
Хоч на жменю буде!“

І послухав Господь Ноя
Жменю оставляє,
Но рід грішний, нечестивий
Того не вважає.

IV.

І говорить Господь Ною:
„Сину вірний, Ною!

¹⁾ В первописі: „дзерна“. — А. К.

„Ти готуй ся, — все кінчилось!
Кара над землею!

„Знаєш рибу, що на собі
Цілий сьвіт тримає?
Тая риба стрепенутись
Штири рази має.

„І раз перший стрепенеть ся —
Сьвіт весь затрясеть ся,

І земля вся наоколо

З небом розірветь ся.

„І раз другий стрепенеть ся,
Потрясе собою, —
Вже потоне і краями
Земля під водою.

„І раз третій стрепенеть ся

І пройде година, —

І сухою в сьвіті буде

Тільки середина.

„І остатній раз стріпнеть ся —
Цілий сьвіт застогне,
І земля вся під водою
На милю потоне.

„І даремне не моли ся:

Не зміню я кари.

Лиш тебе з дітьми спасу я,

Та зьвірів по парі.

„Ти лиш, Ною, із сімєю
Будеш в сьвіті жити,
Поспішай лиш до потоку
Корабель робити“.

V.

Повернув ся Ной до дому,
 Сімю закликає
 І з сльозами волю Божу
 Їм оновідає.

І жінок послав на поле
 Хліб сьвятий збирати,
 А сам пішов із синами
 Дерево рубати.

І рубає Ной з синами,
 Бог їм помагає:
 Що сокирою ударить —
 Дерево спадає.

Аж в полудень — що за диво! —
 Спн іде до тата
 І приносить на долоні
 Сірі мишенята.

І поглянув Ной старенький
 І говорить: „Сину!
 Перейде наш сьвіт великий
 На лиху годину.

„Ото видиш дві комахи
 Такі будуть люди.
 А то — сірі мишенята —
 Їх худоба буде.

„А то — плуг їх такий буде...
 Сину, милий сину!
 Перейде наш сьвіт великий
 На лиху годину!

„Віднеси їх туди, сину,
 Де вони взяли ся.
 Положи їх на те місце
 Й Богу помоли ся!“

І відніс їх, і почали
 Карлики орати,
 А синок пішов до батька
 Дерево рубати.

VI.

Стрепенулась сильна риба,
 Страшно загуділо,
 Потрясло ся ціле небо,
 Сонце потемніло.

І покинув Ной рубати,
 Став синів скликати,
 І казав ділі колоти
 І стовпи тесати.

Тешуть, колять, дошки пилять,
 Бог їм помагає,
 Та на лихо і диявіл
 Голову стрімляє.

І що за день бідні діти
 З піотом нарубають, —
 У ночі чорти підпилять,
 Другим підміняють.

А ті собі і байдуже:
 Того не вважають,
 Все новії стовпи тешуть,
 Пилять та рубають.

І от знову загуділо,
Риба затрясла ся,
І краями земля ціла
Морем облила ся.

І покинули тесати,
Стали будувати;
Та не знати, як до дошки
Дошку підібрати:
Все без міри у них було!
А потоп близенько!...
І Ной сів і зажурив ся
І здихнув тяженько.

VII.

І поглянув Господь сильний
З неба високого
І до Ноя посилає
Ангела сьвятого.
І злітає ангел з неба
І говорить Ною:
„Не жури ся, вірний Ною:
Сильний Бог з тобою!
„Ще раз третій не стрясуть ся
Сьвітові основи,
А у тебе уже буде
Корабель готовий.
„Бери дошку яку хочеш,
Приклади до дошки,
І котора з них велика —
Стули кінці трошки.

„А коротка — натягни її,
 І вона пристане.
 А що діти натесали —
 На будівлє ¹⁾ стане.
 „Помоли ся тільки Богу,
 Щоби дав Бог сили!...“
 І з сим словом віддалив ся
 Ангел яснокрилий.
 І Ной міряє, стуляє,
 Кінці натягає,
 І в суботу до неділі
 Корабель кінчає.

VIII.

І в неділеньку сьвятую
 Страшно загуділо. .
 Земля всенька затрясла ся,
 Море закипіло.
 Летять птахи, ідуть звівірі,
 Кождії по парі.
 Тільки люди шють, гуляють
 І не чують кари.
 І зібрав ся Ной правдивий
 Із сімєю своєю
 І бере по парі птахів
 І звівірів з собою.
 Тільки птаха-носорожець
 З сили загорділа

¹⁾ В первописі: „будівля“. — А. К.

І ховатись від потоцу
 З Ноем не хотіла.
 Не хотіла — не хотіла; —
 Двері зачинились,
 І підземній основи
 Ще раз затрусились.
 Земля з шумом ушірнула,
 Море розіллялось,
 І від страху сонце ясне
 В хмари заховалось.

IX.

Потонули які були
 Самі вищі гори.
 Наступила ніч темненька,
 Показались зорі.
 І кровавий місяць сходить,
 Сумно поглядає,
 Як той батько нещасливий,
 Що дітий ховає.
 І як гріб стояло море,
 Хвилі не збивало
 І, як камінь надмогильний,
 Корабель тримало.
 А в повітрі птахи вились,
 Бились, потопали,
 Та до корабля сьвятого
 Приступу не мали.
 От і птаха-носорожець
 В морі показав ся,

І рiг його серед моря
Як вiха пiдняв ся.

І проглянули тi птахи, —
Звились, полетiли
І на рiг той вiдпочити
Раптом всi і сiли.

І вiрнув вiн головою :
Птицi повiтали.

Тiльки вигулькнув iз моря :

Птахи знов сiдали!

І сiдали і злiтали,
Поки не втопили.
Так завсiгди тим буває,
Хто гордить ся з сили.

* * *

І кiнчилась кара Божа.

Риба пiдступає

І на собi цiлу землю

Знову пiдiймає.

Вода силила ; Ной остав ся,
Вийшов, подивив ся
І заплакав над землею,
Господу молив ся.

І молив ся, собi жичив

Лучче умирати,

Нiж такую страшну кару

Другий раз видати.

І на теє Господь з неба
Дощик посилає ;

Дощик силе, — а до Ноя
Господь промовляє:

„Не затоплю більше світа,
Ною! не жури ся.
Годі землю оглядати,
В небо подиви ся!“

І поглянув Ной на небо:
Дощик не стихає,
Та на небі перегнулась
Веселиця й грає.

То дав Господь ознак вічний,
Щоби знали люде,
Що такої в світі кари
Другої не буде.

Глянув Ной — розвеселив ся,
Більше не журив ся
І щасливо жив з сімєю
Й Господу молив ся.

XI.

А тим часом що день Божий
Дошки спадали:
Всюди гори і долини
Зеленіти стали.

Ліс, травиця і пашниця
Стали виростати.

Але дармо: що минуло,
Тому не бувати.

На аршин трава піднялась, —
Тай і засихає.

За Адамову травницю ¹⁾

Ліс відповідає.

Те, що мохом називали

Допотопні люде,

Те лісами у нас зветь ся

Та і зватись буде.

А що люди, бідні люди,

На що ізвели ся!!

Як комахи, комашнями

Тільки завели ся.

Ниньки родить ся на горе,

Взавтра умирає;

Ранком грає против сонця,

Вечером згніває.

Та й за теє ми повинні

Господа хвалити,

Що й такими нам позволив

В білім сьвітї жити.

А потому, Боже, Боже,

Які будуть люде!

Іх дванацять в наших печач

Молотити буде.

Д О Д А Т О К.²⁾

Загорділи великани,

Бога прогнівили,

¹⁾ = Адамовій травницї. — А. К.

²⁾ Так у чистовику. А в чорнику стоїть: „Ені-льог“. — А. К.

То й пропали з сего світа,
Ніби і не жили.

І пропали — як не жили!

Память стеребилась.¹⁾

Аж недавно [кажуть люди]

Їх нога з'явилась.

І у Київі, чи Львові, —

Бог те святий знає —

Серед церкви нога тая

Баню підтирає.

14-го вересня 1856-го року.

III.

ЦАР ДАВИД²⁾.

I.

Був колись то цар на світі,

Що Давидом звав ся,

Слав на сріблї, в діянтах,

В золото вбрав ся.

І палаци мав на диво:

Стіль³⁾ була шклянная,

І під стелею ходила

Рибка золотая.

¹⁾ = Знищилась, загубилась. — А. К.

²⁾ В чорняку: „Дума третя“. — А. К.

³⁾ Так у чистовику. А в чорняку: „Стеля вся шклянная“. А. К.

Стїни були в діаментах,
 В золотї підлога,
 І на милю вкруг палацу
 Срібная дорога.

Та і жінка гарна була,
 Нічого казати:
 Лиш поглянути на нюю,
 То гріх не кохати.

Тільки-б жити, царювати
 Та молитись Богу.
 Та Давид пішов з роскоші
 Не на ту дорогу.

Люди охали, стогнали,
 З голоду вмирили;
 А Давид, що тільки бачив,
 Грабив на пропале¹⁾

Дівчат гарних, молодицїв,
 Зводив він ні нащо.
 Через него й його жінка
 Пустилась в ледащо.²⁾

Стид і сором, віра й правда —
 Все то замирало.
 Повернулось все в палацах
 І путя не мало.

¹⁾ „На пропале“ — те саме, що велико-руське:
 „на пропалюю“, се-б то „не боячись нічого“. — А. К.

²⁾ У Руданського: „лядащо.“ А. К.

II.

І задумав Бог Давида
 До путя привести.
 Нарядив ся ¹⁾ кунцем дальнім
 Став товари везти.

І ото Він до Давида
 В місто заїжджає.

Давид чує: „кунець дальній“, —
 В гості запрошає.

І приїхав кунець дальній.
 Став Давид питати:

— „Звідки кунець чужоземний?
 Що маєш продати?“

Кунець каже: „Я з Єгипту,
 Найясніщий царю,

І при собі на сю пору
 Не маю товару.

„Все-м розпродав меж царями,
 Що-їно мав продати;
 Тепер хочу в тебе, царю,
 Палац купувати!“

— „Много грошей, купче, маєш
 [В тім надію маю],
 Лиш чи будемо сватами,
 Того я не знаю:

¹⁾ Автор тут, як і скрізь, вживає твердого
 „р“: „нарядив ся“. — А. К.

„Як насиплеш тільки злота,
Що всі мої люде
Наберуть ся кілька зможуть,
То твій палац буде!“

„Все то буде, ясний царю!“ —

Кунець відвічає:

„Нехай зараз цар вельможний
Свій народ скликає!“

III.

Затрубили рано труби, —
Голос розілляв ся;
І до ранку, до другого,
Весь народ зібрав ся.

І повів їх кунець дальний
Меж високі гори,
І в минуті стали гори
Як золоте море.

„Беріть люди!“ — кунець каже,
„Доки в волю буде!“
І зачали злото брати
Давидові люде.

Брали, брали і ховали
Далі й перестали.

— „Годі з нас! ми всі довільні!“

Разом закричали.

Закричали й розійшли ся,
Звідки хто узяв ся.
І з Давидом меж горами
Лиш кунець остав ся.

„А що, царю!“ — купець каже :

„Не програв ся може?“

Але Давид йому каже :

— „Не спіши, небоже!

„Чия хата, того й правда.

Я не дам нічого,

Та ще дякуй, як тебе я

Випущу живого!“

„Твоя правда, ясний царю.

Все-ж таки годить ся

Нам з тобою, ясний царю,

Судом посудить ся.

„Живі люди не розсудять —

До вмерлих підемо :

Там в півночі на могилах

Правду ми найдемо“.

IV.

Наступає тиха нічка,

Сьвітять ясні зорі,

І в тумани, як в намітку,

Завинулись гори.

За горами повний місяць

Череп підіймає

І на цвинтар серед поля

Сумно поглядає.

Було тихо меж гробами,

Вмерці міцно спали,

Лиш купець дивний з Давидом

Через них ступали.

І приходять в середину
Цвинтаря старого,
І зачав купець будити
Кожного вмерлого.

І говорить : „Встаньте, люди !
Встаньте, Божі діти !
І мене з царем Давидом
Вірне розсудіте“.

І розкрились старі гроби,
Вмерці повставали
І купцеви в ноги впали,
Впали і сказали :

— „Боже Вічний, Боже Дивний,
Праведний Ти Боже !
Хто Тебе, Правдивий Боже,
Осудити може ? !

„Не Тебе нам, але Ти нас
Будеш всіх судити,
Як захочеш кости наші
З гробу воскресити.“

І пізнав цар, з ким судив ся,
Богу поклонив ся,
І від тогді зачав жити
Мов переродив ся.

V.

Замовчали у Давида
Скрипка та цимбали,

І в палацах тільки гусла ¹⁾
 Набожно бреньчали.
 І зачав Давид на гусях
 Пісні вигравати
 І в тих піснях Божу силу
 Дивну вихваляти.
 І вже рідко коли пісню
 Грав він не сьвятую.
 І списував тії пісні
 В книжку у їдную.
 І убралась книга в пісні
 Ніби небо в зорі,
 І розрізав Давид книжку
 І кидає в море.
 Їдні листи утонали,
 Другі вишлювали.
 І которі вишлювали —
 Ангели збирали.
 І зібрали, Богу дали.
 Став Господь читати,
 Прочитав — і нам хрещеним
 Казав передати.
 І тепер у кожній церкві
 Пісні ті знайдуть ся,
 І ті пісні Цар-Давида
 Псавтирою звать ся.

¹⁾ Так у чистовику. В чорняку: „гуслі“. — А. К.

VI.

І говорить Бог і Господь :

— „Царю і пророче !

Проси в Мене, мій пророче,

Чого серце хоче“.

А в Давида, слава Богу,

В волю було всього,

Були й дочки, лиш не було

Сина ні їдного.

І зачав Давид молитись,

Господа благати

І просити Його щире,

Щоб три сини мати.

Щоб їден син був найкращий,

Другий — найсильніщий,

А щоб третій син у нього

Був найрозумніщий.

І послухав його Господь

З високого трона,

І дав Йосипа, Самсона,

Та ще Соломона.

І Йосип був найкращий

Самсон — найсильніщий,

Соломон, його мізинець,¹⁾

Був найрозумніщий.²⁾

¹⁾ Мізинцем звать наймолодшого сина. — А. К.

²⁾ Далі в чернетці тут стоїть заголовок у скобках: „(Йосип)“. — А. К.

І найстарший син, Іосип,
Завідував снами.

І тепер іще остав ся

Звичай̄ межи нами:

Що як тільки коли-небудь

Сни страшні̄ маєм,

Пробудившись, не встаючи,

Тричі̄ промовляєм:

„Що приснилось, те приснилось.

Нехай̄ святий̄ Іосип

Розтолкує̄ й̄ на все добре

З злого переносить“.

VII.

(Самсон).¹⁾

Середущий̄ ²⁾ син Давида

В війнах̄ лиш̄ кохав ся

І ходив по цілім̄ світі,

Всюди воював ся.

На остаток в нашу землю

Дніпром̄ припливає.

Але тільки з води вийшов —

Аж лев надбігає.

Самсон кинув ся на него,

Наступив ногою,

¹⁾ Цей заголовок є тільки в чорняку. В чистовику нема нічого, попросту число VII. — А. К.

²⁾ У Руданського: „середужчий“. — А. К.

Дере пащу, і із пащі
 Пішла кров рікою.

А тим часом йому руки
 Й ноги обімліли,
 І лев сильний із Самсоном
 Вічне скаменіли.

А потому зійшлись люди,
 Київ збудували,
 Та Самсона того й лева
 З місця ¹⁾ не здвигали.

І тепер іще він тисне
 Лева під ногою,
 Дере пащу, і із пащі
 Йде вода рікою. ²⁾

4-го жовтня 1856-го року.

IV.

СОЛОМОН.³⁾

I.

Ще цариця Соломона
 На сьвіт не родила,

¹⁾ У Руданського: „містя“. — *А. К.*

²⁾ Таке саме оповідання про те, звідки взяв ся на Подолі Самсонів колодязь, є в „Кайдашевій сім'ї“ Івана Левіцького. — *А. К.*

³⁾ В чорняку: „Дума четверта“. — *А. К.*

Лиш надію тільки мала, —
По саду ходила.

І ходила й говорила
З панею їдною,

Котра з паном своїм мужем
Жила не з правдою.

Аж приходить покоївка
І оповідає,

Що йде пан той до палацу
І пані шукає.

Пані стала, а цариця
Дає їй¹⁾ раду

Заховатись на годинку
В вишневому саду.

А сама йде до палацу,
Пана запрошає.

— „Що нам скажеш, добрий пане?“
Весело питає.

А пан низько поклонив ся,
Як царям годить ся,

Тай говорить: „Будь здорова,
Ясна цариця!“

„Я не маю що казати:
Я прийшов питати,

Чи в цариці мої жінки
Часом не видати?“

— „Ні, нема тут, милий пане“, —
Та́ відповідає.

¹⁾ = їй. — А. К.

А тим часом з неї голос
 Стиха промовляє:
 „Твоя жінка у садочку.
 Можеш пошукати.
 Яка жінка твоя, пане,
 Така й моя мати!“

І чи чув пан, чи ні, тее,
 Що дитя казало,
 Лиш цариці після того
 Дуже кепсько стало.

II.

Пройшов місяць з того часу,
 Другий іскінчив ся,
 А на третій в першу нічку
 Соломон родив ся.

І в ту нічку ясне небо
 Хмарою обвилось,
 І в тій хмарі серед неба
 Три зорі з'явились.

І Давид-Цар обіщав ся
 Золотії гори,
 Хто лиш тільки розгадає,
 Що ті значать зорі.

І зібралось много мудрих,
 Стали ворожити:

Той — на щастя, той — на долю,
 Той — на довго жити.

А премудрий коло мами
 Тільки усьміхав ся;

І, як мудрі замовчали,
 Він тогді озвав ся :
 — „Ти не слухай їх, мій тату“,
 Став він говорити :
 „Три зорі — то три лиш роки
 Маю в сьвітї жити!“

І вся тая мудра зграя
 З стыду ¹⁾ розбрела ся.
 А Давидови по серці
 Туга розлягла ся.

III.

А тим часом від дня до дня
 Соломон мудрив ся,
 І Бог знає — де він того
 Розуму учив ся.
 Лиш кінчало ся три роки —
 А вже був охочил
 Розпізнати, кільки важить
 Розум весь жіночий.
 І зробив шальки ²⁾ як треба,
 Достав чепець з мами,
 Набрав клоча повну жменю
 Тай пішов до брами.
 І на брамі на желізній
 Він шальки чепляє,

¹⁾ В первописі: „встыду“. — А. К.

²⁾ У Руданського скрізь: „шайки“. — А. К.

Кладе чепець, кладе клоча,
 Став і розважає.
 Далі ходить тай регоче.
 Аж надходить мати.
 — „Що ти дієш, Соломоне?“
 Почала питати.

А той собі все регоче,
 Не дивить ся в очі.
 „Важу, каже, жменю клоча
 І розум жіночий.
 „Та сама ти подиви ся :
 Голова жіноча
 Не заважить тай не варта
 Сеї жмені клоча!“
 І цариця злютовалась
 І пішла від него :
 „Чекай сину“, розважає :
 „Не дарую сего!“

IV.

І приходить до покою,
 Слугів закликає,
 Оглянулась кругом себе,
 Стиха промовляє :
 „Ой ви слуги, мої слуги,
 Вчиніть мою волю :
 Вчиніть волю, щоб не було
 Мому серцю болю.
 „Возьміть сина-Соломона,
 Одягніть, умийте,

Виведіть його до ліса,
Серед ліса вбійте.

„Вбійте й серце принесіте
І мізиній палець:
Най загине з сего сьвіта
Соломон поганець“.

І узяли його слуги
І ведуть убити,
А Соломон вірним слугам
Почав говорити:

— „Ой ви слуги, вірні слуги,
Душі не вбивайте,
Хоч ще місяць до трох років
Пережити дайте.

„Я вам дам мізиній палець:
Ріжте, добрі люде.
А із нами є собака, —
З неї серце буде!“

І відтяли слуги пальця,
Серце в суки взяли
І понесли до цариці
І цариці дали.

І не стало Соломона,
І ніхто не знає,
Лиш Давид по нім нещасний
З жалю умліває.

V.

А Соломон серед ліса
Став думу гадати:

Днів лиш кілька оставалось
Білий сьвіт видати.

І умив ся він, залив ся
Гіркими сльозами
І на землю сировую
Впав межі дубами.

І ті жалі і ті сльози
Небеса пробили
І усіх сьвятих і Бога
В небі розбудили.

І зачали сьвяті люди
Господа молити,
Щоби Господь Соломону
Дав ще лїт прожити.

І сказав Бог: „Соломона
Щиро я кохаю
І своїх лїт йому дав би
Та я лїт не маю.

„А ви, мої сьвяті люди,
Ви на землю йдїте
І для него кілька років
У людей просїте!“

І зійшли сьвяті із неба
І стали ходити,
І ходили й лїт просили
Соломону жити.

VI.

І день цілий проходили.
Закотилось сонце.

От підходять сьвяті люди
Під їдно віконце.

Там старая баба жила,
Що сто літ прожила —
А ще других сто прожити
Доля їй ¹⁾ судила.

І зачали сьвяті люди
Бабу ту питати,
Чи не схоче тая баба
Своїх літ віддати.

„На що маю віддавати?“
Баба говорила, —
„Коли мені літа тії
Доля присудила!“

— „Та не радість, бабко, старість!
Як старому жити —
Хіба тільки свої кости
Жовтії сушити.

„А на сьвітї є дитина,
Бідна сиротина,
Літ не має і вмирає
Як тая билина!“

І здихнула стара баба
І стала казати:
„Коли так, то я вже мушу
Літ півкони дати.

¹⁾ В первописі: „ї“. — А. К.

Лиш нехай дитина тая
 Гайом не гайнує: ¹⁾
 Нехай літа дорогії
 І себе шанує...“

VII.

І минуло неділь кілька,
 Кілька літ минає, —
 Соломон жиє на сьвіті
 І не умирає.

І згадав він свою неньку,
 Що хотіла вбити,
 І задумав, чим ни було-б,
 Неньці відплатити:

Лиш Давид їдного часу
 Виїхав з столиці, —
 Взяв товару штири вози,
 Їде до париці.

Приїжджає під ворота,
 Коні випрягає,
 Аж виходить і цариця,
 Купчика витає.

Роздивила ся товари:
 Всі до вподобання.
 Тай сам купчик молоденький
 Здав ся-б до кохання.

¹⁾ „Гайом гайнувати щось“ — міцніший вираз,
 ніж просто „гайнувати“. — А. К.

„А що хочеш за товари?“

Ласкаво питає.

— „Тільки дівчину на нічку,“

Той відповідає.

І цариця попросила

Сутки почекати.

І тим часом йому стала

Дівки добирати.

VIII.

І настала ніч теменька.

Постіль застелили

І на постіль на пухову

Купчика вложили.

Йде дівчина як калина,

Серце так і бєть ся:

Хто то знає, що там буде?

Що там доведеть ся?

А купець лиш подивив ся —

Каже: „Не годить ся!“

Тай і просить, щоб прислала

Другую цариця.

Іде друга як та ружа,

Серце обкипає:

Хто то знає, що там буде,

Що її чекає!

А купець собі байдуже:

Не пускає спати,

А цариці таки просить,

Щоби дівку дати.

Що-йно слала лиш цариця,
 Все то не годить ся.
 На остаток — що робити? —
 Йде сама цариця.

Йде цариця, чепурить ся,
 Бють ся мило груди:
 Вона знає, що чекає,
 Що там з нею буде.

Лиш приходить, — жвавий кунчик
 Став до себе звати.
 І цариця коло него
 Положилась спати.

IX.

Положила ся цариця
 Без жадного фуку,
 І кунець підняв над нею
 Свою праву руку.

І підняв він свою руку,
 Положив на груди
 І промовив: „Ой колись то
 Грав я в сії дуди.“

Потім знову синок каже
 До рідньої мамі:
 „Ой колись то я виходив
 Через сії брами!“

Но цариця того всього
 Тай не розважає;

Чи зшалїла, чи заснула,
 Чи Бог її знає!¹⁾
 І цариця не проспить ся,
 Снить і тяжко дише.
 А купець на стїнах всюди
 Дняментом пише:

*„Коли мати з сином спала,
 Голова жіноча —
 Видить Бог і видять люди —
 Не варт жменї клоча!“*

Написав він і поїхав
 Куди сам лиш знає.
 Аж тут рано, до схід сонця,
 Давид приїжджає.

X.

Спить цариця, не проспить ся.
 Давид походжає,
 Походжає, поглядає
 І письмо читає:

*Коли мати з сином спала,
 Голова жіноча —
 Видить Бог і видять люди —
 Не варт жменї клоча!“*

І забились його жили!
 І ожили кости!

¹⁾ Далі в чорняку йдуть чотири вірші, які можна було-б уважати скабрезними. В чистовику Руданський їх викинув, ясно тим доводячи, що він мав естетичне почуттє міри. — А. К.

Давид живо догадав ся,
 Хт́о приходив в гості.
 Догадав ся, що на сьвітї
 Соломон гуляє,
 І як його відпитати —
 Думоньку гадає.
 „Га!“ подумав, „зроблю плуга,
 Плуга золотого.
 Може, плугом відпитаю
 Соломона свого!“
 І зібрав він своє злото,
 Сказав збити, злити,
 І із того злота всього
 Цілий плуг стонити.
 І злотники ізібрались,
 Золото стошили,
 І на диво всьому сьвіту
 З нього плуг зробили.
 І послав Давид по сьвітї
 Той плужок возити
 І питати і писати,
 Як будуть цінити.

XI.

І цїнили того плуга
 І цїну писали:
 Скрізь від тисячі червоних
 Менче не давали.
 От до дому повертають, —
 Видять: під горою

Парубок якийсь обдертий
 Ходить з чередою.
 І ходить він з чередою,
 Чорний хліб жвакає
 І череду на дорогу
 З поля виганяє.
 Слуги й того не минули:
 Зачали просити
 Подивитись на їх плуга,
 Ціну йому збити.
 І прийшов він. Зачинає
 Плуга оглядати.
 — „Та плуг гарний“, — промовляє,
 „Нічого казати.
 „І чересло, і полиця,
 І леміш хороший.
 Кого злидні їдять три дні,
 Дав би копу гроший.
 „То як дощики на щастя
 В маю перепадуть,
 Тоді плуг йому придасть ся
 Й гроші не пропадуть.
 „А не будь дощу ні разу —
 Він не варт нічого:
 І не тільки хліба сего, —
 Сухарця цвілого!“
 Записали й се ті люди
 На папері свому
 І поїхали сердиті
 До самого дому.

XII.

І приїхали до дому.

Став Давид питати:

„Що там, люди, в білім світі
Про мій плуг чувати?“

Слуги низько поклонились,
Стали говорити:

„Даруй Боже тобі, царю,
Многі літа жити!“

„Ісходили ми всю землю,
Скрізь людий питали, —
Скрізь від тисячі червоних
Менше не давали.

„Лиш їден пастух поганий
З пантелику збив ся:

Не цїнив він твого плуга,
Тільки з нього книв ся.

„Оцінив лиш на дві копи
І сказав до того,
Що, як в маю дощ не буде,
Він не варт нічого!“

— „Ой сами ви“, — Давид каже,

„З пантелику збились
Та і тії разом з вами,
Що в ціну гонились.

„З вас усіх пастух убогий
Був найрозумнійший.
І пастух той — певне діло —
Син мій наймудрійший.

„Беріть тепер в стані коні,
 Кождий вороного,
 Найдіть міні, відпитайте
 Соломона мого!“

І почали люди всюди
 Їздити, питати.
 Але дармо! в чистім полі
 Вітра не піймати!

XIII.

І Давид-цар зажурив ся,
 Став думу гадати,
 Як би свого Соломона
 В світі відпитати.

„Га!“ — подумав — видам баль я,
 І зійдуть ся люди,
 Межи ними неперемінно
 Соломон мій буде!“

А в Давида — треба знати —
 Все робилось живо:
 Загадав лиш, — і вродив ся
 В него баль на диво.

Трублять труби, ідуть люди,
 Сіли за столами.

І дубові столи гнуть ся,
 Гнуть ся під мисками.

І миски всі срібні були,
 Тарілки із злата.
 Гостям тільки із ложками
 Кепська робота:

На два локті кожда ложка.
 Як тут будеш брати?
 За кінець візьмеш рукою —
 Губі не дістати.

Ближче возьмеш¹⁾ — друге горе,
 Бо, як набираєш,
 Держаком сусіду свому
 Очи вибираєш.

І задумали ся гості,
 Страва застигає;
 Душа рада-б попоїсти,
 Та путя не знає.

І Давид промовив стиха:
 „Гостий в мене много,
 Та нема щось межи ними
 Соломона мого.

„Де-ж ти, сину Соломоне?
 Де-ж ти так довгенько?“

І поглянув наокола
 І здихнув тяженько.

І прийшла сама цариця
 З панею їдною,
 Взяли царя понід руки
 Повели з собою.

Аж тут раптом ніби з неба
 Соломон напав ся:

¹⁾ Тут „возьмеш“, а в передній строфі — „візьмеш“. Так воно і в чистовім первописі. В черняку оба рази: „возьмеш“. — А. К.

— „Чом не їсте, добрі люди?“

Живо запитав ся.

„Чи-ж не бачиш, яка ложка?“

Стали бормотати :

„Візьмеш страви, — очи видять,
Губі не достати!“

А він живо людям каже :

— „Ціхо!¹⁾ угамуйтеся!

Ложки — в руки! і як діти

Через стіл годуйтеся!“

„О, спасибі тобі, хлопче!“ —

Люди закричали,

Ложки в руки і на чудо

Балювати стали.

Давид входить, догадав ся,

Сина скрізь шукає.

А син, Бог лиш тільки знає,

Де вже опирає!²⁾

¹⁾ Руські виклики (interjectiones), що означають заборону і вцитькування, починають ся звичайно звуком **ц**, — напр. „цить!“ „цес!“ „ц!“ „великоруське „цыць!“ Тому то й польське слово „сіхо“ (тихо), яке починаєть ся тожсамо звуком „ц“, попало ся у правобережних Українців в категорію таких викликів, як „цить!“ Наш народ і не підозріває, що польське „сіхо!“ є те саме, що й наше „тихо!“ Виклик „ціхо!“ любісінько живе в устах таких людей, котрі й слова польського не знають. — *А. К.*

²⁾ „Опирає“ — так написано і в чистовику і в чорняку, — значигь ся, не помилка, а якийсь провінціалізм. Що оце слово визначає, не зовсім

XV.

Вже дваїцята Соломону

Осінь наступає.

Соломон сидить над морем,

Думоньку гадає:

„Віють вітри, віють буйні,

Страшно хвилі бють ся:

Тяжко, тяжко мому серцю,

Що аж сльози ллють ся.

„Наймудрійший я на сьвіті, —

Що міні із того??

Як приблудний ходжу, нуджу

Коло дому свого!

„Ходжу, блуджу коло дому

І рідні не бачу.

Тільки неньку проклинаю,

Тільки долю плачу.

„Нене-ж моя, рідна нене!

Що ти починила?

На що-ж мене Соломоном

На сьвіт породила?

„На що-ж мене Соломоном

На сьвіт породила —

ясно: принаймні скількиє Подоляків, до яких я вдавав ся, не могли міні витолкувати та запевнювали, що в їхніх селах так не кажуть, як оце написано тут в Руданського. В данім вірші „опирає“ = „обертаєть ся“, „вештаєть ся“. — А. К.

На що-ж мене сиротою
 По світі пустила?
 „І пустила і від батька
 Сина відлучаєш.
 Нене-ж моя, злая нене,
 Чом не умираєш?“

XVI.

Почорніло синє море,
 Сонячко згасає,
 І на небі чорна хмара
 Камінем звисає.
 Як склепіння гробовеє
 Небо сумне стало,
 І як гроби з себе море
 Хвилі підіймало.
 І по світі білим тихо,
 Тільки ворон краче,
 Тільки вітер повіває
 Та жалібно плаче.
 Вдруг півнеба загорілось,
 Запалахкотіло...
 І погасло, і по небі
 Страшно загреміло.
 Загреміло, загуділо,
 Земля затрясла ся,
 І по небі громовая
 Стрілка пронесла ся.
 Бах на землю! стало тихо,
 Небо замовчало,

Лиш дрібними слізоньками
Землю устеляло.

Плаче небо й перестало,
Небу лекше стало;
Чорні хмари розійшли ся;
Сонце засяяло.

Любо, мило в білім сьвітї.

Пташечки сьнівають.

В полі люди хліб збирають,

В морі риби грають.

Любо, мило в білім сьвітї.

На душі миленько.

Лиш їдному Соломону

Сумно та тяженько.

XVII.

І сидить він під скалою,

І сидить і плаче.

Аж тут ворон чорнокрилий

Понад море краче:

„Ой літав я кожду нічку

Помежи горами,

Кожду нічку доглядав я

Соломона мамі.

„О коли-ж ти, злая нене,

Будеш умирати?

Ой коли-ж я над тобою

Сяду балювати?

„І літав я недаремне,

І не маю жалю:

Серед тучі, серед грому
 Я дождав ся балю.
 „Общинав я твоє тіло,
 Виссав твої жили, —
 На що-ж серце твоє чорне
 Громи розкришили!“...
 І літав він понад море,
 Просив моря пити:
 Тяжко стало після балю
 Ворона палити.
 І зачав він воду пити,
 Пив і не напив ся
 І без духу в синє море
 З берега¹⁾ звалив ся.
 А Соломон розважає,
 Сльози утирає,
 І до батька, до Давида
 Весело вертає.

XVIII.

Давид плакав у палацу,
 Тяженько журив ся,
 Аж тут раптом перед нього
 Соломон з'явив ся.
 „Здоров, батьку мій Давиде!
 Ой як ся-ж ти маєш?“

¹⁾ В первописі: „беріга“, хоча в повноголосних формах староруське е звичайно не переходить в У-країнців в і, навіть у складах закритих. — А. К.

Чи за неньку, чи за сина
Сльози проливаєш? "

І упав йому у ноги,
Низько поклонив ся, —
І як сонячко на небі
Цар розвеселив ся.

— „Здоров, сину Соломоне,
Рідная дитино!
Де ти був до сего часу?
Сядь-но, розкажи-но! "

І Соломон сів із батьком,
Все став говорити:
Як то його рідня ненька
Думала згубити;

Як він смерті відкупив ся
Від рідньої мати;
Як потому він став жити
Чужими літами.

Розказав усе Давиду.

Давид розридав ся:

— „Слава Богу, Соломоне,
Що хоч ти остав ся!

„Я старий; уже не можу,¹⁾
Будеш помагати,
А як смерть пошле мні Господь,
Будеш царювати! "

¹⁾ Не можу = нездужаю, я немічний. — А. К.

XIX.

І почули усі люди,
 І весь сьвіт дочув ся,
 Що Соломон — у Давида,
 Що він повернув ся.

І зібрались до Давида
 Царі і цариці,
 Мужі, хлопці і дівчата,
 Баби й молодиці.

І цар видав баль на диво.
 Гості їли, пили,
 На-послідок Соломона
 Видіти просили.

І явив ся син Давидів,
 Лиш не в кармазині:
 В простих чоботях пасових,¹⁾
 В простій свитині.

І промовив: „Люди добрі!
 З розумом судіте:
 Як що шнете, то перше
 Гудза завяжіте!“

Тільки всього було й мови.
 Всякий розважає,
 Як, куди і против чого
 Соломон стріляє.²⁾

Розважали і гадали,
 Сили не добились.

¹⁾ Що на двох підонивах. — А. К.

²⁾ В первописі: „стріляє“. — А. К.

Поклонили ся Давиду,
 Сину поклонились.
 І поїхали до дому,
 Стали розважати:
 Що-б то було, як він каже,
 „Гудза завязати“?

XX.

Незабаром після ¹⁾ балю
 Цар-Давид скончав ся,
 І Соломон сїв на царство
 І коронував ся.
 Сїв на царство й зачинає
 Думоньку гадати:
 Як би небо розгадати,
 Море зґрунтувати.
 Соломону треба було
 Тільки захотіти.
 Захотів лиш, — і на крузі ²⁾
 В небо став летіти.
 І летів він, і чи довго —
 Бог то сьвятий знає.
 На остаток аж під самі
 Хмари підлітає.

¹⁾ В первописі: „піся“, без *л*. Це звичайна подільська вимова. Іноді кажуть і просто: „п'ся“. Ззначаю тому, що в „Studien“ дра Огоновського про це не згадано. — *А. К.*

²⁾ Який то круг, дивись про те авторові міркування в відповіднім місці прозаїчних „Оповідок“. — *А. К.*

В хмарах густо, круг опер ся.
Нічого діяти!

І зачав він помаленьку

Хмари розгортати.

Розгортає чорні хмари,

Круг свій підіймає,

Аж по самій середині

Голуба стрічає.

„Здоров, мудрий Соломоне!

Де-ж ти так снішиш ся?

Не ізміряєш ти неба,

Дармо не труди ся.

„Може ще, як ти на милю

Хмарою пробеш ся.

Та як далі йти захочеш,

Там і останеш ся.

„Повертай ся ти до дому,

Та дивись усюди:

Під тобою синє поле

І пятно ¹⁾ там буде.

„І пятно те — земля наша,

Синє поле — море!...“

І вернув ся він із неба,

Мале йому горе.

XXI.

„Не ізміряв же я неба“,

Став він промовляти,

¹⁾ Пляма, п'ятьмо — А. К.

„А ну, стану ланцухами
Море ґрунтувати!“

І зробив він шклянну хату,

Ланцухи чепляє

І із нею кораблями

В море виїжджає.

І на самій середині

Увійшов до хати

І казав себе помалу

В море опускати.

І у море що раз глибше

Соломон спускав ся,

І що море в собі має —

Все те роздивляв ся.

Опускав ся, ба вже мало

И ланцуха Бог має,

Аж тут рак до него лізе

І його витає:

— „Здоров, царю Соломоне!

З моря підіймай ся:

Дно побачити морськеє

Ти не сподівай ся.

„Двацять літ жию я в морі

І до низу йду я,

Та дна моря не дістати,

Поки не умру я.

„А може ти і дістанеш,

Як ланцух урветь ся.

Та вже сьвіта повидати

Більше не прийдеть ся!“

І не зміряв він і моря,
 Як не зміряв неба,
 І пізнав він, що тих річів
 Міряти не треба.

XXII.

Та не так-то швидко, люди,
 Теє все робилось,
 Як писалось на папері,
 Як нам говорилося.

Соломон прийшов до себе
 Та і нагадав ся,
 Що йому на сьвітї жити
 Тільки рік остав ся.

А тут він іще давненько
 Мав те на предмітї,
 Що безсмертна гора їдна
 Єсть на білім сьвітї.

Що до неї лиш достатись —
 Можна вічне жити.
 Давай туди діставатись!
 Нічого робити!

Узяв хліба, узяв соли,
 Помолив ся Богу,
 Вийшов тихо із палацу
 Пішов у дорогу.

І пішов він, а Бог з неба
 Тільки поглядає:
 „Соломоне, Соломоне!“
 Стиха промовляє.

„Хоч крути ся, не верти ся,
 Нічого діяти:
 Видне діло, годі жити,
 Треба умирати.

„Хоч крути ся, не верти ся,
 Смерть перед тобою.
 Ти як-раз зійдеш ся з нею
 Під горою тою“.

XXIII.

Де стоїть гора безсмертна
 Колись люди знали,
 Лиш тепер — нещастя наше —
 Всі позабували.

На горі тій жили люди
 І не умирати.
 Били камінь під горою,
 Храми будували.

І явив ся до них Господь,
 Каже все лишити
 І, як можна тільки скоро,
 Домовину збити.

Каже збити домовину
 Та і гріб копати:
 „Скоро син сюди Давидів
 Прийде умирати!“

І пішли всі, дошки пилять,
 Тешуть і рубають.
 Незабаром під скалою
 Яму починають.

Аж надходить син Давидів
Сумно поглядає:

„Що то, люди, з того буде?“

Він людей питає.

„Єсть на сьвіті цар премудрий“,
Став їден казати.

„Він зоветь ся Соломоном
І іде вмирати.

„І ми робим домовину
Та і гріб конаєм.

А який він, коли прийде,
Ми й самі не знаєм!“

XXIV.

От тобі й гора безсмертна!
Думав вічне жити,
Аж приходить ся на нїї
Голову зложити.

Що-ж робити, як зложити!

Не буду втікати!

Мудрий вміє в сьвіті жити,
Вміє і вмирати.

— „А чи маєте ви міру?“
Соломон питає.

„А Бог її сьвятий знає!“
Хтось відповідає.

— „Соломон із мене ростом, —
Берить з мене міру!“
Г узяли з него міру
На чистую віру.

Взяли міру і по нїї

Домовину збили,

А по тїї домовинї

Й яму припустили.

Припустили і скінчили.

— „Почекайте, люде!

А ну, ваша домовина

Чи до міри буде?“

„А ну, справді!“ — кажуть люди,

„Ляж у домовину.

Чи як раз вона пристане

Давидову сину?“

І пристала домовина,

Нїби вона сама.

— „А ну в яму опустїте:

Чи пристане яма?“

Опустили його в яму:

„Ну, спасибі, люде!

Засипайте Соломона,

Другого не буде!

5—7 падолиста 1856-го року.

— . — . —

V.

БОГ НА ЗЕМЛІ.¹⁾

I.

Перед тим як мав на землю
 Господь появитись,
 Гірко було в сьвітї жити,
 Гірко уродитись.

Все в нїм було зонсувалось,
 Попереверталось,
 І будівлє ²⁾ сьвітовеє
 Мало що трималось.

Ріки в море поспливали, —
 Нікому снинити.

І нічого було їсти,
 І нічого пити.

Надаремне бідні люди
 Плугом землю рили,
 Надаремне гірким потом
 І слізки росили:

Земля все була як камінь,
 Хліба не родила,
 І від вітру, як дорога,
 Порохом шила.

¹⁾ В чорняку: „Дума пята [Спаситель]“⁴. А. К.

²⁾ В первописі: будівля. — А. К.

Та і люди, сказать правду,
 Путя мало мали:
 Божих сьвят не шанували,
 Посту не тримали.

Багатії гайнували,
 Обдирали бідних,
 Не раз руки підіймали
 Ріднії на рідних.

А найбільше було лихо,
 Що смерть свою знали:
 Батьки пили та гуляли,
 За дітий не дбали.

І не було путя в сьвітї,
 Все в нїм зопсувалось,
 І будівлє сьвітовеє
 Страшно хилиталось.

II.

Видить Господь, видить Творець,
 Що мир погибає, —
 Архангела Гавриїла
 З неба посилає.

Посилає в Назарету
 До Діви Марії
 Передати їй¹⁾ з неба
 Вісти дорогії.

¹⁾ = їй. — А. К.

Передати її вісти,
 Що Бог з неба сходить ¹⁾
 І що Бога як дитину
 Сьвята Діва родить.

І явив ся ангел Божий
 До Діви Марії.

І Марія з того часу
 Стала у надії.

І не сьміла сьвята Діва
 Людям показатись.

І не сьміла і почала
 Від людей ховатись.

І от, Господа повити
 Время наступає.

І до міста Вітлеєми ²⁾
 Діва поспішає. ³⁾

І у місті Вітлеємі
 В опівнічну пору
 Породила вона сина
 Як ясну зорю.

Породила Бога в шопі,
 В яслах положила

І з морозу, чи зі встиду
 Сїном притрусила.

¹⁾ „Сходить“ і „родить“ — тут час будучий, а не теперішній. — А. К.

²⁾ В першому списку: „Вітлеєма“. Вітлеєма, Назарета. Русалима — всі у Руданського мають закінчення роду жіночого. — А. К.

³⁾ В першому списку: „поспішає“. — А. К.

III.

Аж приходить кінь до ясел
 І став сіно брати,
 І зачав він Христа Бога
 В яслах розкривати.

І побачив віл нужденний, —
 І коня зганяє
 І став, дихає над Богом,
 Бога загриває.

І говорить сьвята Діва
 Доброму волови:

„Будеш же ти в Бога ситий
 Мати хліб готовий.

„А ти, коню, будеш їсти,
 Їсти не покинеш,
 Поки сам ти коло їдла
 Лошнеш тай ізгинеш!“¹⁾

З того часу віл пасеть ся,
 А прийде до дому —
 Він завсїгди Божу жуйку
 Має в ротї своєму.

А кінь їсть і все голоден,
 Кілько хто ни кине;
 І як буде — не покине,
 Поки сам не згине....²⁾

¹⁾ У автора: „не згинеш“. — А. К.

²⁾ Для тих читачів, чие релігійне чуття образить ся, що от, мов, поет зробив з доброї, милосердної Божої Матері якусь люту, пімстливу жінку,

А тим часом радість стала,
 Яка не бувала:
 Над вертепом зоря ясна
 Сьвітом засяяла.¹⁾

І над небом і землею
 Ангели літають.
 „Слава Богу і мир людям!“
 Весело співають.

IV.

Серед поля на степови
 Пастухи стояли
 І у буді в опівночі
 Варту відбували.

Вдруг зірниця загорілась,
 Сьвітить дуже ясно;
 Над шопою заблищалося
 Ніби сонце красне.

З буди вийшли і зачали
 Диво розглядати,
 Аж злітає ангел з неба
 І почав казати,

Що в вертепі Бог родив ся,
 З Діви воплотив ся,

для них я маю нагадати, що Руданський перевірю-
 вує народні оповідання, а не Біблію. Він етнограф,
 а не євангелист. — А. К.

¹⁾ Із колядки. А. К.

Як дитина пеленами
 Бідно уповив ся.
 І зачали пастухи ті
 Думоньку гадати:
 Як тут Богу поклонитись
 І чім дарувати?
 І вибрали ягня гарне,
 Щиро помолились
 І приходять до вертепу,
 Богу поклонились.
 Поклонились Христу Богу,
 Подарунок дали
 І з душою — щирим серцем —
 Богови сказали:
 „Прийми, Боже неба-землі,
 Нашу чисту віру,
 Нехай тобі наша віра
 Буде за офіру!“¹⁾

V.

А тим часом зоря ясна,
 Ясная приміта,
 Була видна і в Персиді,
 Аж на кінці сьвіта.
 І в Персиді на пораду
 Три царі зібралось²⁾

¹⁾ Цю строфу, як і деякі иньчі, Руданський списав немало дословно з одної старої уніяцької вірші про Різдво. — А. К.

²⁾ Так у Руданського і в чистовику і в чорняку, зам. „зібрались“. — А. К.

І зачали мудрувати,
 Що на світі сталось.
 Мудрували і гадали,
 І на тім в них стало,
 Що такий цар народив ся,
 Як ще не бувало.

І взяли вони ливану,
 Золота й кадила
 І пішли собі в дорогу,
 Як зоря водила.
 І приходять до вертену,
 Бога увидали,
 Поклонили ся низенько
 І дари давали.

І їден дав йому смирну
 І став говорити:
 „Жичу Тобі, новий царю,
 У роскоші жити!“
 Другий золотом дарує
 І почав казати:

„Жичу Тобі, новий царю,
 Щоби-йсь був багатий!“
 Третій Богу, як дитині,
 Свій ливан приносить
 І у Бога йому сили
 І здоровля просить.

І віддали свої дари,
 Ще раз поклонились
 І веселі у Персиду
 Знову возвратились.

VI.

Ой на річці, на Ордані
 Тече вода гожа,
 І приходить над ту річку
 З Сином Матір¹⁾ Божа.
 І ангели прилетіли,
 Сьвічі засьвітили,
 Засьвітили свої сьвічі,
 Воду осьвятили.

І сьвятая й помішная
 Ордань ціла стала,
 І в Ордані Матір¹⁾ Божа
 Сина іскунала.

Іскунала як дитину,
 В пелюшки повила
 І у яслах, у вертепі,
 Спати положила.

І колише Мати Сина,
 І сама дримає,
 Аж до неї тихо з неба
 Ангел прилітає.

„Годі, Мати!“ — став казати,
 „Сина колисати:
 Казав Гирод²⁾ малі діти
 Скрізь позабивати.

¹⁾ В первописі: „Матерь“. — А. К.

²⁾ Рудавський геть усюди пише „Гирод“, а не „Ирод“ і не „Ірод“, та мабуть чи не на всій Україні так само говорять, і фільольогічно буква з тут не лишня [Herodes]. — А. К.

„Біжи, Мати, до Єгипту,¹⁾
 Ховай Свого Сина,
 Поки Гироду не прийде
 Смертна година!“

Мати з Сином на осляті
 В Єгипет ступає, —
 Гирод слуги свої злії
 Всюди розсилає.

Слуги ходять і убити
 Господа шукають
 І, як воду, кров невинну
 Всюди проливають.

VII.

І зачали у Рахилі
 Діти побивати.
 І зачала бідна Мати
 Тяженько ридати.

І, як ріки, сльози ллють ся,
 Серце обкипає,
 Бідна Мати беть ся в землю,
 Беть ся, промовляє:

„Діти мої, квіти мої,
 Молоде колося!

Ой чого-ж вам так без часу
 Спасти довело ся?!

„Лучче-б я вас, мої діти,
 На сьвіт не родила!

¹⁾ В чорнетці: „Ягипту“. — *А. К.*

Царю, царю нечестивий,
Вбий тя Божа сила!

Аж тут ангел прилітає

І почав казати:

„Ой не бий ся так тяженько,
Печальная Мати.

„Ой не бий ся за синами:

Рід твій не погасне

І від дочок стане племя,

Як ті зорі ясне.

„Ой не бий ся за синами:

Бог їх не покине, —

Незабаром і злий Гирод

Злою смертю згине!“

І здихнула ще раз Мати,

Сльози утирає.

А в палацах на постелі

Гирод злий конає.

VIII.

Сконав Гирод з сего світа,

Ніби не бувало;

І в Єгипті Матір-Божій¹⁾

Про те чутко стало.

І зібралась Божа Мати,

Свого Сина взяла.

І у нічку темнесеньку

Гори проходила.

¹⁾ У Руданського: „Матерь-Божі“. — А. К.

Проходжала ліса ¹⁾ - гори,
 Іде і забулась
 І на треблаженне древо
 З небачки спіткнулась.
 І на древо дитя впало,
 Рученьки розклало
 І, як мертва, як прибите,
 На ньому лежало.

„Ой не дармо же ти, древо,
 Треблаженным звалось,
 Коли моє дитя любе
 На тобі розпнялось!“

Так сказала Божа Мати.
 Сина підіймає,
 А Син Матері Сьвятій
 Стиха промовляє:

„Мати моя, рідня Мати,
 Я ще не розпняв ся,
 Знов на руки повернув ся
 І живий остав ся.

„Та колись то мене стануть
 Роспинати люде,
 І умру я в тяжких муках.
 Гірко тобі буде!“

ІХ.²⁾

Виріс Господь, охрестив ся,
 На Ордані змив ся

¹⁾ В первописі: „ліса“. — А. К.

²⁾ В чорняку тут іде розділ про Водохрещі.

І на горі, на Оливній,
 З ненькою простив ся.
 Взяв апостолів дванайцять
 І зачав ходити,
 Людий грішних научати
 І чуда робити.
 Перше всього треба було
 Воду запинити.
 І задумав Бог по сьвіті
 Греблі погатити.¹⁾

та автор викинув його мабуть через те, що взяв його в Євангелії, а не з народніх уст. Подамо той розділ далі. — А. К.

¹⁾ Тут у Руданського невеличка плутанина. Все те, що народ оповідає про те, як Бог ходив по землі, Руданський відносить до Христа. Тим часом не все можна застосувати до Христа. Нема сумніву, що деякі народні оповідання про „Бога на землі“ стосують ся до найперших часів сьвітового будування і, значить ся, до Христа прикладати їх не слід. Тая картина, яку ми маємо перед собою в цім 9-ім розділі, вказує на зовсім первісну природу: сьвіт очевидячки допіро сотворено, бо великого порядку в нїм іще нема, ріки і море ще хаотично змішують ся і треба ріки позагачувати, багатьох зьвірів або птахів іще нема [на пр бусла], а ті, що є, не мають іще своєї виразної, різко зазначеної зьвірячої індивідуальности [от хоч би каня]. Через те випадало би переказ про каню або про бусла [ч. X.] помістити в думу першу, а не в думу п'яту, і не випадало-б виводити тут на сцену, коло Бога, апостолів. А в тім, не тільки Руданський, а й сам народ часто не вміє точно собі сказати, котрі події мали відбувати ся за

І почав людей збирати,
Звірину і птахів,
Різних гадів, різних жабів,
Риб і черепахів.

І зібрались всі до Бога,
Стали працювати,
Стали скрізь греблі гатити,
Воду запиляти.

Тільки каня не хотіла,
По сьвітї літала,
І як звав Бог до роботи —
Богови сказала :

„Не буду я з ставу птиці, —
Бог з тою водою!

Прожию я і без того
Дощем та росю!“

І скінчила ся робота.
Скрізь стави нагали,
І усі по воду ходять,
Котрі працювали.

Тільки каня приступити
Голосу не має
І жажденная літає
Та дощу чекає.

X.

Загатив Бог стави всюди,
Став і гадь збирати,

Став збирати, замовляти
 І в мішок складати.
 І зібрав Він усі гади,
 Які тільки були.
 Петро з Павлом приступили,
 Кінці зашморгнули.¹⁾
 І Бог вибрав чоловіка,
 Посилає в гори
 І мішок той з гори каже
 Кинути у море.
 — „Не розв'язуй лиш, небоже“,
 Господь йому каже,
 „А то горе тому буде,
 Хто його розв'яже!“
 І поніс той міх на собі
 Тай собі гадає:
 „А ну, таки подивлю ся!
 Хто теє пізнає?“
 І зайшов він між горами
 Під їден місточок,
 Оглянув ся і погнув ся
 І гризе шнурочок.
 Пук шнурочок! — а із міха
 Як підуть гадюки!
 І чоловік тільки ахнув
 І заломив руки.
 Аж надходить тут і Господь
 І почав казати:

¹⁾ В прозаїчних „Оповідках“, щó йдуть далі, про Петра та Павла немає тут згадки. — А. К.

— „Хто розсилав ті гадюки,
 Мусить позбирати!“
 І крилами стали руки,
 Рогом ніс облив ся,
 І з цікавого сіроми
 Бусель ізробив ся.

XI.

Ізробив ся з него бусель,
 Та все розум має
 І, чи добрі, чи злі люди,
 Добре розважає.
 І подякує, як хоче,
 І наробить горя...
 Раз весною прилетіли
 Буслі ізза моря.
 Прилетіли і літали,
 Місця¹⁾ добирали
 І на клунях двох сусідів
 Гнізда збудували.
 І в їдного добре було,
 Нічого казати:
 В него любенько ходили
 Буслі коло хати.
 А в другого малі хлопці
 З клуні не злізали,
 Горобців в гнізді шукали,
 Яйця зачінали.

¹⁾ У Руданського це слово раз-у-раз пишеть ся „містя“. — А. К.

І найшов сердитий бусель
 До гороху стежку:
 В темну нічку приніс з поля
 З вогнем головешку.
 І до раня, ще досвіта,
 Все вогнем там сіло.
 А у доброго сусіди
 Було иньше діло:
 Там в ту пору приніс бусель
 Калиточку злата...
 От така то, добрі люди,
 З буслами робота!¹⁾

XII.

А тим часом люди стали
 Змислу добирати
 І усюди коло ставу
 Млини будувати.
 І на диво збудували:
 Воду лиш пускають —

¹⁾ Се-б то: „От які історії приключають ся з буслами!“ Цей зворот, хоч і не зазначений нашими словарями і не вживаний нашою літературною мовою, дуже часто можна почути на Правобережній Україні. Там слово „робота“ означає частенько не що иньше, як саме - іменно: „історія“ або „дивна пригода“. Кажуть, на пр.: „була міні одного разу от яка робота“, се-б то: „трапилась міні одного разу от яка дивна пригода“, і далі оповідають про такий який-небудь випадок, де робити [працювати] зовсім і не доводилось. — А. К.

Вода беть ся об колеса,
 Колеса кружляють.
 І зубами веретено
 Колесо хапає,
 Веретено, як на жорнах,
 Камінь обертає.
 А на верха й кіш готовий.
 І вже не жури ся:
 Тільки всинав, склади руки
 Та мукі диви ся.
 Вода скрутить, вода змеле,
 Вода зшеретує.
 Сходьтесь, люди, і меліте:
 Вода не коштує...
 Так то, воно, добрі люди,
 Та не так ведеть ся,
 І за мірою й за грішми
 Мельник всюди пнеть ся.
 Та тепер іще нічого:
 Хоч мірчук збирають,
 Але видно, що ще трохи
 Бога в серці мають.
 А з початку, не дай Боже,
 Як вони збирали!
 Не десяту, як ведеть ся,
 А четверту брали.

XIII.

І дочув ся Христос-Господь, —
 Думоньку гадає.

Взяв з собою Петра-Павла,
Млини оглядає.

І де прийде, потїшає
Бідную громаду
І мельника ¹⁾ навчає,
Дає добру раду.

І задумав їден мельник
Бога налякати,
Щоб не дати свого злого
Млина оглядати.

Лиш не Бога ошукати!
Господь знає тее,
І все наше Господь знає,
Добреє і злеє.

Тільки Господь з Петром-Павлом ²⁾
Став на міст ступати —

¹⁾ У Руданського часом пишеть ся „мельник“, з м'ягким *л*, а часом — „мелник“, з *л* твердим. Ми ставимо скрізь: „мельник“. — *А. К.*

²⁾ В чорняку Руданський був написав: „Господь милосердний“, та потім замазав епітет „милосердний“ та й виправив на „з ПетромПавлом“, бо певне міркував, що той епітет буде тут дуже не до ладу. Справді-бо: Ісус Христос у Руданського, як і в народніх переказах, з'являєть ся зовсім не милосердним, а грізним, караючим, пімстливим Богом: ми бачимо тут перед собою не Христа наших чотирох евангелій, а вже швидче Христа евангелій апокрифічних, — на пр.: „Евангелія Хоми“ або „Евангелія дитинячого“ [Evangelium Infantiae]. По тих материялах, які опублікував др Франко, нема вже чого сумніватися ся, що на Україні-Русі Хомина евангеліє було

Аж став мельник ізпід мосту
Медвідем ревати.

— „Ревай же ти, чоловіче“, —
Господь йому каже,
„А у млинї замість тебе
Нечистий заляже!“

І той мельник змінив ся
І медвідем став ся,
І на задних тільки лапах
Людський знак остав ся.
А в млинї його чортяки
Тютюн собі стелять
І, як північ наступає,
На табаку мелять.

XIV.³⁾

Господь ходить в білім сьвітї,
Іде коло ставу,
Аж чоловік на вершинї
Скошує отаву.

доволї розповсюджене і, очевидно, полишило свої
сліди на народній творчості. Ми й далі ще не раз
побачимо в Руданського, що Христос не милує
грішників, а карає смертю або хоробою за наймен-
чу провину. і це зовсім удусї „Хоміного евангелія“. Зрештою, не треба забувати і впливу старозавітних
апокрифів: народ переносить на Христа також риси
старозавітного Бога-Сотворителя — А. К.

³⁾ В чорняку тут уміщено цілий розділ, який
у чистовику промишено. Тема його та сама, що в розд.
I, се-б то про гріхи людські. — А. К.

І що скосить, — його жінка
 Й діти забирають
 І відносять на горбочок,
 Буду накривають.

І та буда — незнаті-що,
 Людям сьміх казати:
 Блекотянії підпори,
 Лободяні лати.

— „Що ти робиш?“ — Господь каже:
 „Помагайбі, батьку!“

— „А що роблю? Таже бачиш,
 Що будую хатку!“

— „Бій ся, Бога, чоловіче!“

Став Господь казати:

„Як ти будеш в сїї хаті
 Зиму зимувати??“¹⁾

— „Мені на зиму не треба,
 Я і сю покину,
 Бо лиш місяць маю жити,
 А там і загину!“

— „Як же-ж жінка твоя й діти?!“

Став Господь питати.

— „А я знаю?? може підуть
 До чужої хати!“

І здихнув Господь і каже:

„Недобрії люде!

Не будете же ви знати,
 Коли смерть вам буде!“

¹⁾ В первописі: „зіму зімувати“. Опроче Р—ий пише скрізь: „зіма“. — А. К.

І сказав Бог, віддалив ся,
 Ходить понад ставом.
 І от сонце спочиває,
 Смеркне незабавом.

XV.

І тумани розлягли ся;
 Закотилось сонце.
 І приходить в село Господь
 Під їдно віконце.
 І поглянув Господь в хату.
 В хаті — як годить ся:
 Не димить убога скалка,
 Каганець блищить ся.
 Сам хазяїн кінець стола
 Сидить в кармазині,
 А сусід стоїть бідняка
 В сірії свитині;
 Бідний плаче і ридає,
 Багач ні словечка:
 Межи¹⁾ ними на ту пору
 Вийшла суперечка.
 Бо убогий і багатий
 Разом поле мали,
 Разом його обробляли,
 Разом засївали.
 І на щастя біднякови
 Поле зародило,

¹⁾ В первописі скрізь: „межі“. — А. К.

А багатому все поле
 Кукілем заплило.
 І відрік ся багач поля —
 Боже, твоя воле! —
 Тай і каже: „Котре гарне,
 То те моє поле“.
 І почалась межи ними
 З того суперечка:
 Бідний просить, бідний молить,
 Багач — ні словечка.
 На остаток ніби змякнув
 І бідному каже:
 „Взавтра нас сам Бог розсудить
 І поля покаже!“

XVI.

Вбогий вийшов, а багатий
 В опівночку саму
 Серед поля убогого
 Викопує яму.
 І садовить у ту яму
 Дитя своє враже
 І соломою вкриває
 І до нього каже:
 — „Гляди-ж, — каже, — як спитаю,
 Чиє сеє поле,
 То ти крикни: ¹⁾ „Твоє власне,
 А бідного голе!“

¹⁾ В рукописі: „крикне“. Таких випадків, що не-наголошене *e* замінюється ся буквою *и*, і навпаки,

А убогий і не знає. —
 Рано повставали,
 Позбирали всю громаду,
 Коло поля стали.
 І багатий ізняв шапку
 І зачав питати:
 „Скажи, Боже: хто тут сїяв?
 Вбогий, чи багатий?“
 — „Нї, не вбогий, а багатий“, —
 Хтось відповідає,
 А тим часом зміж народу
 Господь виступає.
 Виступає й багачови
 Почав говорити:
 „З сего часу син твій буде
 Вічне землю рити“.
 І сказав усе народу,
 І сам віддалив ся.
 А народ у яму глянув, —
 А там кротик рив ся.

XVII.

Вгамували ся багаті
 І не обдирали.
 Лиш не сим, то другим люди
 Бога прогнївляли.

в Руданського дуже багато, і я вже про це згадував вище. Але цїм разом приклад дуже цікавий, бо через те нічим не відріжнюють ся спсоби приказовий і висказовий. — А. К.

Було сьвятенко, неділя;
 Дзвони задзвонили
 І до церкви на молитву
 Кожного будили.

І набожні повставали,
 Як годить ся вмились,
 Надягнули хто що має,
 Богу помолились —
 І на утрені стояли
 В церковці сьвятії...
 Та не так-то воно було
 В їдній хаті злії:

І там рано позбуджались,
 Та роботу мають:
 Їдні — закришку щипають,
 Ті — дрова рубають;
 Господиня їсти варить;
 А господар хати
 Ще до служби пообідав
 Тай пішов орати.

І оре він серед поля,
 На воли гукає,
 Аж Господь іде до него,
 Йому розважає:
 „Що ти робиш, чоловіче?!
 Неділенька, сьвято!“
 — „Таких сьвят“, — плугатар каже,
 „Є в року багато!“

І скарав його Син Божий
 Карою своєю:

Плуг, плугатар і погонич
Щезли під землею.

XVIII.

І прийшов Господь до церкви,
Став народ скликати
І у церкві на амбоні
Людам став казати :

„Я, Ісус Христос, Син Божий,
Кажу, щоб ви знали,
Щоб ви день недільний читили,
Сьвята шанували.

„Щоби в сьвято не рубали,
В полі не орали
І коріння на городах
Своїх не копали.

„Щоби в сьвято не робили
Старі і маліі;
Щоб зараня всі стояли
В церквці сьвятії.

„Бо я дав вам для роботи
Шість днів на неділю,
А седмий¹⁾ день для покою
Й найменшому зіллю.

„Та ще кажу, щоб ви, люди,
Милосердя мали :

¹⁾ „Седмий“ — так у самого Руданського, бо він хотів оцім словянїзмом надати Христовій пррмові більш архаїчності та поважності. На ту саму мету він вклав Ісусови в уста іще слова: „читити“, „наказати“ [се-б то покарати] і псевдоархаїзм: „доч“. — А. К.

Калік, старців не гнушались,
Сиріт пригортали.

„Щоби старших шанували,
Батька й неньку чтили
І, що я лиш вам говорю,
Тее все чинили.

„І як будете ви, люди,
Тее все чинити,
Буде добре вам і дітям
В білім сьвіті жити.

XIX.

„Як не будете чинити
Того, що я кажу,
Буду тяжко вас карати,
Тяжко вас накажу.

„Пущу голод, стануть люди
З голоду влівати.

Пущу помір, стануть люди
Мором умирати.

„Будуть війни між царями,
Межи королями.

Буде сварка, буде бійка
Межи всіма вами.

„Син на батька, доч на неньку
Стануть підійматись.

Як вода, кривля¹⁾ по сьвіті
Буде розливатись.

¹⁾ В чорняку „крівля“, в чистовику „кривля“. Обидва самозвуки правильні, та перша — частійша. — А. К.

„І тогді начнете, люди,
Мене пізнавати!
А як ні, то я ще тяжче
Буду вас карати.

„Стануть громи сильні бити,
І небо блищати,
І град стане зілля ваші
В нивах побивати.

„Злетять птахи, птахи злії,
І будуть літати
І літаючи живих вас
Будуть заїдати,

„Щоб ви, люди, гнів мій знали!
А ви розум майте
І мене до того гніва
Не допроважайте.

„Бути свідками неправди
Тяжко стережіть ся,
Людам кривди не робіте,
Дармо не кленіть ся!“

XX.

Служба Божая кінчилась,
Дзвони залили ся,¹⁾
Люди Богу помолились
Та і розійшли ся.
Розійшли ся і зачали
За обід сідаги.

¹⁾ Росіянізм. „Заливать ся“ значить „ростинати ся“, „голосно і дрібно дзвеніти“. — А. К.

Аж приходить і сам Господь
 До ідної хати,
 І приходить з Петром-Павлом.
 Просять його сісти,
 Просять його за стіл сісти,
 З ними разом їсти.

Сіли вони кінець стола.
 От і борщ подали.
 Стали їсти всі, — і гості
 Кілька ложок взяли.
 За борщем подали кашу
 Тай перепрошають,
 Що на стіл подати більше
 Нічого не мають.

А Бог глянув на полицю:
 — „Що-ж там на полиці?
 Вареники либонь?“ — каже,
 „Або варениці!“²⁾
 — „Де там вони узiali ся?“

Жінка говорила:

„То я вчора пів макітри
 Черенах зловила!“

— „Нехай будуть черепахи!
 Нічого діяти!“ —

І з цим словом поклонив ся
 Тай пішов із хати.

Жінці встидно чогось стало,
 Беруть її страхи.

²⁾ В первописі: „вараниці“. — А. К.

Глиб в макітру, а в макітрі
Справді черепахи!

XXI.

Осінь пройшла й проминула;
Сніжки припадали.
І по селах, як звичайне
Весілля настали.

Хлопці швендали усюди,
Сватались, женились,
І дівчата коло хлопців
Вились, чепурились.³⁾

І багато через зиму
Дівчат завязалось;
Много хлопців-вітрогонів
Захазяювалось.

Та їдно лиш серед зими
По року новому
Було славнеє весілля
У селі їдному.

Чого думка лиш бажала
Спекли, наварили,
І на вечір на багатий
Христа запросили.

І балюють собі гості,
А було немало;
Стали їсти, стали пити, —
Вина їм не стало.

³⁾ Руданський в цім слові раз-у-раз пише не „у“, а „о“: „чепорити ся“. — А. К.

І казав Господь принести
 Води із криниці,
 І побігли за водою
 Жваві молодиці.

І принесли, виливають,
 Аж тут диво сталось :
 Зо всіх відер, кільки було,
 Вино виливалось !

Аж тогді по правді гості
 Всі забалювали,
 І той вечір усі люди
 Багатим назвали.

XXII.

І у нас багатий вечір
 Кожний рік буває,
 І Господь в криницях воду
 В вино претворює.

Лиш не знати в яку пору,
 В якую годину,
 Щоб послати до криниці
 З відрами дівчину.....

Було раз уже пізенько ;
 Каганці згасали,
 А подекуди хрещені
 Вже й позасинпляли.

Лиш в їдній убогій хаті
 Скалочка диміла
 І на лаві при вечері
 Вся сімя сиділа.

І що Господь дав — із'їли;
 Стали воду пити;
 І напились, помолились, —
 Тра начиня мити.

А при хаті на ту пору
 Ні краплі водиці! —
 І дівчина взяла відра,
 Пішла до криниці.

І набрала і приносить,
 В дїжку виливає,
 Коли дивить ся: з відерця
 Вино витікає.

Взяла друге... ні! у другім
 Чистая водиця...
 І убогі вечір мали
 Такий, як годить ся.

XXIII.

Ба ще й друге в світі чудо
 В вечір цей буває:
 Вся худоба між собою
 В північ розмовляє.

Лиш послухати їх мову
 Хто цікавість має,
 Незабаром після того
 Нагле умирає.

Був колись їден цікавий
 Тую мову знати,
 І пішов він під обору
 І став вартувати.

І от віл їден підняв ся,
 Тяженько здихає,
 — „Чого, брате так здихаєш?“
 Другий віл питає.

„Як же-ж мені не здихати?“

Каже той до того :

„Взавтра в яму повеземо
 Господаря свого!“

І почув він, — душа стала

Лиш на волосочку.

Живо в хату: „Жінко! жінко!

Дай білу сорочку!“

Вмив ся, вбрав ся як до смерти,

Богу помолив ся

І ще досвіта, до раня

В труні опинив ся.

Плаче жінка, діти плачуть,

Полежав він добу,

І ті самі воли везли

Його тіло к гробу.

XXIV.

Проминуло неділь з десять,

Може й ще неділя,

Як Христос-Господь заходив

На теє весіля.

І зібрав він тьму народа,

ТЬму неізличиму,

І із ними іде в місто

В місто Русалиму.

І зачали діти з вербів
 Гиллячки ламати,
 І ламати і під ноги
 Господу кидати.

І Господь гиллячки тії
 Всі благословляє,
 На послідок сам нагнув ся,
 Їдну підіймає.

І потрїшав Петра нею
 І став промовляти:

„Ще лиш тиждень, — і великдень
 Ви будете мати!“

І Петро підняв гиллячку
 І Павла став бити,
 Злегка бити і те саме
 Йому говорити.

І зачали і всі люди
 Вербу підіймати,
 Підіймати, злегка битись
 Тай і примовляти:

„Ой верба бє, а не я бю,
 Ще лиш тільки тиждень, —
 І наступить і настане
 В нас сьвятий Великдень!“

XXV.

А тим часом Бог приходить
 Під тесові брами,
 Входить в місто, а у місті
 Аж кишить жидами.

І став Господь їм казати,
Щоби віру мали,
Щоб на нашу сьвяту віру
Всі поприставали.

Лиш „жид жидом“, як той каже:

Віри не змінє
Та ще й кпिति ся поганий
З Господа гадає.

Ніяково й говорити,
Що вони зробили:
Взяли товстую жидівку,
Коритом накрили.

І приводять Христа-Бога,
Прсять угадати:
Що-б за диво під коритом
Мало в них лежати?

А Господь подумав трохи,
Так собі ніби то,
Далі сьміло жидам каже:
„Свиня під коритом!“

Жидова зареготіла,
Вдруг корито зняла,
Аж з під нього не жидівка,
А свиня устала.

І Бог вийшов з Русалими,
Вийшов, іде к морю,
К далекому іде морю,
На високу гору.

XXVI.

А жидова як те море
 Буввани збиває¹⁾):
 Лиш погляне на корито —
 Пейси обриває.

Прийшов рабин їх Кайяфа,
 І той зламав руки:
 „Ловить Христа! берить Христа
 На страшнії муки!“

І гадають вони думу,
 Як його зловити.

Аж являєть ся Іуда
 І став говорити:

„Я всі сховки його знаю,
 Не журить ся, люде,
 І продам його на муки,
 Тільки плата буде!“

— „Якої-ж ти хочеш плати?“ —

Стали всі питати
 І зачали у Іуди
 Христа торгувати.

І на трицять рублів рівно
 Ціну тую збили,
 І прокляті проклятому
 Сріблом відлічили.

І нечистий злую душу
 Ніби маслом маже,

¹⁾ = хвилюєть ся — А. К.

І згорнув Іуда гроші
 І рабину каже :
 „В четвер, рівно в опівночі
 Будьте ви готові,
 А тим часом, добрі люди,
 Будьте ви здорові!“

XXVII.

Матір Божа тогді спала
 На горі Оливні²⁾,
 І над нею сни снувались
 І страшні і дивні.
 І прийшов до неї Господь,
 Став її питати :
 „Ой чи спиш ти, чи ти чуєш,
 Рідна моя мати?“
 — „Ой спала я, милий сину,
 Спала та збудилась,
 І о тобі, все о тобі
 Річ страшная снилась.
 „Виділа я, що ти, Сину,
 У саду молив ся,
 Що в опівночі з жидами
 Іуда явив ся.

²⁾ Себ то „Оливній“. Я вже згадував, що давальний і місцевий падеж приложників жіночого роду раз-у-раз кінчається в Руданського на і, а не на їй (або ще на її). Досі я скрізь зміював закінчення і на їй, а коли тут не змінюю, дак це для риму. — А. К.

„І звязали Тобі, Сину,
Пречистії руки
І повели до Кайяфи
На страшній муки.

„Тебе збили, ізплювали¹⁾,
К стовпу прикували
І вінок терновий сплели
І коронували.

„І із голови Твоїї
Страшно кров спливала,
І плоть Твоя пресьвятая
Як кора спадала.

„А потому, на Голгофті,
До хреста прибили
І ребро Твоє сьвятеє
Копієм пробрили...“

— „Все те правда“, — Господь каже,
„Все те живо²⁾ буде:
Все те маю я терпіти
За мир і за люди!“

XXVIII.

Наступає жильний вечір³⁾,
Сонячко згасає,

¹⁾ = обплювали. — *А. К.*

²⁾ Звичайно у Руданського слово „живо“ значить „швидко, миттю“, але тут певне воно значить „справді“. — *А. К.*

³⁾ Жильний або живний вечір зветь ся страстний четвер. — *А. К.*

І апостолів до себе

Господь зазиває.

І зійшли ся всі дванацять.

Просить Господь сісти

І зачав вечерю тайну

З ними разом їсти.

Повечеряв разом з ними,

Зо всіма простив ся

І пішов від них до саду

І в саду молив ся.

І молив ся, і кровавий

З нього піт котив ся.

І в опівночі з жидами

Іуда явив ся.

І невірнії звязали

Христу-Богу руки

І повели до Кайяфи

На страшнії муки.

Стали бити і плювати,

До стовпа вгували

І на голову пречисту

Тернину наклали.

І струями по всім тілі

Кров Його спливала,

І плоть Його пресвятая

Як кора спадала...

Аж приходить і Іуда.

Як глянув на муки --

Грішми в землю! а сам плаче,

Ходить, ломить руки.

На остаток з того жалю
 Прибігає к лісу
 І у лісі на осиці
 Віддав душу бісу.

XXIX.

А тим часом на Голгофту
 Стали Бога вести
 І звалили хрест на Нього
 І казали нести.

І іде він і несе хрест;
 Силюньки не має:
 Що пройде їднії гони —
 Тай із ніг спадає.

І за брамою звалив ся
 І не може встати.
 Аж несе їден убогий
 Яйця продавати.

І кладе він їх під браму,
 Бога підіймає,
 Підіймає і хрест тяжкий
 Нести помагає.

От і самая Голгофта...
 Вбогий повернув ся,
 Коли гляне: його кошик
 Злотом нагорнув ся!

Та і яйця межи злотом
 Були не пропали,
 Лиш на диво крашанками
 И писанками стали.

І від тогді стали й люди
 Писанки писати
 І в Великдень всіх знакомих
 Ними дарувати.

А тим часом на Голгофті
 Хрест уґрунтували
 І на ньому Христа-Бога
 Страшно розіпняли.
 Розіпняли, руки й ноги
 Цьвяхами прибили
 І ребро Його сьвятеє
 Копієм пробили.

XXX.

Тяжко мучить ся наш Господь,
 Тяжко умирає,
 І із жалю все замовкло,
 Голосу не має.

Тільки горобці погані
 Понад хрест літали,
 І літали, і скакали,
 І „жив-жив!“ кричали.
 Терпів Господь милосердний,
 Далі став казати:
 „Всяку птицю я приймаю,
 Буду доглядати.
 „Горобця лиш не догляну
 І не нагодую
 І нечистому на волю
 Погань ту дарую!“

І узяв їх чорт у руки
 Тай і доглядае
 І на Семена міркамі,
 Всіх переміряе.

Міряе їх в очереті
 І мірчук збирае¹⁾ :
 Їдну міру зоставляе,
 Девять мір пускае.

І від Семена до весни —
 То і діти знають —
 Горобці всі табунами
 По сьвіті літають.

XXXI.

Вмер Господь. А Божа Мати
 Над морем сиділа,
 Над морем Вона сиділа,
 Суху рибу їла.

Аж приходить Петро з Павлом :
 „Вставай, Божа Мати !
 Іди Сина з хреста зняти,
 В гробі поховати“.

Як почула Божа мати —
 Руки заломила
 І сухої половину
 Риби опустила.

¹⁾ Термін мливарський. Мірчуком звуть ся невеличка мірка, якою мельник зачерпує собі борошна з кожної великої міри або з кожного міха, що мелять ся в його млинї. — А. К.

І ожила та пів-риба
 І досі ведеть ся,
 І та риба в нас хрещених
 Камбулою²⁾ зветь ся.
 І устала Божа мати,
 Свого Сина зняла,
 Плащаницею покрила,
 В гріб камінний вклала.
 В гріб уклала і над гробом
 Страшно голосила,
 Доки стража того гробу
 Камнем не закрила.
 Стража камінь привалила,
 Печать приложила
 І край гробу поставала,
 Огонь розложила.
 І у нас часами хлопці
 Тее спомінають
 І в суботу коло церкви
 Огонь розкладають.

XXXII.

От субота і минає,
 Північ наступає.
 Стоїть стража коло гробу,
 Стоїть, не дрімає.

²⁾ Руданський в цім слові пише після „б“ завжди „у“ (не „а“), та в одному місці на те „у“ навіть падає наголос. Див. думу першу, розд. VII. — А. К.

Але тільки за опівніч, —
 Аж печатка рветь ся,
 Камінь з гробу підійняв ся,
 І об землю беть ся.

Засяяло кругом гробу,

Стража утікає,

І Господь наш і Спаситель

З гробу воскресає.

І настав сьвятий Великдень,

Цілая неділя.

Всюди радість, всюди празник

І душі весіля.

І відвідав Господь Матір

І усіх як треба

І на шостій неділі

Возніс ся до неба...

*

*

*

І возніс ся Бог на небо,

А ми тут жиємо,

Та колись і ми на небі

З Господом будемо.

Тільки Богу тра молитись,

Як годить ся, жити

І сьвятую волю Божу

Від душі¹⁾ чинити!

9—12 падолиста 1856-го року.

¹⁾ = щирою душею. — А. К.

Д О Д А Т О К.²⁾

І кінчив дід свої сьпиви,
 Людям поклонив ся,
 Став набожно на колїна,
 Богу помолив ся.

Помолив ся щиро Богу,
 Пішов за народом...

І куди пішов нещасний?

І звідки він родом?

І чия дитина водить?

Що їй її чекає?

Як про камінь край дзвіниці,

Ніхто не гадає!...

Редакторова увага. Опроче цього епілюгу (чи „Додатку“) Руданський повикидав у чистовику ще деякі уривки. Подаю їх на цім місци. Заголовки придумав я сам. — *А. К.*

а) ПЯТНИЦЯ і НЕДІЛЯ.

(Дума друга, розділ 3-ий.)

І от знов Бог на їх кару

Руку підіймає,

І Ной знов за нечистивих

Господа благає.

²⁾ Цього уривку нема в чистовику, — подаємо його з чорновику. Слово „додаток“ треба розуміти у Руданського як „Епілюг“. — *А. К.*

І послухав Господь Ноя :
 Сонце обмиває.¹⁾
 Сонце стало серед неба,
 Гріє і сияє.

Стало тихо. Між хатами
 Звїрина не вила.

Лиш з Недїлею сьвятою
 Пятниця ходила.

І ходила й говорила
 Пятниця сьвятая :

„Кайтесь, люди! наступає
 Годинонька злая.

„Кайтесь, люди, перед Богом,
 Посту не ламайте.

Поломили мої кости, —
 Хоть спочити дайте!...“

Жаль дивитись на ню було :

Як комар, сухая ;

Кожда кістка не цілая,

Лиш душа живая.

А за нею і Недїля

Чуть лиш щор²⁾ ходила,

І на нїї по всім тілі

Рана рану вкрила.

І просила і молила,

Щоби жалість мали :

¹⁾ Бо перед тим сонце було заллялось кровю і потьмарилось, і серед дня по улицях дика звїрина бродила. — *А. К.*

²⁾ = ледві-ледві. — *А. К.*

Щоби в сьвято не робили,
 Тіла³⁾ не рубали.
 Та на рани і на сльози
 Грішні не вважають:
 Сьвяту Пятницю ламають,
 Сьвятенько рубають.

б) СОЛОМОН.

(Дума четверта, розділ 1-ий).

Третій син царя-Давида
 Соломоном звав ся.
 І Бог його сьвятий знає,
 В кого він удав ся.
 Ще на сьвіт він не родив ся —
 Казав правду в очи,
 А родив ся — добре зважив
 Розум весь жіночий.
 Відкупив ся злої смерти
 Від рідної мами
 І життя своє проїхав
 Чужими літами.
 Був пройди сьвіт, все оглянув,
 Знав ся і з кунцями
 І за возів три товару
 Купив розум мами.
 Знав ся добре і на річах,⁴⁾
 Научав громаду,

³⁾ се-б то „її тіла“. — А. К.

⁴⁾ = вмів гарно говорити. — А. К.

І в чім нужда тільки була —
Він давав пораду.

На послідок — з пройдисьвіта
Він царем¹⁾ зробив ся;
Міряв небо, міряв землю;
Над смертю кпив ся.

Розумнійшого не було,
Як цей сьвіт почав ся...

І Бог знає, дé він стільки
Розуму набрав ся!²⁾

¹⁾ У автора „царом“. — А. К

²⁾ Цей уривок попереду був у Руданського 1-им розділом, або й передмовою до думи четвертої („Соломон“), і тут короткими словами подано зміст, чи резюме, ціліснійкої історії про царя-Соломона. Викидаючи цю передмову, Руданський з того самого дає нам пізнати метаморфозу, яка (може й несвідомо) відбула ся в його писательській манері за час від 1856-го року (коли він був написав „Соломона“) до 1859-го року (коли він ту пьесу впорядковував). А саме-іменно от що: розповісти читачеві наперед, про що оповідати меть ся в поемі, це значить ослабити читачеву цікавість і відбити його увагу, і на пр. сучасний романіст ні за що того не зробіть, а навпаки — силувати меть ся мучити і напружувати читачеву цікавість як найбільше. Та не так буває в народнім епосі. Проминаючи вже поеми Гомерові, візьмімо славно-звісний приклад епічності з „Пісні про Нібелюннів“: Зіфрід разом із своїми потайними ворогами Гагеном і Гунтером їде в ліс на полювання, читачева боясть і цікавість збуджуєть ся до найвищої міри, а автор, замість піддержувати її, заздалегідь каже: „і в тім лісі вони Зіф-

в) ВОДОХРЕЩІ ХРИСТОВІ.

(Дума четверта, розділ 9-ий).

Літа плили й ушлювали...
 На трицятім року
 Іде Господь к Іоану,
 Дивному пророку.
 І приходить к Іордану.
 Каже: „Іордане!
 Ти затихни, Іордане,
 Вийди, Іоане!“
 І затихла сьвята річка,
 Хвилями не бродить,
 І із пущі, із діброви
 Іоан виходить.
 І Творець його Предвічний
 Зове, зазиває:
 — „Охрести мене, пророче!“
 Йому промовляє.
 Дивно було Іоану
 Господа видати.

фріда вбють..“ Дак ото й Руданський, як був склав свої „Байки сьвітові“ (1856 року), то спершу був тримав ся епічної манери і написав повищу передмову. А впорядковуючи свої писання (1859 р.), він уже, як бачимо, найсамперед дбає про те, щоб у його оповіданню було як найбільше драматизму. Жертвою його нового писательського способу зробило ся багато поодиноких строф і, між иньшим, увесь цей розділ. — А. К.

Страшно було на Владика
Руку підійняти.

Но тра було йому волю
Божу учинити,
І зачав він в Іордані
Господа хрестити.

І розкрилось небо ясне,
Дух сьвятий злітає,
А із неба в тую пору
Голос промовляє:

„То Бог-син мій наймиліший.
Люди! віру майте
І, як Богови самому,
Свій поклін давайте!...“

Б) Байки світові в людських оповідках.¹⁾

П р и с л і в л я²⁾.

Як писав я в сьпівах³⁾ світові байки⁴⁾, то три річи мав я собі на умі:

¹⁾ Цей рівнобіжний прозаїчний додаток до віршованої поеми написаво і на інакшому папері і інакшим почерком, ніж саму поему; і той почерк — зовсім такий, який був у Руданського в 1859-ім році. Це можна вияснити так, що в Руданського, як віршував він свої „Лірникові думи“ в 1856-ім році, не було під руками ніякісінських етнографічних записів: ті оповідання Вакулині, про котрі він нижче згадує, держалися очевидячки попросту в його пам'яті; і дощиро 1859-ого року, вже по звіршованню „Лірникових дум“, він надумався записати на папері і ті народні перекази, які він звіршував перед трома роками. Перебував Руданський тоді в Петербурзі, записати народні „оповідки“ він міг тільки з своєї пам'яті, а не з живих уст Вакулиних, тим-то дословної точности в цих „оповідках“ шукати не слід. Тільки-ж видно, що Руданський памятав їх дуже добре: бо напр. ті перекази, котрі записано безпосередно з народніх уст у Іванова [„Етнографическое Обзорніе“ 1893-ого року] і у о. Д. Лейкого [„Зоря“ 1895-го року], в основі своїй зовсім не відрізняють ся від записів Руданського. Зрештою, може я й помиляюся: може бути, що Руданський, будши іще на Україні,

Перша — в кожній оповідці затримати силу людської зміслової утвори⁵⁾, а для того кожен оповідку розказати так, як вона мені була розказана.

Друге — відшукати нитку межи тими різними уривками, котрі мені то сям, то там удалось позбирати і, наскільки можна, споїти в їдну сьпіву.

Третє — дати певний склад⁶⁾ для тих хибких народних оповідань, для котрих⁷⁾ народ не придбав іще складу і може й не придбати ме.

І певно, що хто тільки чув коли від людей тії оповідки, то й по їдних сьпівах

мав звичай записувати від народа всякі етнографічні материяли, а в 1859-ім році він їх попросту переписав ув одну збірку. Та спеціалісти-етнографи самі побачать далі, що оцей другий здогад менче ймовірний. — *А. К.*

²⁾ Слово „преслівля“, перероблене із старого „предисловіє“, значить: „передмова“. — *А. К.*

³⁾ „В сьпівах“ = „віршами“. — *А. К.*

⁴⁾ „Сьвітовії байки“ є очевидички найближчий переклад російського виразу: „міровья сказанія“. — *А. К.*

⁵⁾ = „народної творчости“. — *А. К.*

⁶⁾ Дібрати підхожу віршовану форму. Ми бачили, що такою підхожою формою для віршування народніх переказів автор вважав коломийку. „Сьвітовії байки в сьпівах“ писано метром коломийковим. — *А. К.*

⁷⁾ В первописі: „котрих“. — *А. К.*

завважить, наскільки я витримав свою не-легку задумку. Але сьвятий тее знає, чи ба-гато в нас таких найдеть ся! На наше не-щастя наші молодії паничі, іще з того часу, як перший раз заглянуть у школу, уже на-чинають забувати і свою мову і своїх людей. І то ще добре, як котрий скінчивши школи і натягнувши чужий жупан, занесе з собою на чужий край кілька рідних пісень, а то звичайне з них виходить ні родині сьвічка, ні Москві огарок. А все таки надіюсь, що хто-небудь і із таких захоче дати голос на мої „Сьвітовії сьпиви“, — ото я для них і прикладаю сі людські оповідки.

Поділив я їх на три⁸⁾ частки.

Перша, доволі спійна⁹⁾ частка, розка-зана мені хомутинецьким¹⁰⁾ бурлаком Ваку-люю, — ото я й назвав її: „оповідки Ва-кули“.

Друга — то уривки, котрі я чув не разом; їх я і назвав „Збірками“.

Третя — ходить писаною по руках не тільки у нас, але і в Польщі і в Москів-щині і називаєть ся. „Сон Богородиці“. Скла-

8) Ще варто було-б додати й четверту: для коляд; але я думаю, що кождий їх знає, принаймні хоч початок. — *Увага Руданського.*

9) „Спійний“, польське sprojny = „зв'язний“, „суцільний“. — *А. К.*

10) Хомутинці — село в Винницькім повіті. — *Увага Руданського.*

лась вона, як видно з мови, у нас¹¹⁾ і замикає в собі¹²⁾ три листи: іден — „Сон Богородиці“, другий — „науку Божу“, третій — „пятниця“, — ото-ж я й назвав її листами.

I.

ОПОВІДКИ ВАКУЛИ.

1. Земля.¹³⁾

Ото як задумав Господь сотворити сьвіт, то і говорить до найстаршого ангела Сатанаїла:

— „А що, — каже, — Архангеле мій, ходім творити сьвіт!“

— „То ходім, Боже!“ — каже Сатанаїл.

Ото вони й пішли над море, а море таке темне-темне, — сказано безодня! Ото Бог і каже до Сатанаїла:

¹¹⁾ У нас попросту переклад, а „Сни Богородичині“ є й на заході. — *А. К.*

¹²⁾ = містить. — *А. К.*

¹³⁾ Наша байка за початок землі подібна до байки турецької за початок чоловіка. Турки кажуть, що як Господь хотів сотворити чоловіка, то послав під воду за землею Архангела Уріїла, але Уріїл два рази не хотів виносити землі, бо йому жалко було, що буде на сьвіті таке нещасне творіння, як чоловік. Дуже може бути, що наші перейняли її у Кримців і тільки надали свою утвору. — *Увага Руданського.* [До нас космогонічні дуалістичні перекази перейшли з давньої Болгарії, і вони богумильські. А до Турків такі перекази прийшли через іслам. — *А. К.*]

— „Бачиш, — каже, — оттую безодню?“

— „Бачу, Боже!“

— „Іди-ж, — каже, — у тую безодню на самеє дно, та достань мені жменю піску. Гляди-жь тільки, як будеш брати, то скажи про себе:¹⁴⁾ „Беру тебе, земле, на імя Господнє“.

— „Добре, Боже!“

Впірнув Сатанаїл у самую безодню над самий пісок тай заздрісно йому стало. — „Ні, — каже, — Боже! приточу я і своє імя; нехай буде разом і твоє і моє“. І бере він той пісок тай каже: „Беру тебе, земле на імя Господнє і своє!“

Сказав — сказав. Прийшло ся виносити, а вода йому той пісок так і ізмиває. Той так затискає жменю, але дє вже Бога ошукати! Заким вигулькнув із моря, так того піску як не було: геть вода змила!

— „Не хитри, Сатанаїле, — каже Бог, — іди знову, та не приточуй свого імя!“

Пішов знову Сатанаїл, але чорт чортом, — знову примовляє: „Беру тебе, земле, на імя Господнє і своє“; — і знову піску не стало.

Аж за третім разом сказав уже Сатанаїл: „Беру тебе, земле, на імя Господнє“, — і ото уже несе тай і не стискає:

¹⁴⁾ = до себе. — А. К.

так і несе на долоні, щоб-то вода змила. Але дармо: як набрав повну руку, то так і виніс до Бога.

І узяв Господь той пісок, ходить по морі тай розсіває. А Сатанаїл давай облизувати руки: „Хоч трохи, — думає, — сховаю для себе, а потім — (думає собі) — землю збудую!“ Ото Господь розсіяв.

— „А що, — каже, — Сатанаїле? нема більше?“

— „А нема, Боже!“

— „То тра благословити!“ — каже Господь тай благословить землю на всі штири часті¹⁵⁾. І як поблагословив, так тая земля і зачала рости.

Ото росте земля, а тая, що у того в роті, і собі росте. Далі так розросла ся, що і губу розпирає. Бог і каже: „Плюй, Сатанаїле!“ — Той і зачав плювати та харкати; то де плював, то там виростали гори, а де харкав, то там — скали... От через тото у нас земля нерівна! Воно ще кажуть, що ніби то ті скали та гори Бог знає доки-б росли, а то Петро та Павло, як заклили їх, то вони вже і не ростуть.

А ото вже Господь і каже до Сатанаїла: „Тепер“ — каже — „Сатанаїле, тіль-

¹⁵⁾ В первописі скрізь: „штири часті“. — А. К.

во-б посьвятити землю. Але нехай вона собі росте, а ми відпочиньмо “

— „А добре Боже!“ — каже Сатанайл.

І лягли вони спочивати. Господь спить, а Сатанайл і думає утопити Бога, щоб землю забрати. І ото підняв Його, тай біжить до моря. Спершу на полудень, — біжить тай біжить, а моря нема; вдарив ся на північ — і там не видати: побивав ся на всі штири части сьвіта — нігде нема моря: звісно, земля уже так розросла ся, що в самеє небо уперла краями; тай де вже там теє море! Бачить він, що нічого не вдіє, — несе Бога на те саме місце, тай сам коло него лягає.

Полежав трохи тай будить Бога: „Вставьй“, каже, „Боже, — землю сьвятити“.

А Бог йому й каже:

— „Не журись Сатанайле! земля моя сьвячена! Осьвятив я її сеї ночі на всі штири боки!“

2. Ч о л о в і к.

Чоловіка, кажуть, виліпив Господь з глини і дав йому зовсім свою сьвятую постать; на біду тільки оставалось¹⁶⁾ іще жменя глини. Де її подіти? Господь і приліпив межі ногами, а з тої жмені і зробилось грішнее тіло, тай

¹⁶⁾ „Оставалось жменя“ так у самого автора. —
А. К.

згубило чоловіка. Бо як би не воно, любенько жив би собі Гадам у раю, а то ні! Прожив день тай засумовав ся: сказано, надійшла грішная думка. Але Господь все таки не хоче дати йому жінки: „Лучче“, думає собі, „дам я йому приятеля; приятель все таки лучче, як жінка.“ Ото й говорить до чоловіка:

— „Не сумуй, Гадаме! Стане чого хочеш! Вмочи в росу мізинній палець тай стріпни перед собою. — то й приятель буде! Гляди-ж тільки — Господь каже — не тріпай позад себе!“

А Гадам — чи забув ся, чи що: вмочив цілу руку, та як стріпне на відворіть! так і з'явилось пять чортяків. Глянув Гадам — та у ноги!¹⁷⁾ А чортяки давай пазюри мачати та тріпати позад себе. То такого-ж то їх намножилось, що аж небо тріщало. Оттак і темер жиди роблять. Жид несявіра ні защо не обітре рук по-християнській, а непременно на відворіть мокрими руками¹⁸⁾.

Поглянув Господь, якого лиха наробив Гадам, тай казав своїм Ангелам увсіх чортів

¹⁷⁾ = на втеки. — А. К.

¹⁸⁾ Треба дивувати ся родючому зміслови нашого люду. Який-небудь жидівський звичай і не то що звичай, а тільки може неохота мочити рушник наумила його довести початок чортів аждо Гадама. — *Увага Руданського.*

із неба позганяти. То як посипались із неба ті чорти, то де котрий Бога спомянув, то там і остав ся: котрий на небі — на небі зостав ся, котрий на землі — на землі остав ся, а котрий у повітрі — в повітрі зостав ся.

Але усе чорти чортами. Ті, щó на землі, підтывають чоловіка. Ті, щó під небом, дробчатъ ся з Богом; за то їх Господь побиває своїм громом. Буває так, що чорт сховаєть ся часами за христянина, то Господь і христянина убиває громом, але за то йому гріхи відпускає; а часами чорт ховаєть ся в землю, то громова стріла і в землі його побиває, але через сім літ громова стріла виходить із землі і кажуть, що вона помагає від кольки. А ті чортяки, щó на самім небі, ті кожного вечера сьвітять на небі свої смолянні сьвічки; але Ангели ходять з мечами тай зганяють їх із неба. І летить чорт із неба як ясна пасмужка, і скілько раз христянин скаже „амінь“ — на стілько сажнів він залітає в землю, а як часами ніхто не скаже, то він по землі так і розіллеть ся смолою.

3. Ж і н к а.

Ото Господь ізнов приходить до Гадама тай каже:

— „А що, Гадаме? Либонь тобі жінки треба?“

Гадам поглянув, тільки облизав ся.

— „Та вже нічого з тобою робити.“ — каже Господь: „треба тобі і жінку дати!“

І наслав на него сон, виламав у него ліве ребро, а з того ребра і стала ся жінка. І не натішив ся Гадам, як побачив жінку; але живо переконав ся, що де чорт не може, там бабу пішле. Там десь у раю були такі яблука, що Бог наказав їх їсти. Жінка, як заглянула, то й причепила ся до чоловіка: „дай та дай!“ Гадам і каже, що не можна; а вона: „То так ти мене, каже, любиш, що жалуєш і яблучка для мене!“ Гадам і каже: „Їж уже, коли хочеш, тільки хоч мене до гріху не доведь!“ Але де вже жінка та до чого не доведе! Як із'їла сама, так і зачала припрошати чоловіка; що ни відмовляв ся, ані способу! Ото вже їсть і чоловік. Тільки що ковтає, аж надходить Господь! Так тее яблуко в горлі і осталося, — і тепер воно на горлі у всякого чоловіка¹⁹⁾.

¹⁹⁾ Дивно, що й німецькі вчені назвали тую гулю „*rotum Adami*“ — *Увага Руданського*. [Автор жив за тих часів, коли про всі утвори народньої словестности думали, що вони всі оригінальні та що вони виходять із фантазії самісїнького люду так само, як павучиння виходить із тіла павукового. Тепер, по тих значних успіхах, які зробив фольклор, вже навіть шкільна дитина знає, що дуже багато своїх переказів кожен народ не витворєе самостійно, а позичає від других народів, иноді навіть

Подивив ся Господь і зараз дає Гадамови заступ, лопату і жменю насіння, тай каже до него :

— „Оттак Гадаме: не хотїв-їсь шануватись, так тепер кровавим потом іди доробляти ся хліба!“

Тай вигнав його із раю аж на саму землю.

шляхом письменским. Але тоді, як писав свої „Світові байки“ Руданський, не було ще й мови про те, що народ може звідкилясь позичати свої перекази: думало ся, що епос кожного народу є його національний виріб. Коли явесьь зовсім однакове оповідання стрічали не в одного, а в декількох народів, то дивили ся, чи не споріднені ті народи; і от, напр., у арийських народів схожість їхніх оповідань вияснялась так, що, мовляв, згадані сповідання мають бути відгомонам стародавньої спільної арийської мітольоїї. Коли-ж бувало так, що про арийську мітольоїю не можна було ніяким способом навіть мову заводити, то тоді люди тільки дивувались на те, — казали (от як і Руданський про „*romum Adami*“), що це — „дивно“. Нам тепер коли що й здасть ся справді дивним і може навіть комічним, дак іменно те, що Руданський міг вірити, буцім усі оті його „Світові байки“ — щиро-українські діти, а не міжнародні заблуди. Та ми виправдувати мєм Руданського, коли пам'ятати мєм, що порівнююча метода в етнографії — річ доволі нова. Драгоманову ще в 1873-ім році на з'їзді археологів в Києві казали деякі люди, що порівнююча метода є пламба по океану безбережному. Костомарів византийські оповідання про зьвірів та поросль вважав за українські. Тим-то не дуже дивуймо ся Руданському, коли він шукає найщирішого українїзму в оповіданнях про

4. „Боже помагай!“

Вразив ся Гадам, що Господь вигнав його з раю; — копає землю, тай не каже: „Боже помагай!“ А чорт тому й радий: що Гадам скопає за день, то він у ночі й поперевертає до гори травою. Гадам копає на другім полі: він то думає, що поле йому винно; копає тай копає, а рано гляне, а його поле ізнов зеленіє як не копане! Бив ся він бідний та побивав ся, далі здихнув до Господа Бога тай каже: „Господи Боже! допоможи мені!“ То так тая земля, що він її копав, раптом і зачорніла. І помолив ся Гадам Богу тай зачав засівати.

5. К о н я к а.

Ото засіяв Гадам, запряг ся в борону тай волочить. І так-то йому тяжко тую борону тягнути, а чорт із заду сидить на бороні тай сьмієть...

Адама, про Соломона, коли він хвалить український народ за гарно вигадану смерть Соломонову (а те оповідання інтернаціональне!), або коли наївно догадуєть ся, що допотопний птах-носорожець загинув ніде инде, як саме-іменно на українськім Поділлю, коло Нових Голендр (див ч. 8). Та Руданський був ще настільки самостійний, що хоч навпомацьки, а вже до чоґось доміркував ся: він (правда, дуже несьміливо) поставив один раз питання, чи не могли часом на Українців впливати чужі люди, Турки. — А. К.]

І поглянув Господь тай каже до свого Ангела:

— „Бачиш, — каже — того чорта на Гадамовій бороні!“

— „Бачу“, — каже.

— „Іди-ж, — каже, — та зроби з того чорта коняку для Гадама!“

Ото Ангел і пішов, та як закинув на чорта обротъ, то так з него і стала ся коняка. Тоді Ангел і каже до Гадама:

— „Розпрягай ся, чоловіче, та запрягай коня! Господь дає тобі худобину!“

Ото з тої коняки і почали ся наші коні.²⁰⁾

6. С м е р т ь

Живе собі Гадам. Ото вже його Господь і діточками поблагословив; така-то йому втіхата радість, що здаєть ся вічне хотів би жити; а до того ще й здоровля йому служило. Ото й говорить Гадам до Бога:

— „Боже, Боже! не умру я, бо я сильний чоловік!“

²⁰⁾ Як видно, то наші люди не дуже прихильні до коня. В їхніх оповідках кінь почав ся з чорта; по конях чорти їздять. Коня проклинає і Божа мати [див. Збірки 9]. В їхніх приповідках „кінь ворог християнина“; в їх господарстві коні тож само не певні. Ідні тільки козаки дивились на коня, як на свого вірного товариша. — *Увага Руданського.*

— „Сильний ти, сильний“, — говорить йому Бог, — „а все таки умерти мусиш! Заболить тебе голова, защемлять руки, заломить тобі ноги, і ти таки умреш“.

Не вірив Гадам, поки був молодий, а прийшла пора — мусів повірити. Розболілась голова, розщемілись кості, — сказано у старого. Бачить Гадам, що недалеко до смерті тай каже до свого сина:

— „Сину, — каже, — сину! Піди, — каже, — до раю та принеси мені звідти золотого яблучка; бо отсе вже находити на мене остатня година!“

Пішов син до раю, але замість яблучка приніс тільки прута, що Бог Гадама вигнав із раю. Гадам і казав зробити з него три обручі і положити на голову. Але де вже від смерті та що pomoже? Воно-то голова ніби й перестала боліти, а вмерти все таки вмер. І як умер він з тими обручами, так його з ними і поховали, і ото з тих обручів і виросло три дерева: кинарис, кедрина і треблаженне дерево.²¹⁾

7. Х р е с т.

Ще за треблаженне дерево кажуть, що Матер божа з Спасителем їдного часу спіткнулась на него, тай сказала з переляку:

²¹⁾ Як видно, то се з тих книжок, що церква їх не щиро приймає, [= апокрифів. — А. К], тільки наша людська утворя змінила це. — Увага Рубанського.

— „О треблаженнеє древо! на тобі син мій розіпнеть ся!“²²⁾ А син і промовив: „Правда, моя мати!“ І справді! скільки послі хрестів ни підбирали, на жаднім не могли його розіпняти, а тільки на їднім треблаженнім дереві, котре ще тогді, як росло, мало вигляд хреста²³⁾.

8. П о т о п.

Їдного часу задумав Господь затопити землю і витопити всіх людей, які тільки були, тай каже до їдного сьвятого чоловіка: „Роби ти, — каже, — корабель, сьвятий чоловіче, бо я хочу землю затопити!...“ От той чоло-

²²⁾ Запевне, що ції слова люди прийняли з церковної пісні: „О треблаженное древо, на немъ же распя ся Христосъ, царь и Господь“. — *Увага Руданського.*

²³⁾ Хто памить народню мову, той зараз побачить, що фразу з такою конструкцією, як „мало вигляд хреста“, не міг Руданський записати безпосередно з народніх уст, бо жадеа селянин так не скаже. Це буде ще одним доводом для моєї думки, яку я висказав був вище, а саме — що Руданський написав прозаїчні „Сьвітовії байки“ просто з памяти. До цього доводу додаю іще один: в оцім розділі (як і в багатьох других) є на рукопису Руданського чимало власноручних виправок, замазувань, замін одвого слова другим, взагалі стилістичних виправок. Якби текст оціх „Сьвітових байок“ був записаний до словно від народа, то Руданський був би поводив ся з ним запевне обережнійш і не зважував ся-б переробляти. — *А. К.*

вік і зачав робити корабель: теше стовпи, пилить дошки, — сказано, щоб усе до міри було. А чорт, як на збитки, прийде у ночі тай усю його працю переробить не до міри: там надрубає, там надпилить, там переструже, так-що ані способу разом поскладати. А чоловік бідний нічого й не знає: все теше тай теше, а тих і не зміряє...

Аж Господь ізнов говорить до нього: — „Складай, праведниче, корабель! ввавтра потоп буде!“

Ото і кидає він тісати та пилити, зачинає складати... Але що візьме — увсе не до міри: то тонке, а то коротке... Що тут робити у сьвітї Божому? — а ввавтра потоп! Заламав він руки, тай стоїть над дошками. А Бог йому говорить з неба:

— „Не жури ся, чоловіче мій! Що довше, те стули, і буде коротке, а що коротке — натягни, то й буде довге, — та кінчай живо корабель, бо узавтра потоп!“

Тільки скінчив він корабель, аж земля і зачала в морі потонати. Злітають ся пташки, збігають ся звірі, а той відбирає зі всякого по парі і впускає в корабель; їден тільки сильний птах носорожець не хотів іти в корабель; за то його і покарав Господь, щоб він не гордів зі своєї сили...

Ото упірнула земля. Пливає корабель, пливає і носорожець, а птахи, бідні птахи,

так і кричать, так і б'ють ся в повітрі! Уже бідні і із сили спадають, нігде відпочити, — а носорожець пливає собі, і ріг його як віха сторчить над водою. От ті птахи і сідають на той ріг, сідають тай сідають, а носорожець тримає. Далі не витримав тай так і впірнув головою в воду. Птахи позлітали тай знову сідають, а носорожець ізнов в воду головою. І злітали і сідали аж поки зівсім не втопили носорожця. Ото-ж то тепер і пропали носорожці з корінням і насінням²⁴).

9. Цар Давид.

Давид — то був собі такий цар. І добрий то, кажуть, був цар, та тільки не християнин²⁵). Отож то Господь і задумав його до путя привести, нарядив ся купцем тай приїзджає до Давида купувати палац. А палац у Давида був такий, що не було кращого в цілім світі.

Ото купець і каже до Давида.

— „А що, каже, Цару Давиде! Не можна у тебе палац торгувати?“

²⁴) Доля носорожця чи не доля може того нещасного птаха (*Dinovius Oven*), котрого грубі кості находять в Нових Голендрах. — *Увага Руданського.*

²⁵) Слово „християнин“ у нас теє значить, що і праведний чоловік; і тут запевне треба розуміти не те, щоб Давид був не хрещаний, а те що він не так жив, як повинен був жити правдивий чоловік. — *Увага Руданського.*

— „А чому не можна? — каже Давид, — та тільки не знаю, чи будемо сватами!“

— „Або чом?“

— „А так, — каже, — купче чужоземний! Коли маєш стільки злата, що всі мої люди наберуться і скажуть, що вони довільні, то палац твій, а ні — то й не думай!“

— „А добре, — каже, — Цару Давиде! Вели збирати народ!“

Зібрався народ із цілого царства; купець і веде його до ідної гори, і як поблагословив купець тую гору, то так вона злота і розсипалась перед ними. Кинулися люди до того злата, набирали стільки, скільки хто здужав підійняти. Ото купець їх і питає.

— „Що-ж ви, люди? довільні?“

— „Довільні! довільні!“ — закричали люди та й усі розійшлися.

— „А що Давиде, — говорить купець: — Не програв-їсь, може!“

— „Не дуже й програв! — каже Давид: — моя земля, то моє й золото.“

— „Та чия хата, того і правда, — каже купець, — а все таки треба, щоби хто нас розсудив.“

— „А хто-ж нас розсудить? — питає Давид.“

— „Та про тебе не журися! — каже купець. — Єсть на світі такі люди, у ко-

трих обидва ми рівні. Ходімо на цвинтар, там нас розсудять умерлії.“

— „То ходімо, купче!“ — каже Давид.

От вони й пішли на цвинтар. Приходять, а купець і каже:

„Правдиві люди! люди умерлії! встаньте, люди, та розсудіть мене з царом Давидом!“

А вмерці повставали, унали купцеви до ніг таї сказали:

„Правдивий Боже! не нам Тебе судити, а Тобі судити нас на вторім пришествії!“

Аж тогді пізнав Давид, з ким судив ся, і з того часу став христянином. Все бувало тільки й робив, що писав сьвятії пісні та грав їх на гуслях. І писав він таї писав; і як списав уже цілую книгу, то і розрізав листи таї кинув на море. Ті листи, котрі були не сьвяті, то ті потонули, а ті, щó були сьвятії, ті пливали по морі. Ото ангели і зібрали тії листи таї понесли до Бога, а Бог їх перечитав таї казав передати людям. От звідки-то почались наша Псавтир.

10. С о л о м о н.

Повненька була Соломонова мати, як приходить до неї їдна пані і просить ся сховати від пана. Цариця сховала, а тут незабаром приходить і пан таї питає цариці:

— „Чи не було, — каже, — мої жінки у ясної цариці?“

— „Ні не було!“ — каже цариця. А з неї Соломон і промовляє:

— „Не слухай, — каже, — мої мами; бо і мама така сама, як і твоя жінка!“

Такий то був Соломон іще Бог знає де!

А як родився на сьвіт, то йому іще і трох літ не було, а він уже важив жіночий розум. Зробив ваги, повішав на брамі, кладе на їдну шальку мамин чепець, а на другу женського клоча²⁶⁾ тай реготить, аж качається, що клоча перетягає.

Аж приходить мама.

— „А чого, — питає, — сьмієш ся так, сину?“

— „Та як же не сьміятись? — каже Соломон, — коли жіночий розум не варт і жмені клоча!“

Закипіла мама. — „Почекай же, каже, погане песеня! Я-ж тебе запрачу!“ — І сей-час казала слугам завести його в лїс, убити, а її на знак принести його серце і мізиній палець.

Взяли його слуги тай ведуть в лїс, а Соломон і почав слугам говорити:

²⁶⁾ Тут я змінив Вакулинї слова, бо дуже були твердії. — *Увага Руданського.* [Яке слово було в Вакули, диви „Этнографическое Обзорѣніе“ 1893 року, книжка XVIII, ст. 88. — А. К.]

— „Не вбивайте, — каже, — мене, добрі слуги! Дайте мені хоч трохи ще пожити на білому світі! Відріжте палець, без нього я обійдусь, а серце вийміть у собаки тай занесіть до мами! Вона не пізнає!“

Ото слуги і послухали Соломона: врізали йому мізиний палець, а серце взяли у собаки тай понесли до цариці, а Соломона пустили жити.

Але що вже та помагало Соломонови, коли йому й так назначано було тільки три роки жити!²⁷⁾

Сів бідний Соломон тай плаче, а святі з неба дивлять ся тай собі плачуть: „Де то вже такій розумній дитині тай не дати жити!“ От вони і просять Бога, щоб Бог позволив йому хоч трохи ще прожити. Ублагав ся Господь тай каже до Святих:

— „Коли вам так хочеть ся, щоб Соломон прожив іще на світі, то ідіть ви на землю, та просіть людей, щоб йому своїх літ уділили!“

Ото святії і зійшли на землю. Ходять, просять, — ніхто не уступає²⁸⁾, аж приходять до одної старої баби, що вже сто літ прожила, а ще сто літ прожити мала.

²⁷⁾ Про три зорі на небі, за які оповідаєть ся в віршованій частині і які віщували Соломонови тільки три роки живота, тут нема і згадки. — А. К.

²⁸⁾ = згоджуєть ся. — А. К.

-- „Бабуню, — кажуть, — змилуй ся над Соломоном, уділи йому хоч пів копи своїх літ.“

Ото баба послухала їх, тай уділила, а Соломон зачав жити бабиними літами.

Підріс уже Соломон порядно тай думає поїхати в гості до цариці. Вибрав такий час, що царя не було в дома, нарядив ся купцем тай їде до цариці.

Приїзджає, показує товари, але май бути він сам цариці подобав ся, бо що-йно тільки покаже, все то цариці до сподоби. Ото вона й питає.

— „А що хочеш, купче молодий, за тії товари?“

— „Та нічого, царице, — каже купець, — хіба дівчину на нічку.“

— „Добре, купчику! — каже цариця: — зоставай ся-ж ночувати!“

Ото спить собі купець на царській перині, а цариця й посилає йому дівчину. Купець оглянув, відсилає назад тай каже: „велика!“ Цариця посилає другу, — купець подивив ся і ту відсилає: каже, що маленька! От цариця їде сама тай лягає коло него. Догадав ся купець, кладе руку на груди тай говорить: „Се тії дуди, що я в нії грав!“ — потім на природу, тай промовив: „А се тії брами, що я ними виходив!“

Більше для Соломона не треба було нічого. І тільки мати заснула, він устав тай виписав на стіні: „Правда, що жіночий розум не варт жмені ключа, коли рідная мати з своїм сином спала.“²⁹⁾

Написав — тай поїхав.

А тим часом приїхав і цар; прочитав тай пізнав, що то вже Соломонова справка, та задумує його відпитати. Ото робить він золотого плуга тай посилає його возити по всім світі і записувати, скільки хто буде за того плуга давати.

Повезли слуги того плуга, возили тай возили, ніхто не цїнив менше тисячі червоних. Ото вже вони повертають ся до дому, аж здибають пастуха; пастух сидить собі тай жвакує хліб. Ото вони його насьпішки й запитали:

— „Як думаєш, парубче? чи багато варт отсей плужок?“

А парубок устав, подивив ся на того плужка тай каже:

— „Гнівайтесь не гнівайтесь, а я вам правду скажу, що як в маю не буде ні каплі дошу, то він не варт і цього куска хліба, що я доїдаю!“

Записали вони і сеє тай поїхали до дому. Цар їх і питає:

²⁹⁾ Сяя пригода щось ніби подібна до пригоди Авесалома з Давидовими жінками. — *Увага Рудакського.*

— „А що, люди: як там цінили мого плуга?“

— „Та всі добре, Богу дякувати! їден тільки, — кажуть, — убогий пастух не цінив його і за кавалок хліба, як тільки в маю дощу не буде“.

— „Правду-ж він казав, добрії люди, і то не пастух: то син мій Соломон... Шукайте його!“

Пішли слуги шукати; шукали, шукали тай не найшли.

Видумує Давид другу штуку. Видає баль і спронує людей з цілого світа. Ото й позбирались люди, посідали за столи; страва то усе така добірная, тільки-б поживати, а тут не можна, бо у кожного ложка на два локті³⁰⁾.

Сидять гості над тою стравою тай куняють. Вже й цареви докучило дивити ся на них і пішов він на часок до цариці, аж показав ся Соломон:

— „А чом, — каже, — люди, не їсте?“

— „Та як же-ж тут їсти, — заговорили люди, — коли ложки такі прокляті?“

— „То годуйтеь, як діти, ложками через стіл!“

³⁰⁾ Говорять декотрі, що ніби то й король, чули вони, робив колись таку штуку козакам, але не знати, хто у кого вчив ся: чи король у Давида, чи Давид у короля. — *Увага Руданського.*

Послухали люди тай стали годуватись. Приходить цар, — увсі їдять. Роспитав ся, — йому й кажуть, що так і так було. За Соломоном, — але його поминай як звали!

То так і умер Давид і не відпитав Соломона. І як умер Давид, то Соломон став на його царство; і як став на царство, то і задумав ізміряти небо.

Зробив собі такого круга³¹⁾ тай став підійматись до неба.

Ото вже підняв ся у самую хмару, аж сьв. Петро³²⁾ ходить у хмарі тай до него каже:

— „Стань, Соломоне! тут твоя границя! а то далі як підеш, то і не вернеш ся.³³⁾“

³¹⁾ Бог його знає, що то за круг. Чи не нагадка то за наші клубольоти (аеростати)? — *Увага Руданського.*

³²⁾ В сьпівах я замінив сьв. Петра голубом. Нічого не шкодить, що голуб говорить як чоловік, бо далі почуємо, що і раки говорять з Соломоном. Може бути, що народ наш має Соломона за такого премудрого, що для него звісна й нелюдська мова. — *Увага Руданського.*

³³⁾ Чи-ж не пригадують нам ції слова тої земної грані, за котрою земля тратить свою силу тяготіння. — *Увага Руданського.* [Виходить, що на думку Руданського наш простий народ міг знати про Нютонів закон тяготіння (гравітації) без Нютової помочі і може іще задовго перед Нютоном. Якби хтось сказав нам таке отепер, то ми могли-б принаймні осьміхнутись, але-ж що до Руданського — то не треба тратити з очий історичної перспективи, а

Повертай ся назад тай диви ся добре! під тобою буде синєє поле і чорнєє пятно; не спускай ся на синє, а спускай ся на чорнє: чорнє — то земля, а синє — то море!

в такім разі нічого комічного в його догадці не знайдець ся. Тоді, як писав Руданський, розсвітала в Росії гаряча, незабутня епоха великих реформ, славна епоха визволу мужиків-кріпаків з панської неволі; благородне, ідеальне мужиколюбство обгорнуло тоді всіх; інтелігенція, соромлячись колишнього презирства до простого люду, тепер переймалась ентузіазмом до нього; наївна, але високо-благородна щира віра в „народній розум“ і в його велич захопила всіх націоналів чи то великоруських, чи наших; проф. Огоновський нічогосінько не переборщив, коли казав (в І. т. „Історія лит. рускої“), що „письменні люде йшли мѣжъ людъ неписьменный учитись вѣдъ него поезіи, філософіи, етнографіи.“. Всі тоді непохитно вірували, що природвий геній руського народу сам собою, без науки, без „Німців вузлуватих“ може дійти до найвищих научних істин, бо, сказано:

„. . . можетъ собственныхъ Платоновъ
И быстрыхъ разумомъ Невтоновъ
Россійская земля раждать.“

Тим-то й Руданський міг „ничтоже сумня ся“, шукати в народі „Невтонових“ знаттів про земне тяготінне. І він не зостав ся без аналогії: адже-ж великоруські славянофіли, вже й пізнійше, серйозно казали, що велико-русський богатир Святогор є „русскій Архимедь“. А в 1890-ім році наш проф. Огоновський, хоч правда про руських Архімедів та Нютонів не казав нічого, та казав, що „у народа руского можна ачей навчитись філософіи“. („Моему критикови“, Львів 1890, ст. 31). — А. К.]

Спустив ся Соломон тай думає собі: „Незміряв я неба, — хоч зміряю море! І ото зробив шклянну хату, сів у нюю тай казав себе на мірянім ланцуху спускати в море. Ото вже його спускають тай спускають, аж лізе морський рак; а морські раки такі-такі здорові, що два чоловіки на собі потягнуть. Ото і каже він до Соломона:

— „Соломоне, Соломоне! не зміряєш ти моря! Двадцять літ шукав я колись дна тай то не найшов, а тобі, Соломоне, його не видати! Повертай ся ти назад, бо й то може бути, що який-небудь молодий рак клешнями тобі ланцух перетне!“

Послухав Соломон тай вийшов із моря. А тут йому уже й небагато жити оставалось.

Ото й думає Соломон, як би йому утікти від смерти. Дочув ся він, що десь то є на білім сьвіті безсмертная гора, тай став до неї доставатись.

А під тою горою жили черці та монастирі будували. Ото Господь і каже тим черцям:

— „Покидайте всю роботу та робіте гріб і домовину! До вас їде премудрий Соломон умирати!“

Ото вони роблять і гріб і домовину, аж надходить Соломон:

— „А що ви, люди, робите?“ — питає. А вони і кажуть:

— „Грїб на Соломона.“

Почув Соломон, — крути не верти, а треба вмерти.

— „А маєте-ж ви міру?“ — питає їх.

— „Нї, не маєм!“ — кажуть черці.

— „То берїть міру з мене: він такий, як я“, — каже Соломон.

Взяли черці з него міру, збили домовину, по домовинї припустили й грїб, а Соломон і каже:

— „А ну чекайте, я змїряю домовину!“

Положив ся в домовину...

— „Ну! — каже, — до міри!... а впустить в яму!“

Впустили в яму.

— „Тепер засинайте, — каже Соломон: — а Соломона вам не треба ждати, бо я сам Соломон ..“³⁴⁾

II.

З Б І Р К И.

1. Підземная риба.³⁵⁾

Земля стоїть на морі, а щоб вона не пірнула, то Господь сотворив таку велику

³⁴⁾ Смерть Соломона так розумно змишлена народом, що видить ся, для такого розумного як Соломон і не могло уже бути луччої смерті як така. — *Увага Руданського.*

³⁵⁾ Відповідає жидівському Левїяхтанови і може від жидів приказка почалась. — *Увага Руданського.*

рибу, тай сказав її підпирати землю. Отож то тая риба і тримає на собі землю, і як зболить її їден бік, вона обертаєть ся на другий; і як вона обертаєть ся, то ото й земля трясеть ся.

2. Л і с и.

Колись, кажуть, не було лісу, а росла їдна трава. Та ото вже Господь як прокляв зм'їя,³⁶⁾ то він як пішов попід землю, то кудою він ішов, тудою всюди й заросла земля лісом.

3. М і с я ц ь.

Два брати поїхали у ночі по сїно, тай на полі і посварили ся. Пішла сварка, а з сварки пішло і до бійки. Браті за вила, та їден другого, — так на вила і підхопили!

А Господь із неба і каже: — „Коли то вже брат брата взяв на вила, то нехай же

³⁶⁾ Дивно, що у нас так багато казок за того зм'їя. Чи не був той зм'їй словянським Плітоном? Зрівняйте слова: *земь* і *земля*, *з'м'їй* і *зм'їй*, — ніби дух землі. — *Увага Руданського.* [Коли фольклористичні примітки Руданського дуже наївні, то фільологічні зовсім уже кумедні. Певне що кожен з наших читачів тепер добре тямить, що слова „земля“ і „змій“ належать до двох дуже неоднакових пнів і що Руданський зробив аж три орфографічних помилок проти старославянської мови, коли дав таку орфографію, як *з'м'їй*. — *А. К.*]

вони ходять по небі, поки сьвіта та сонця!“
І осьвітив їх тай пустив на небо; то ото
і тепер на місяцеві знати, як вони взяли ся
на вила³⁷⁾

4. Євині дочки.

Було в Єви три дочки; їдна вмiла чорним шовком шити, друга — білим, третя не вмiла ні шити, ні білити, тільки ходила до слабого змовляти бешихи, бешичвиці: „Від його рук, від його ніг, від його нігтів, від його пагністів, від тридевяти сугав, що сам Господь Бог складав. Тут не бути поганої кривлі; білого тіла не вялити, жовтої кості не сушити.“³⁸⁾

5. Велитні.

Колись були такі великі люди, що бувало по лісі ходили як по траві. А ото вже як наші люди наставали, їден велитень і надибав десь нашого плугатаря з волами, плугом і погоничом. Та як надибав їх, так і забрав усїх на долоню тай приносить до тата.

— А подиви ся, — каже, — тату! якi я надибав мишенята!

³⁷⁾ Ся приказка нагадує запевне за дітий Гадамових. — *Увага Руданського.*

³⁸⁾ Сїми словами змовляють баби бешихи і на остаток приточують: „Я сему хрещенному, молитвенному рабу божому Н. відмовляю і тебе Господа Бога на поміч благаю!“ — *Увага Руданського.*

А тато глянув тай каже :

— Не мишенята то, сину, а то ті люди, що після нас будуть!

Ото і настало тепер наше покоління, а за велитнів і помину нема; тільки десь у церкві, в Києві чи у Львові, стоїть нога їдного велитня і така, кажуть, прездорова, що аж до бані сягає. Оттакі-то були люди!

А то ще кажуть, що після нас то такі будуть, що в наших печах їх дванадцять буде молотити.

Ото алé будуть люди!³⁹⁾

6. Пятниця і неділя.⁴⁰⁾

Колись, кажуть, ходила по сьвітї пятниця з сьвятою неділею. То Пятниця бувало ходить така суха, суха, аж кісточки знати, а Неділя така порубана, порізана що аж страх дивити ся. То ходять бувало тай просять людий, щоб люди постили і сьвята шанували. Але тепер не чути, щоби вони коли ходили. Бог його знає, що то за причина.

7. Давидові діти.

Цар Давид так колись приподобав ся Богови, що Бог сказав до него :

³⁹⁾ „Ото алé!“ = „ото щось дивне!“ — А. К.

⁴⁰⁾ Сюю приказку я прилучив до потоцу, бо правду сказати, трудно до неї було і місця де надібати. — *Увага Руданського.*

— Приси в мене, Давиде, чого хочеш; все дам тобі!

Ото Давид і просив собі у Бога три сини: їдного найкращого, другого найсильнішого, третього найрозумнішого. Бог йому і дав: Йосипа, Самсона і Соломона.

Прекрасний Йосип завідував снами; то і тепер, коли що недобре приснить ся, ми примовляєм не встаючи: „Нехай сьвятий Йосип на все добре переносить!“

Сильний Самсон воював ся по всьому сьвітї та шей з нами хотїв воювати. Ото вже він пливе Дніпром, але тільки з води, аж на него лев. А Самсон, як ухватив його за пашу та як наступив ногою, то так разом з левом і закаменїв.

Так він і тепер стоїть у Києві.

Премудрий Соломон сидїв тільки у дома та книги читав. Але ото раз пішла поголоска, що він хоче проповідь говорити. Збираєть ся народ із цілого сьвіта послухати його проповідї, а він тільки вийшов тай казав людям:

„Як маєте, що шити,

То перше гудза завяжіть!“

Ото тільки і було мови, тільки і чутки за Соломона.⁴¹⁾

⁴¹⁾ За Давидових дітий розказувала баба, через тото вона може й не хотїла говорити більше за Соломона. — *Увага Руданського.*

8. К о л о с.⁴²⁾

Колись, кажуть, не такий був колос як тепер! Стебла, кажуть, не було: а так, як стебло, так був колос. Та ото люди як прогнівали Бога, то Господь увзяв тай ізшморгнув знизу, а лишив тільки як рукою ухватити. Їдні кажуть, що то сьвятий Петро ухватив рукою тай ублагав Бога, а другі кажуть, що то уже собаки та коти випросили собі такий колос. Бог його знає, як то було!

9. Ж у й к а.

Ото як народив ся Господь та лежав у яслах, то віл не порушав із ясел жадного стебла, а іще дихав і загрівав Бога. А кінь стояв із другого боку тай тягнув сіно, яке тільки було. Отож-то Божа Мати й сказала: „Будеш-же ти, добрий воле, завсїгди в Бога ситий! а ти, коню, увсе будеш голодний, хоч будеш їсти до розпуку“. І справдились тії слова: кінь їсть і все голоден, а віл хоч голодний, та має жуйку в роті.

10. К а н я.

Всякая птиця може пити з ставу, їдна тільки каня не може. Бо як колись Господь

⁴²⁾ Сюю приказку я відніс до часу потопа, бо зшморгнути колос з хліба значить погубити усіх людей, а всіх людей погубити Господь раз тільки думав, перед потопом. — *Увага Руданського.*

готив по світі греблі, то всі птахи, звірі і люди йому помагали, їдна тільки каня не хотіла. Отож-то вона і жие тепер дощем та росю.

11. М е д в і д ь.

Медвідь колись був мелником; та ото, як Господь ходив по світі, нечестивий мелник і задумав Бога налякати. Уліз під місток і тільки почув, що Господь іде, то так і заревав. А Господь йому й промовив: „Ревай-же ти, поки світа та сонця!“ Промовив тай пішов, а з того мелника і зробив ся медвідь; і тільки й знаку на нім чоловічого, що задні пята.

12. Б у с е л ь.⁴³⁾

Як ходив Господь по землі, то зібрав у мішок увсю гадь, яка тільки була, завязав, тай дав той мішок їдному чоловікові, щоб він його кинув в море.

— „Неси-ж, — каже Господь, — та тільки не заглядай, що там у мішкови.“

⁴³⁾ Така-ж сама приказка за бусля і у Литваків. Там навіть дали й імя тому бідному чоловікови: його називають Стерхусь. — *Увага Руданського.* [Автор звичайне литовське закінчення „ус (us)“ переробив на українське „усь“ (пор. Петрусь, Павлусь і т. и.), а через те й забув, що слово „стерхус“ не є імя власне, а саме-іменно значить „бусель чорногуз“, нім. Storch. — А. К.]

Ото він і приносить над самеє море, а його так і кортить, щоб подивитись. Але тільки розв'язав, — звідти як посиплеться гадь!... А Господь тут і каже:

— „Коли-йсь, каже, порозпускав, то тепер збирай же!“

Ото з него і зробився бусель.⁴⁴⁾

А дарма що бусель! усе таки розум у него, як у християнина. Недавно-то, кажуть, і робилось, як у двох сусідів загніздилися буслі: і в того на клуні, і в того на клуні. Але їден із них не зачіпав свого бусля, а у другого діти вічно поралися коло гнізда. І отож-то під осінь, як відлітали буслі, то їден лишив у гнізді калитку, а другий — голувешку, — тай пустив з вогнем усе господарство.

13. Багатий вечір.

На багатий вечір буває така година, що вся вода переменяється в вино. І була, кажуть, їдна така щаслива дівчина, що поспіла як-раз в такую годину до керниці; і як набрала води та принесла до дому, то в їднім відрі була вода, а в другім вино. Така-то вже година була!

В сей вечір і худоба, кажуть, говорить як християнин, тільки християнинові слухати не годить ся.

⁴⁴⁾ = черногуз, боцян, лелека. — А. К.

Але був, кажуть, такий, що хтів таки чути, як то худоба говорить. Ото він засїв коло своєї обори таї слухає. Аж їден віл здихнув тяжко, та тяжко!...

А другий його й питає:

— „А чого ти, брате, так тяжко здихаєш?“

— „А як-же не здихати? — каже той, — коли ми у вавтра свого господара повезем до гробу!“

Почув господар та до хати:

— „Жінко, жінко! дай білу сорочку!“

Вбрався і до раня Богови дух віддав. Прийшлося ховати, і як раз ті самі воли повезли його до гробу.

14. П л у г а т а р.

Як ходив Господь по землі, то раз побачив, що їден господар орав у сьвято. Ото Господь і каже до него:

— „Бійся Бога, чоловіче! як таки можна у сьвято орати?“

— „Отож-то, — каже той, — велике сьвято неділя! та таких сьвят багато на рік!“

І як сказав, — то так під землю і провалив ся.

І тепер, кажуть, в неділю в ранці як приложити на тім місці вухо до землі, то чути, як він на воли гукає.

15. Коли смерть?

Перше, то знали люди, коли вони умруть. Але ото як побачив Господь, що вони за дітний не дбають, а найгірше ті, що не довго мають жити, — тай закрит від людей їх смерть.

— „Нехай, — каже, — ніхто не знає, коли він умре, та нехай дбає і за дітний і за себе!“

16. К р і т.

Убогий і багач мали якось разом поле, разом якось і засіяли їдним насінням. Але вбогому Господь поблагословив, і йому вродило, а багатому — ні. Ото багатий і відцурав ся свого поля, тай каже до вбогого.

— „То моє поле вродило, а твоє ні!“

Вбогий йому розважає, а багатий і слухати не хоче, далі йому й каже:

— „Коли ти, убогий, мені не віриш, то взавтра рано підем на поле, і нас сам Бог розсудить!“

Вбогий і пішов собі до дому. А багатий увзяв, на вбогого полі викопав яму, та посадив туди свого сина, тай каже до него:

— „Гляди, — каже, — сину! як я взавтра запитаю, чиє сеє поле, ти скажи, що се поле не бідного, а багатого!“

І взяв його, прикрив соломою тай пішов до дому.

Ранком зібрали громаду тай ідуть на поле. Приходять. Багатий і питає:

— „Скажи, — каже, — Боже, чиє сеє поле? чи багатого, чи вбогого?“

— „Багатого, багатого!“ — вилітає голос з середини поля.

А Господь змежи народу:

— „Не слухайте, — каже: убогого поле!“

І розказав Господь усе народу, тай промовив до багачового сина:

— „Будеш-же ти, — каже, — сидіти під землею, поки сьвіта та сонця!“

Отож-то і зробив ся крїт з багачового сина!

17. С в и н я.

Свиня, кажуть, зробила ся з жидівки. Як Господь ходив по землі, то жиди й задумали покрити з Бога. Взяли жидівку, накрили коритом тай кажуть до Бога;

— „Аву, вгадай, що в нас під коритом?“

Господь і промовив, що — свиня.

Жидова зареготїла. Коли зняли корито, а зпід него справді свиня устала. Отож-то жиди і не їдять свиний.

18. С к о й к и.⁴⁵⁾

Приходить Господь до їдного чоловіка ніби-то милостині просити. Чоловік подав йому хліба тай каже до него:

— „Дав-би дідуневи страви попоїсти, та Бог її має при хаті!“

Але в него на полиці стояла макітра вареників, — ото Господь і питає:

— „А щож-то у вас у макітрі!“

— „Ет! нічого! то жінка, — каже, — скойки намочила.“

— „Нехай будуть і скойки!“ — сказав Господь тай пішов із хати.

Коли той до макітри, а там уже справді мокнули скойки.

19. К а м б у л а.

Матер Божа сиділа собі над морем тай їла суху рибу. І тільки що зїла половину, аж її кажуть, що її сина розїпняли. Матер Божа як тримала тую рибу, то так її в море і пустила. А риба ожила, та ото з неї й почались камбули.⁴⁶⁾

⁴⁵⁾ В других місцевостях скойки звать ся черепашками. — *А. К.*

⁴⁶⁾ Хто забув, для того треба нагадати, що камбала (польськ. flądga) виглядає так, неначе це не ціла риба, а тільки половинка, і око в неї одно. — *А. К.*

20. Г о р о б ц і.

Як жиди розпинали Бога, то всякая птиця мовчала з жалю; їдні тільки горобці літали понад хрест і все йому кричали: „Жив! жив! жив! жив!“ Ото Господь з хреста і промовив:

— „Всяка птиця моя, і всякую птицю я буду доглядати, а горобця віддаю нечистому на волю!“

З того часу і забрав їх нечистий у свої руки і на Семена що року перемиряє їх мірками в очереті. Девять мір пускає, а десять собі бере. То отож-то по Семені всі горобці і літають табунами.

21. К р а ш а н к и.

Їден убогий ніс з собою до міста продавати яйця. Але на той саме час вели жиди розпинати Бога. І ото Бог несе хрест тай надає, а убогому й жалко стало. І кинув він кошик, тай помагає Богови хреста нести. Допоміг. Коли вертаєть ся до кошика. -- а в його кошику всі яйця стали крашанками та писанками. Отож-то з того і у нас крашанки почались.

III.

Л И С Т И,

1. Сон Пресвятої Богородиці.⁴⁷⁾

Їдного часу заснула була Пресвятая Діва Богородиця на горі Оливній і прийшов до неї Ісус Христос і сказав до неї:

— „Матінко моя милая! чи Ти спиш чи Ти чуєш?“

І мовила до него Пресвятая Богородиця:

— „Спала-м, сину мій наймилійший, та збудилась, і снів ся мені страшний та дивний сон о Тобі. Виділа я, що ти у саду молив ся Бог-Отцеві, що Іуда жидам продав Тебе, і Тебе спійняли і до Каяфи привели і до стовпа привязали; ізбили, ізплювали і терновим вінком коронували; і Твоє пречисте тіло, як кора від дерева, відпадало; і із Твої

⁴⁷⁾ „Сон Пресвятої Богородиці“ ходить на Вкраїні в багатьох списках, і їх доводилось бачити запевне кожному з наших читачів. Мова тих рукописів дуже близька до народньої, але декотрі закінчення, звуки або й цілі форми бувають в них таки книжні, і через те можна зміркувати, що Руданський трохи підправив той список, який він подає отут. А вже-ж що до правопису, то можна сміливо сказати, що ніде вона не буває в „Снах Богородиці“ такою фонетичною, як у Руданського. [Нагадаю, що російсько-фонетичну правопись Руданського переложено в нашім виданню на фонетичну, загально тепер в Галичині уживану]. — А. К.

св'ятої голови кров ріками плинула... А потому на хресті, на горі Голгофті гвіздями тіло Твоє прибили і спісою ребро Твоє пробили, і усі без милосердя над тобою були!“

І сказав до неї Ісус Христос:

— „Матінко моя милая! Правдивий сонти виділа о мені, бо так я й маю терпіти за рід чоловічий!...“ І сказав Христос: — „Як хто мою муку припомяти буде, то при смерті у того я буду сам з своїми ангелами і возьму душу його і запроважу до царства небесного на віки. Амінь!“

Тії св'ятії слова зіслані на цей св'іт від самого Господа Нашого Ісуса Христа Львови, патріярсеї ерусалимському, а Лев, посв'ятивши, послав його⁴⁸⁾ братови своєму королеви, що був на війні, і тим поміг йому ворога звоювати. Бо той лист такую силу мав, що в яким домі буде, то тому дому, ані вогонь, ані чари, ані жадна злая річ шкодити не зможе. І чоловік як буде при собі носити, то всіх ворогів зможе і буде мати відпуст за сорок днів своїх гріхів; і жінка як буде тягінная та буде цей лист при собі носити, то легко дитя породить, мовлячи тії слова:

„Христос зо мною, Христос надо мною, Христос мене стереже у день і в ночі і каждую годину і від всего злго. Прошу тебе Господа Бога мого, через муку Твою, которую Ти терпів за нас грішних, сохрани мене від всякої напасти і скуси д'явольської! Св'ятий Іване Хрестителю Христосий! сохрани мене від всего злого!“

⁴⁸⁾ се-б то лист оцей. — А. К.

2. Наука Господня.

Сей лист найданий був в землі британській на горі Оливній перед образом Сьвятого Архистратига Михайла; і хто хотів його читати або переписувати, то йому сам відкривав ся, а був написаний золотими словами так:

„Я, Ісус Христос, син Божий, приказую вам, абисте день недільний сьвятили і сьвята празнували і жадних робіт не робили, і коріння в городах своїх не копали, і на пожиток собі не обертали. Аби-йсте⁴⁹⁾ до церкви ходили як старії так і малії. Я вам дав шість днів на роботу, а сьомий осьвятити на добрії учинки і на відпочинок по вашій праці. — Аби-йсте милостию давали, убогими не горділи, сиротами не бривились, старців не забували, сліпих, калік не оставляли, батька-неньку і старших шанували. І аби-йсте так чинили, як я вам приказую, то добрий час пожнете на землі!

А як не будете так чинити, як я вам приказую, то буду вас карати голодом, мором і війною тяжкою і побуджу царя на царя, короля на короля, пана на пана, місто на місто, батька на сина, матір на дочку, брата на брата, сусіда на сусіда, їдного на другого. І буде межі вами велика кривавиця, і тогді всіх вас усмирю і пиху вашу відійму через гріхи ваші.

⁴⁹⁾ Звертаємо ще раз увагу наших диялектологів і фільологів на часту в Руданського фонему йсь, йсте, йсьмо. — А. К.

А ще як не покаєтесь, то іще вас вогневою карою буду карати, громом страшним, блискавкою і градом, і зілля не дасть плоду свого. І напущу на вас птахи злії, которі літаючи живих вас будуть кусати, з котрих повітря зляя⁵⁰⁾ розмножить ся, і пожине і помрете наглою смертю, аби-йсте пізнали гнів мій і мою справедливість! А ви, люди мої, не бажайте гніву мого! іден другого не обіжайте, імям моїм надаремно не кленіть ся. Іще приказую вам, аби-йсте криво не сьвідчили на другого і аби-йсте в суботу завчасу переставали від своєї роботи, і то для учти⁵¹⁾ Матінки моєї, бо як би Матінка моя не молила ся за вас, дивно бим вас погубив через гріхи ваші. На остаток приказую вам, аби-йсте сьому листу вірили і словам моїм. І в которім дому сей лист буде, щоб давав його читати або переписувати до другого дому. Такий чоловік, хоч-би мав гріхів як в морі піску, як листя на дереві, то всі

⁵⁰⁾ = повітря злеє. Жіночий рід у приложника з'явив ся тут через те, що закінченне я або а буває звичайно закінченнем роду жіночого (нпр. „земля“, „гора“), і народ, зустрічаючи слово „повітря“ („повітря“) з таким самим закінченнем, мимохіть схиляєть ся вважати його за слово роду жіночого, а не ніякого. Тільки-ж це буває не часто, і сам Руданський в другім місці бере слово „повітря“ в роді ніяким, а не в жіночім — А. К.

⁵¹⁾ = ушановання. А звичайно слово „учта“ значить „безькет“. — А. К.

Йому відвустяють ся, і піде в царство небесне на віки. Амінь.

Ісус Христос з Пречистої Діви Марії народжаний. Амінь.

3. П я т н и ц і.⁵²⁾

Годить ся і се знати, коли й якії п'ятниці в року і за що повинен всякий чоловік постити :

1-ша п'ятниця: на першій неділі великого посту.	За 1-шу п'ятницю не буде чоловік убогим.
2-га п'ятниця: перед Великоднем.	За 2-гу п'ятницю заховаєть ся від наглої смерти.
3-я п'ятниця: перед Вознесінням Господнім.	За 3-ю п'ятницю не буде смутку мати.
4-а п'ятниця: перед Зеленими Св'ятами.	За 4-ту п'ятницю в воді не утонé.
5-а п'ятниця: перед Петром і Павлом.	За 5-ту п'ятницю заховаєть ся від напасти.

⁵²⁾ П'ятниці хоч і не ввійшли в мої думи, але як вони записані у людей разом з „Наукою“ і „Сном“, то і я їх не відділяю. — Увага Руданського. [Здаєть ся, що слова: „записані у людей“ не треба розуміти так, що мовби-то Руданський записав „Сон Богородиці“ і „Науку Христову“ з устного народнього оповідання. Є декотрі підстави думати, що він їх списав з рукопису, — тим то й не каже: „з уст народніх“, а просто: „у людей“. Правда: усі три

6-а Пятниця: перед Спасом.	За 6-ту п'ятницю в гріхах смертельних не умре.
7-а Пятниця: перед першою Пречистою.	За 7-у п'ятницю від злих людей заховається ся.
8-а Пятниця: перед другою Пречистою.	За 8-у п'ятницю перед смертю зобачить Пресьвятую Богородицю.
9-а п'ятниця: перед Чесним Хрестом.	За 9-у п'ятницю не буде муки мати.
10-а п'ятниця: перед Михайлом.	За 10-ту п'ятницю від всякого гріха захищається ся.
11-а п'ятниця: перед Введенєм.	За 11-у п'ятницю буде записаний в книгу небесну.
12-а п'ятниця: перед Різдом.	За 12-у п'ятницю сам Господь візьме душу його до царства небесного.

згадані пєси ходять в народі не тільки в рукописах, але й устно; тільки-ж, як міні відомо, вони в такім разі мають форму віршовану, а не прозаїчну, і вони не оповідають ся, а сьпівають ся. Чимало таких „духовних стихів“ видано у Безсонова в його „Калѣкахъ перехожихъ“. — А. К.]

Помилки друкарські і пропуски.

Ст.	надруковано :	має бути :
3 ряд. знизу	З сьпівкою	сьпівною
6 ряд. 8	чернеткові томи.	Додати треба, що цей вираз не зовсім точний, бо хоч ті томи справді грали в Руданського ролю чорняка, але й вони самі були з чогось списані: певне із справжніх чорняків, писаних мабуть на перших - ліпших клаптиках паперу.
7 ряд. 12—15	Думаючи, що д. Комар друкував з рукопису пізніщого від мого, я помилив ся. Ближчеє порівнянне текстів показало міні, що д. Комар оголосив такі тексти „приказок“, які пізніше Руданський трошки позмінював. В III. томі „Творів“ я иноді зазначувати му такі зміни, коли вони або роблять песу кращою, або просто самі собою цікаві.	
8 ряд. 3	„А. Восточенко“ — то псевдонім Анатоля Мартиновського, що був могилівським архієпископом (див „Кіевск. стар.“ 1882, май, 227).	
16 ряд. 14	„еноді“	иноді він пише:
17 ряд. остатній:	Віки	Віку

Ст.		надруковано:	має бути:
23	ряд. знизу 2:	у Руданського	у самого Руданського
25	ряд. 3	Як видно з римів, то далі не стає одного рядочка: річ певна, що написаний він таки був, тільки в наш рукопис його не вписано. Не важко вгадати, що він читав ся так: „Дались чути і цимбали“	
124	ряд. 4	забажає	бажає
180	ряд. 11	спинити	спинити
182	увага 2.	„Віолеєма“	„Віолєєми“
188	розд. VII	скрізь замість „Мати“	треба „мати“, з малим м, бо мова не про Божу Матір, а про Рахиль.
190	ряд. 1	ліса	ліси
197	ряд. знизу 2.	Франко	Франко і Сперанський
200	ряд. остатній	„межі“	„миже“, себто „меже“
201	ряд. 17	опівночку	опівнічку
205	ряд. остатній	самозвуки	фонєми
208	ряд. знизу 4	їсти	їсти
210	ряд. знизу 6	незабарои	незабаром
211	ряд. 3	brate	brate,
215	ряд. остатній	риму	рими
218	ряд. остатній	II	Й
232—235:	Оповідання Руданського про сотворення сьвіта видрукував Сухомлинов 1861-го року в червневій книжці „Основи“ та помилкою заявив (на ст. 61), буцім це оповідання прислав не Руданський, а Патриченко, себ-то Свидницький.		
238	ряд. знизу 7	словєстности	словєсности
239	ряд. 11	звідкилясь	звідкілясь
245	ряд. знизу 7	Dinovius	Dinorius

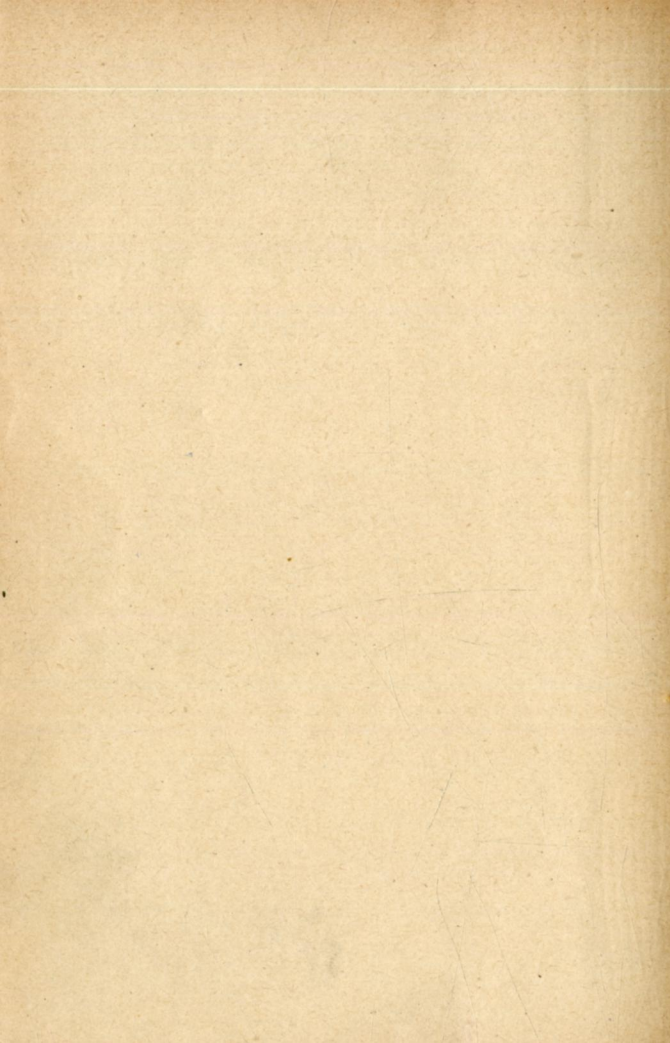

З М І С Т.

	Стор.
Від впорядчика	III.
Переднє слово А. Кримського	1
Два трупи (Розбійник)	15
Вечерниці	22
Сиротина я безродний	28
Упир (Івась і Гавуська)	29
Хрест на горі (Преслівля)	40
Ти не моя, дівчино молодая	51
Мене забудь!	52
Розмай (Примушене кохання)	52
Чорний кольор	59
Пісня [Не дивуйтесь, добрі люди]	59
Люба [Край печери два дубочки]	61
Зозуля (з польського)	77
Пісня [Повій, вітре, на Україну]	78
Проба по московськи	79
Байки світовіі (Лірникові думи)	80
а) Байки світовіі в співках. Преслівля	80
I. Початок світа	93
II. Велетні	127
Додаток	139
III. Цар Давид	140
Самсон	148
IV. Соломон	149
V. Бог на землі	180
Додаток	223
Уривки: а) Пятниця і неділя	223
б) Соломон	225
в) Водохрещі Христові	227

	Стор
б) Байки сьвітовії в людських оповідках	229
I. Оповідки Вакули.	
1. Земля	232
2. Чоловік	235
3. Жінка	237
4. „Боже помагай!“	240
5. Коняка	240
6. Смерть	241
7. Хрест	242
8. Потоп	243
9. Цар Давид	245
10. Соломон	247
II. Збірки:	
1. Підземная риба	256
2. Ліси	257
3. Місяць	257
4. Єввині дочки	258
5. Велитні	258
6. Пятниця і неділя	259
7. Давидові діти	259

5002

611209

-2595
1992
2

B 2.595
2

2 ТВОРИ СТ.РУДАНСЬКОГО